

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Menyhárt József

Nyékvárkony nyelve

Magyar Nyelvészet Doktori Iskola

Témavezető:
Dr. Kiss Jenő egyetemi tanár

Budapest

2006.

Csörgő Vilmos és Erzsébet
emlékének.

Önelégülten és büszkén gondolsz arra, hogy elolvastál és megértettél néhány könyvet, gyarapítottad ismereteid, megtudtál valamit a természetről vagy az emberi szellem tünődéseiről? Úgy érzed, "művelt" vagy, különb, mint a tudatlanok? Gondolj csak arra, milyen végtelen tömegű ismeretet zár magába a könyvek összessége, s egyetlen könyv teljes megértéséhez mit is kellene ismerni és olvasni még? Gondolj a British Museum könyvtárának körbefutó vasállványaira, milyen hosszan kellene élned, hogy valamit is megismerj a gondolkozás anyagából, melyet az ott felhalmozott könyvek magukba zárnak! De maradj csak könyves szobádban, s valld meg, mily sokféle könyvet nem olvastál azok közül, melyek könyvespolcaidon sorakoznak, s még az olvasottak között is hány akad olyan, melyet teljesen megértettél, s minden figyelemmel követtél. Nem, a "műveltség", mikor farkasszemét néz az emberi szellem világegyetemével, meddő és hiú magatartás csak. Inkább gondolj arra, hogy egyetlen ismeretet megérteni, felfogni, átérezni már az élet erőfeszítéseinek teljességét követeli.

(Márai Sándor: Füveskönyv)

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

1. A szlovákiai magyar élőnyelvi kutatásokról 9
2. A disszertáció szerkezete 9

I. NYÉKVÁRKONY KÖZSÉG

1. A község történelme az írott források tükrében 13
2. A község lakossága 19
 - 2.1. A lakosság számaránya 19
 - 2.2. A lakosság nemzetiség szerinti megoszlása 20
 - 2.3. A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása 25
 - 2.4. A lakosság felekezeti megoszlása 26
 - 2.5. A lakosság nemek és korcsoportok szerinti megoszlása 27
 - 2.6. A lakosság műveltség (iskolai végzettség) szerinti megoszlása 30
 - 2.7. A lakosság gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása 32
 - 2.8. Összegző megjegyzések 34
3. A község intézményi háttere 35
 - 3.1. A községben működő szervezetek 35
 - 3.2. A községben működő csoportok 36
 - 3.3. Egyéb csoportosulások 37

II. NYÉKVÁRKONY KÖZSÉG NYELVHASZNÁLATA

1. A magyar nyelv használata Nyékvárkonyban 39
 - 1.1. Nyékvárkony község nyelvjárásának fontosabb alaktani, hangtani és mondattani jellegzetességei 41
 - 1.1.1. A nyékvárkonyi nyelvjárás hangtani jellegzetességei 43
 - 1.1.1.1. A magánhangzók rendszere 44
 - 1.1.1.1.1. A magánhangzós jelenségek 47
 - 1.1.1.1.1.1. Labiális-illabiális (ajkkerekítéses-ajakréses) jelenségek 47
 - 1.1.1.1.1.1.2. A zártabb-nyíltabb megfelelések 49
 - 1.1.1.1.1.1.3. A magánhangzók időtartamának módosulása 52
 - 1.1.1.1.1.1.2. A mássalhangzók rendszere 52
 - 1.1.1.1.1.1.2.1. A mássalhangzós jelenségek 53

1.1.2.	A nyékvárkonyi nyelvjárás alaktani jellegzetességei	55
	1.1.2.1.Szótövek	55
	1.1.2.1.1. Igetövek	55
	1.1.2.1.2. Névszótövek	56
	1.1.2.2.Képzők	56
	1.1.2.2.1. Igeképzők	56
	1.1.2.2.2. Névszóképzők	57
	1.1.2.3.Névszóragok és kapcsolódásuk	58
	1.1.2.3.1. A tárgy ragja	58
	1.1.2.3.2. Határozóragok	58
	1.1.2.3.3. Birtokos személyjel	59
	1.1.2.3.4. Igeragozás	60
1.1.3.	A nyékvárkonyi nyelvjárás mondattanának főbb jellegzetességei	60
1.2.	Nyékvárkony község nyelvjárása a kérdőíves vizsgálatok tükrében	63
	1.2.1. A községben végzett kérdőíves vizsgálatok	63
1.2.2.	A nyelvjárási jelenségek a kérdőíves vizsgálatok alapján (1998-99)	63
	1.2.2.1.A hangtani változók	70
	1.2.2.1.1. A labiális <i>ő-zés</i> jelensége	70
	1.2.2.1.2. Az illabiális <i>ë-zés</i> és <i>í-zés</i>	72
	1.2.2.1.3. A zárt <i>i-zés</i>	74
	1.2.2.1.4. A zárt <i>í-zés</i>	75
	1.2.2.1.5. Az <i>á</i> utáni <i>o-zás</i>	77
	1.2.2.2.Változók az alaktan síkján	78
	1.2.2.2.1. A szótagzáró <i>l</i> hatása	78
	1.2.2.2.2. Főnévi igenév	80
	1.2.2.2.3. A határozói igenév képzője	81
	1.2.2.2.4. Birtokos személyjelek	82
	1.2.2.2.5. Határozóragok	82
	1.2.2.2.5.1.A <i>házban</i> : <i>házba</i> típusváltozó	82
	1.2.2.2.5.2.A <i>házból</i> : <i>házbú</i> típusváltozó	83
	1.2.2.2.6. A <i>t</i> -végű igékkel kapcsolatos típusváltozók	85
	1.2.2.2.7. A <i>tudnék</i> : <i>tudnák</i> változó és a <i>nákolás</i>	87
	1.2.2.3.Mondattan	88
	1.2.2.3.1. A névelő használata	88
	1.2.2.3.2. Az <i>-e</i> kérdőszócska szórendi helyével kapcsolatos változatok	89
1.2.2.3.3.	A főnevek egyes és többes számának használatával kapcsolatos változók	90
	1.2.2.4. Változók a szókészletten síkján	90
	1.2.2.4.1. Tájszavak	90
1.2.3.	A nyelvjárási nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdvizsgálatok (2006)	96
1.3.	A kétnyelvűségi helyzet és kontaktusjelenségek	101
	1.3.1. A szlovákiai magyarság kétnyelvűsége	101
	1.3.2. Kontaktusjelenségek	102
	1.3.2.1. Közvetlen kölcsönszavak	105

1.3.2.2.	Alaki kölcsönszavak	108
1.3.2.3.	Jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszavak	110
1.3.2.4.	Egynemű kalk	111
1.3.2.5.	Többedleges kölcsönszavak	112
1.3.2.6.	Hangtani beépülés	113
1.3.2.7.	Vonzatkölcsönzés	114
1.3.2.8.	A másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia.	117
1.3.3.	A kontaktusjelenségekkel kapcsolatos attitűdvizsgálatok (2001, 2006)	118
1.4.	Összegző megjegyzések	132
2.	A szlovák nyelv helyzete és használata Nyékvárkonyban	134
2.1.	A szlovákság számaránya	134
2.2.	A szlovák nyelv használata Nyékvárkonyban	135
2.3.	Összegző megjegyzések	136
3.	A romani nyelv használata Nyékvárkonyban (Malomhelyen)	137
3.1.	A romák számaránya	137
3.2.	A romani nyelv használata Nyékvárkonyban	140
3.3.	Összegző megjegyzések	143

III. NYELVHASZNÁLATI SZÍNTEREK NYÉKVÁRKONYBAN

1.	Nyelvhasználati szinterek Nyékvárkonyban	146
1.1.	A községi ügyintézés nyelvhasználata	147
1.1.1.	Általános helyzetkép – nyelvtörvények Szlovákiában	147
1.1.2.	A kisebbségi nyelvhasználati törvény rendelkezései	148
1.1.3.	A szóbeli ügyintézés nyelve a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban	149
1.1.4.	Írásbeli ügyintézés nyelve a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban	150
1.2.	Nyelvhasználat az egészségügyben	152
1.3.	Nyelvhasználat a postán	153
1.4.	Nyelvhasználat az oktatásban	154
1.4.1.	A nyékvárkonyi óvoda	154
1.4.2.	A nyékvárkonyi alapiskola	154
1.5.	A vallás nyelve	157
1.6.	Egyéb nyelvhasználati szinterek	158
1.7.	Összegzés	158

IV. NYELVI TERVEZÉS NYÉKVÁRKONY KÖZSÉGEBEN

1.	Nyelvi tervezés – nyelvi menedzselés	161
1.1.	Nyelvi menedzselés a hivatali ügyintézés nyelvhasználatában	162
1.2.	Nyelvi menedzselés az utcanevek használatában	163
1.3.	A nyelvi menedzselés egyéb feladatai	168
1.3.1.	Nyelvi konfliktusok Nyékvárkonyban	168

V. ÖSSZEGZÉS

JEGYZETEK

SZAKIRODALOM

FÜGGELÉK

CD-ROM

ELŐSZÓ

1. A szlovákiai magyar élőnyelvi kutatásokról

A szociolingvisztika szemléletmódjával gazdagodott dialektológia módszereivel különböző nyelv- és beszélőközösségek nyelvhasználatáról az elmúlt évtizedekben szép számmal íródtak nyelvészeti munkák (Csernicskó 1998, Lanstyák 2000, Göncz 1999, Sándor 2000, 2004; Kiss 1982, 1993, 1994; Kontra 2003). A dialektológiában Deme László már a múlt század ötvenes éveinek derekán világosan elhatárolja egymástól a nyelvjárási és nyelvi kép fogalmát (Deme 1963: 68). Nagy és külön könyvet érdemlő téma lenne áttekinteni, hogy az idézett publikáció óta a magyarországi, ill. a határon túli dialektológia (Szabó 1986; Kiss 1995, 2001; Sándor 2000, 2004), szociolingvisztika és kétnyelvűségkutatás (Bartha 1999, Borbély 2001, Cseresnyési 2004, Lanstyák–Szabómihály 1997, 2002; Kontra 1999, 2003; Vančioné Kremmer 1998, 1999, 2002 stb.) mekkora ismeretanyaggal bővült.

A csallóközi Nyékvárkony nyelvhasználatát elemző dolgozattal azokhoz a dialektológiai-szociolingvisztikai vonatkozású nyelvészeti vizsgálatokhoz kapcsolódom,

- a) amelyek egy adott faluközösség nyelvhasználatának adekvát leírására törekednek (vö. Kiss 1982, Szabó 1986)
- b) amely nyelvközösség a kisebbségi nyelvhasználat jegyeivel rendelkezik és kétnyelvűség helyzetben él (vö. Sándor 2000, Lanstyák 2000a, Borbély 2001),
- c) ill. amely közösségek nyelvhasználatát a túl nyelvi tervezés és nyelvi menedzselés útján tevékenyen és (a nyelvhasználók szempontjából) hasznosan alakítható (vö. Tolcsvai 1998, Neustupný–Nekvapil 2003, Szabómihály 2005).

2. A disszertáció szerkezete

Doktori disszertációm négy, egymással szorosan összefüggő fejezetből áll.

Az *I. rész* a község történelmét, lakosságának számarányát, nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlását, felekezeti hovatartozását, nemek és korcsoportok, az iskolázottság mértéke, ill. a gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlását tekinti át.

Az *I. rész* második része község intézményi hátterét mutatja be, ill. számba veszi a községben működő szervezeteket és csoportokat.

Az értekezés *II. része*, egyben a dolgozat legnagyobb terjedelmű fejezete a Nyékvárkonyban beszélt nyelvek jellemzését tartalmazza. A községben használt nyelvek vizsgálata során a dialektológia fő kutatási területeiből állapotvizsgálatot, szinkrón változásvizsgálatot, kontaktusvizsgálatot és attitűdvizsgálatot végeztem, ill. folytattam a szókészletet érintő felméréseket is (vö. Kiss 2001: 66-68). Munkám elkészítésében felhasználtam a számítógépes dialektológia eredményeit, a Nyékvárkony községben felgyűjtött hangzóanyag egy részét CD-ROM formájában csatoltam (vö. CD-ROM). A *II. rész* a községben beszélt nyelvek közül előbb a magyar, majd a szlovák, legvégül a romani nyelv használatáról gyűjtött nyelvészeti megfigyeléseket tartalmazza. Az egyes nyelvek vizsgálata nem egyforma mértékű: leginkább a Nyékvárkonyban beszélt magyar nyelv (és annak változatai), legkevésbé a szlovák nyelv (és változatai) került bemutatásra.

A település mindennapjaiban használatos nyelvek (magyar–szlovák–romani), ill. azok változatainak ismertetése után a dolgozat *III. része* azt vizsgálja, hogy hogyan rendeződnek a nyelvhasználati szinterek az egyes nyelvek között. A községi ügyintézés (szóbeli–írásbeli) nyelvhasználatának részletes ismertetése mellett, a fejezet az egészségügy, a postai nyelvhasználati gyakorlat mellett az oktatásban (óvoda, alapiskola), vallás nyelvében tapasztalható nyelvválasztási szokásokkal foglalkozik.

A *IV. rész* viszonylag új, ám annál aktuálisabb nyelvészeti témakört érint: a nyelvi tervezés, ill. a nyelvi menedzselés szemszögéből foglalkozik a község nyelvi életében tudatosan megvalósított, ill. tervezett változásokat.

Az értekezés záró, *V. része* a Nyékvárkony községben végzett nyelvészeti kutatások összegzése, ill. a további feladatok továbbgondolása.

Nyelvészeti kutatásaim a Magyar Tudományos Akadémia szlovákiai kutatóállomásaként szolgáló *Gramma Nyelvi Iroda* kutatótervébe illeszkedtek bele, a felgyűjtött és elemzett (hangzó)anyag jelentős része (1998-2006) a Kárpát-medencei kutatóállomások korpusz-nyelvészeti anyagához kapcsolódik.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, *Kiss Jenőnek*, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, ill. a Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai

Tanszék vezetőjének értékes tanácsaiért és hathatós szakmai támogatásáért. Külön köszönettel tartozom *Sándor Annának* (Konstatntin Filozófus Egyetem, Nyitra – Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék); *Szabó Mihály Gizellának* (Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely), *Misad Katalinnak* (Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely), *Bartha Csillának* és *Borbély Annának* (MTA Nyelvtudományi Intézet), valamint *Lanstyák Istvánnak* (Comenius Egyetem, Pozsony – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), *Presinszky Károlynak* (Konstatntin Filozófus Egyetem, Nyitra – Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék) és *Pintér Tibornak* (MTA Nyelvtudományi Intézet), akik hasznos tanácsokkal segítették munkám egyes fejezeteinek megírását.

Köszönettel tartozom minden adatközlőmnek türelmükért és segítőkészségükért: kiemelten szeretnék köszönetet mondani Csörgő Erzsébetnek, *Koncz Máriának*, id. *Csaplár Péternek*, *Horváth Istvánnak* és *Kósa Rudolfnak* a tőlük gyűjtött értékes nyelvi anyagért.

Köszönettel tartozom továbbá a *Nyékvárkonyi Községi Hivatalnak* a kutatásokban nyújtott támogatásáért. Hálás vagyok *Polácsek Istvánnak* és *Szitás Zoltánnak*, akik a dolgozat multimédiás mellékletéhez felhasznált fotóanyagot a rendelkezésemre bocsátották. Köszönettel tartozom *Putz Józsefnek* a dolgozat multimédiás mellékletének elkészítéséért.

Köszönet illeti *Máhr Gyöngyit* és *Nagy Timeát*, akik az attitűdvizsgálatok adatfeldolgozásában voltak segítségemre.

Végezetül köszönöm feleségemnek, *Matus Évának*, hogy mellettem állt és mindvégig támogatott munkám elkészítésében.

I.

NYÉKVÁRKONY KÖZSÉG

A község történelme az írott források tükrében	[1.]
A község lakossága	[2.]
A lakosság számaránya	[2.1.]
A lakosság nemzetiség szerinti megoszlása	[2.2.]
A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása	[2.3.]
A lakosság felekezeti megoszlása	[2.4.]
A lakosság nemek és korcsoportok szerinti megoszlása	[2.5.]
A lakosság műveltség (iskolai végzettség) szerinti megoszlása	[2.6.]
A lakosság gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása	[2.7.]
Összegző megjegyzések	[2.8.]
A község intézményi háttere	[3.]
A községben működő szervezetek	[3.1.]
A községben működő csoportok	[3.2.]
Egyéb csoportosulások	[3.3.]

1. A község vázlatos történelme az írott források tükrében

Nyékvárkony (Vrakúň) a nagyobb községek közé tartozó település a Csallóköz¹ szívében. Lakosainak száma 1991-es census idején 2470 (Gyurgyík 1994: 150), a legutóbbi, 2001-es népszámlás adatai alapján pedig 2 537 volt (Sčítanie obyvateľov 2001, ill. Gyurgyík 2006: 173).

A falu keletről *Padány* és *Csilizpatas*, délről *Bős*, *Baka*, nyugatról *Dercsika* és *Amadé*-, *Sipos*- és *Pinke*-, ill. *Mórockarcsa*, északról pedig a Dunaszerdahelyhez tartozó *Ollétejed*, *Hegyéte*, ill. *Mad* községekkel határos (vö. *Függelék/1. térkép*).

A mai község 1940-ben jött létre Várkony és Csallóköznyék egyesítésével (vö. *Függelék 2. sz. térkép*). A községek történetét említő írásos feljegyzések legalaposabb rendszerezését Koncsol László háromrészes monográfiájának zárókötetében olvashatjuk (vö. Koncsol 2005: 206-222). Mivel a két falu csupán az utóbbi hat évtizedben létezik egy településként, a községek történelmét külön-külön ismertetem.

Nyék (Csallóköznyék) község első írásos említése 1165-ből származik², majd 1245-ben IV. Béla egyik adományozó oklevelében *Neku* alakban szerepel (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1977: 283, Varga 1989: 265).

1786-ban Pozsonyban jelent meg Johannes Matthias Korabinsky *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* című helynévtára (Hajdú 2003: 24), amelyben a szerző a következőket írja a községről (idézi Koncsol 2005: 207):

„Nyék, zwey ungr. Dörfer³ im Preßb. Kom. (...) 2) in der Schütt $\frac{3}{4}$ M. von Bösch N. $\frac{1}{2}$ M. von Mád (!) W. Nw.”⁴

Vályi András (geográfus, statisztikus, egyetemi tanár) a Budán kiadott *Magyar Országnek leírása* című fontos néprajzi forrásértékű kézikönyvének harmadik kötetében a korabeli Nyék község(ek)ről a következőket jegyzi meg (Vályi II 1799: 692):

„NYÉK. Két falu Posony Várm. egyiknek földes Ura G. Eszterházy Uraság, melly fekszik Hidas Kürthöz $\frac{1}{4}$ órányira és annak filiája; másíknak pedig több Urak, ez fekszik Ollas (!)⁵ Tejedhez $\frac{1}{2}$ órányira, Várkonyhoz sem meszsze, és annak filiája, lakosaik katolikusok, határbéli fölgyeik az Alsó Csallóközi

járásban lévén közép termékenyséűek, réttyeik és erdőjük jók, a másíknak réttye, legelője jó, de erdeje nints, piatkozások Szerdahelyen és Somorján.⁶”

1851-ben Fényes Elek hites ügyvéd, Bihar, Torontál és Ugocsa megyék táblabírája a 19. századi Nyékről a következő adatokat közli (Fényes 1851: 148):

„Nyék magyar falu, Poson vármegyében, Bóshöz 1 órányira, lapályos vidéken. Lakja 540 kath., 26 zsidó. Szénája nagy bőséggel, kivált ha az esztendő szárazabb, azonban idegen marha nem kedvesen eszi. Szarvasmarhát, lovat szépen nevel; szántóföldjei perjések. Birtokosai több nemesek. Ut. p. Somorja”

A Borovszky Samu szerkesztette *Magyarország Vármegyéi és Városai* c. kiadvány (Borovszky 1898: 40) Pozsony vármegyével foglalkozó kötetében a településről a következőket olvashatjuk (vö. még Függelék 2. térkép):

„Csallóköznyék, alsócsallóközi magyar kisközség, 85 házzal és 508 r. kat. vallású lakossal. Közjegyzőségi székhely. Egyike a vármegye legrégibb községeinek. A pozsonyi várhoz tartozó királyi birtok volt, melyről már 1165-ben emlékeznek okiratok, NEÉK néven. A nyékiek III. Istvántól nemesi levelet kaptak⁷, melyet a pozsonyi káptalan 1327-ben átírt. 1245-ben IV. Béla Nech fia NEKU-nak és testvérének Chueg fia Péternek adományozza, ekkor a birtokot az adománylevélben Neeku néven említik. 1334-ben a nyékiek ellentmondtak Omode és fivére beiktatásának, ami három évvel később mégis megtörtént. 1667-ben a Méhes és Balogh családok osztozkodtak itteni birtokaikon. 1719-ben a Dobóczky, a Leszkovszky és a Balogh, 1787-ben az Amade családok a község nagyobb birtokosai.

1736-ban Dobóczky Ádám kápolnát építtet a községben⁸. Ide tartozik Körtvélyes és Péterfapuszta is. Ez utóbbi 1787-ben Zichy Károlyé volt, tőle 1808-ban megvette Nyéki Németh János királyi helytartótanácsos, aki a Martinovics-féle politikai perben közvádltként működöt és szereplésével nemcsak az ország közvéleményét, de még az aulikus köröket is maga ellen ingerelte. Néhány évig itt élt teljes visszavonultságban, míg aztán egyszerre gyanús körülmények között eltúnt. Az egyik történet szerint természetes halállal halt meg, de temetésekör a menetet hat álarcos lovas támadta meg, s a

koporsót a tetemmel magukkal vitték. A másik történet szerint egy éjjel két úr érkezett hintón Péterfára, akik körülbelül 10 percnyi időzés után Németh Jánossal együtt hintóba ültek, elvágattak és nem is kerültek többé vissza. Az eltűnés okai és körülményei máig is tisztázatlanok. Valószínű, hogy Németh János az általa üldözött magyar jakobinusok bosszújának esett áldozatul.”

A szlovák nyelvű kiadványok közül az 1977-ben kiadott *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* a következőket közli (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* 1977: 283):

„Obec sa spomína 1242. Patrila zem. rodine Nyéki, od 17. stor. Méhesovcom, Balghovcom, 1787 Amadeovcom a i. R. 1828 mala 69 domov a 498 obyv. Poľnohosp. obec, 1938 pripojená k Maďarsku. Zanikla 1940 pripojením k V.”⁹

Nyéktől az egykor önálló községet **Várkonyt**, egy csatorna választja el. A falu első írásos említése 1015-ből kun településről szól (Varga 1989: 363); a *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* a községre vonatkozólag 1260-ból idéz írott adatot (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* 1977: 283).

Johannes Matthias Korabinsky 1786-ban a következőt írja Várkonyról (Korabinsky 1786: 809 idézi Koncsol 2005: 206):

„Warkony, ein ungr. Dorf im Preßb. Kom. in der Schütt ¼ M. von Bösch N. mit einem herrschaftl. Phasangarten. Allhier wurde Stephan Neschkei von einem Ackersmann mit einem Beil getödtet. Katholische Kirche. S. Bel.”¹⁰

Vályi András kézikönyvében Várkonyt mint Amadé-birtokot említi (Vályi II 1799: 600):

„Várkony. Magyar falu Pozsony Várm. földes Ura G. Amade Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Nyékihez (!) közel; határja 2 nyomásbéli, tiszta búzát és rozstot terem, legelője és réttye és erdeje is van piatza Szerdahelyen és Somorján.”

1851-ben Fényes Elek a község a község tehenészetét és fácánosát említi (Fényes 1851: 273):

Várkony, Poson vm. magyar falu, Bőshöz 3 fertálynyira. Számlál 395 kath., 1 ref., 8 zsidó lak. Van kath. paroch. temploma, tehenészete, fácános kertje. Fő

gazdagsága sok rétvében, s legelőjében áll; erdeje is derék. F. u. gr. Amade örök.

Borovszky Samu a faluról a következőket közli (Borovszky 1898: 125):

„Várkony, kisközség az Alsó-Csallóközben, 85 házzal és 803, róm. kath. vallású lakossal. Ősi kun telep, mely 1015-ben már említve van. A várkonyi Amade család törzshelye, melynek itt, a hagyomány szerint, várkastélya is volt, de ennek nyoma már végkép eltűnt. A XVI. században városi szabadalmi voltak. Az 1553-iki portális összeírásban 15 portája van felvéve. A múlt század elején Amade Tádé grótot uralta, kinek itt híres tehenészete és fáczánosa volt. Ma ikvai Pfeifer Mátyásnak van itt nagyobb birtoka, szeszgyára és gőzmalma. A község Malomhely és Kőhíd nevű dűlői azt bizonyítják, hogy hajdan a Dunának egyik ága itt folyt; ma ugyanis a község közelében nincs víz. Plébániája 1308-ban már említve van és ebből az időből látszik származni korai gót stílusú temploma is. Ide tartoznak Bendő és Malomhely puszták és a Csére major. A lakosok fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. A község postája Csallóköz-Nyék, távirója Bős és vasúti állomása Dunaszerdahely.”

Az 1977-ben megjelent *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* című kiadványban Várkonyról ez olvasható (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* 1977: 283):

„V. leží v Podunajskej nížine v centrálnej časti Žitného ostrova. /.../ Obec sa spomína 1260. Patrila k rodovômu majetku Amadeovcov aspráve ivh panstva v Gabčíkove. R. 1553 mala 15 port, 1720 15 daňovnjkov, 1828 63 domov a 471 obyv. Zač. 19. stor. tu malo panstvo bažantnicu a chov kráv, koncom 19. stor. majetky, pálenica parný mlyn patrili Pfeiferovi. R. 1912 založili úv. družstvo. R. 1921 zal. MO KSČ viedla 1922, 1928, 1934 a 1936 štrajky poľnohosp. robotníkov. R. 1938 1938-45 bola obec pripojená k Maďarsku. R. 1949 založili JRD. Obyv. pracuje v poľnohospodárstve a v podnikoch v. Dun. Strede.”

A Csallóköz, és ezen belül Nyékvárkony község 20. századi történelmére vonatkozólag Varga Imre közöl megbízható adatokat (Varga 1989: 114-199), ill. a község történelmének

forrásaként használtam a település Krónikáját is, amelyet 1967-től 1976-ig vezettek rendszeresen¹¹ (vö. Krónika 1967: 1-284). Varga részletesen foglalkozik a csallóközi falvaknak második világháborúig terjedő történelmével: a kor dokumentumaira építve mutatja be a trianoni béke, a csehszlovák földbirtokreform, ill. a második világháború éveit. Nyékvárkony vonatkozásban megemlíti az első világháború után Csére-pusztában fölbirtokokhoz jutott cseh telepések névsorát: J. Husák, Šmejkal és Stachon, Trnka nevű cseh és morva telepések jutottak itt birtokhoz (Varga 1989: 183; vö. még Szerencsés 2003: 208-210, Krónika 1967: 63). Ezek a telepések a 1938-as bécsi döntést követően elhagyták birtokaikat, csupán a második világháborút követően települtek vissza. Véglegesen 1949 után, a szövetkezetesítés megkezdésekor hagyták el birtokaikat (Krónika 1967: 63).

A szlovákiai magyarság 1945-49 közötti eseményeit legalaposabban Vadkerty Katalin dolgozta fel (Vadkerty 2001). Nyékvárkonyból 1946 végén Magyarországra öt, Csehországba pedig negyvenkét családot telepítettek ki (Krónika 1967: 135-138). A kitelepítésre így emlékezett idős adatközlőm 1998-ban (vö. CD-ROM/1998/Kitelepítés):

Igën a eômêônvéű, a eômêônvérű a katonák hoszták a papirt, deô azelőtt értesítve vótunk. Rëhoroszkî tanítóbácsirú halottá, ugyi? A öreg Rëhoroszkîrú, aki elígëtt, biztos hallottad, no avvót a eômêônvén akkor, és ô má mindënkîrt értesítëtt, hoty kikîr fognak gyönnyî a katonák autóvaî. /VÁGÁS/ Elmëntem a eômêônvére és montam a Rëhorócckî tanító bácsinak, hoty tanító bácsi, hát a mamáékoôt në vigyîk eî. Mer mondom a mama beôttegës, a papa má idösebb, há õnëkîk ott sëmmî hasznukat nëm fognak ot vënnî. Mînk eôlmëgyünk ha muszáj, a Rudi én mëg a Dezső, de ja szülököt haggyák ittho de aszonta: Mariska nëm lëhet. Aszonta: nëm lëheôt, gyerekëm ki vattok jelüve. Há nëm vót mit tënnî, rëgge nyócra gyötteôk a katonák, naty teherautóvaî, és fõ köllött mindënt raknuk. Naty teôknyôbeô vittük eôl a húst, mer ijjeü vaktunk le ëggyet, hoty há mégîs lëgyën, beleraktuk teôknyôbeô, és úgy lëtt fõtîve, a katonák mëk csak nîsztik, hoty mijen húst viszünk /VÁGÁS/. Bîzo~ karácsony heôtîbeô vitteôk bennünköt, karácso~ hetîbe, hideôk kupéba /VÁGÁS/. Vittünk ëty hîzódîsz, ëty hîzódîsznôt levaktunk ijjeü, osz másnap rëggeü má mëntünk, hoty lëgyën ot mi½gyá mit ënnünk, meôr ott nëm attak ënnî, ugyi, /VÁGÁS/, de há szëgî½ mama oja beôteôg vót, hoty bîza, há gondúnyî való, hoty karácsonkor mijë½ zúzmarások vótak a kupék, és vittük a kájhát, hoty beô köllött gyújtannunk a kupéba, ki ja csövet, mer zúzmarás tél vót, nëmúgy mim mostani telek, hoty nincs mëk hó së, há mos së vót tél. De akkor tîszta

zúsmarás, há mink ugi jó van gyeôrêkêk, fiatalok vôtunk, mink azír kibírtuk összezsugorodva, de szêgín mamánoôk bizon köllött hoty fűccsünnk, ágyostú tettík föl a szlovák katonák. Bizon szabottam katonáknok, hogy a szülőköt haggyuk ittho~, legalább azokat, mink elmegyünk hármoôn fiatalok, de a szülőköt haggyák ittho~, hisz êggyik beôteôg, másik öregeôbb vôt a papa, hát mineôk vigyük, nos aszonta : nem lehet, meôr akkor a fiatalok eűszöknek haza. Nos azír a szülőköt is eűvittík.¹²

A Csehországba telepített családok 1948-49-ben tértek vissza otthonaikba (Szerencsés 2003: 210, Krónika 1967: 138); a Magyarországra telepítettek családok viszont nem térhettek vissza Nyékvárkonyba. A község 1948-1989 közötti történelméről csupán a községi krónika jegyez fel adatokat (Krónika: 139-284). A feljegyzések a falu fejlődését dokumentálják: új iskola és óvoda építését, a helyi termelôszövetkezet eredményességét, a község kultúr-, ill. sporteseményeit.

A község történelmének rendszerváltás utáni idôszakára vonatkozóan nem rendelkezünk rendszeres és megbízható feldolgozással. Az 1989-tôl napjainkig terjedô korszak története leginkább a községi hivatal képviselôtestületének munkáját rögzítô jegyzôkönyvekbôl idézhetô fel leginkább: a terjedelmes anyag feldolgozása még hátravan. A község rendszerváltást követô történelmével, ill. alakító tényezôivel – ha csupán vázlatosan is –, a község intézményi hátterének ismertetésében foglalkozom.

2. A község lakossága

2.1. A lakosság számaránya

A lakosság számarányára vonatkozólag a történeti források nem minden esetben közölnek adatokat. A legkorábbi adat 1828-ból, Nagy Lajos *Notitiae politico geographico statisticae inlyti Regni Hungariae* című latin nyelvű kiadványából származik (Nagy 1828: 264-66, idézi Koncsol 2005: 207, ill. Varga 1989: 106-114, ill. 266, 363). Fényes Elek 1851-ben az Alsó-Csallóköz járás népességét 30 378 főben határozza meg. Várkony ezekben az időkben 395 katolikus, 1 református, 8 zsidó, míg Nyék 540 katolikus és 26 zsidó lakost számlál (Fényes 1851: 472).

A két község adatait egybevetve a 19. század derekáig még Csallóköznyék¹³ rendelkezett több lakossal. Az 1977-ben megjelent *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* adatai alapján a két község lakosságának számaránya a 19. század második felében gyarapodott Várkony „javára” (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* 1977: 283, vö. még *Soznam obcí na Slovensku* 1949: 12, ill. Varga 1989: 148-149). A két község lakosainak száma az 1940-es egyesítésig az hivatkozott források alapján a következő táblázatban foglalható össze:

Év	Csallóköznyék	Várkony	Összesen	Növekedés/fogyás	
				fő	%
1828	638	471	1109	-	-
1851	566	404	970	- 139	-12,53
1869	507	577	1084	114	+ 11,75
1880	500	604	1104	- 20	- 1,85
1890	501	636	1137	+ 33	+ 2,99
1900	508	803	1311	+ 174	+ 15,30
1910	643	866	1509	+ 198	+ 15,10
1921	706	989	1695	+ 186	+ 12,32
1930	725	1001	1726	+ 31	+ 1,83
1941	–	1737	1737	+ 11	+ 0,64
1948	–	1736	1736	-1	-0,06

1. táblázat: Csallóköznyék és Várkony községek lakossága 1828 és 1948 között

A két község 1940-től 1989-ig közigazgatásilag Várkony (Vrakúň)¹⁴ néven létezett. A lakosság számaránya ezalatt a következőképpen változott (vö. Statistický lexikon obcí ČSSR 1976: 536, Encyklopédia Slovenska 1982: 368, Gyurgyík 1994: 150, ill. 2006: 173):

Év	Várkony	Nyék	Összesen	Növekedés/fogyás	
				fő	%
1961	2292	–	2292	+ 556	+ 32,03
1970	1346	1076	2422	+ 130	+5,68
1980	1351	1131	2482	+ 60	+2,48
1991	2470	–	2470	- 12	-0,48
2001	2537	–	2 537	+ 67	+2,71

2. táblázat: Várkony és Nyék községek lakossága 1961 és 2001 között

A két táblázat adatait összevetve a legszembetűnőbb növekedés 1948 és 1961 között mutatkozik (+ 556 fő, azaz + 32,03%). Véleményem szerint ez a nagyfokú növekedés az 1946-ban Csehországba deportált, majd 1949-ben visszatért családok számával magyarázható: ez a majdnem ötven család 1948-ban nem volt Nyékvárkonyban (vö. I. 1. fejezet). A lakosság számának radikális csökkenésére 1828 és 1851 (-139 fő/ - 12,53 %) között került sor; minimális fogyásra még 1980 és 1991 között volt példa (- 12 fő/ - 0,48%). A község lakosságának számarányára vonatkozó adatokat összevetve elmondható, hogy 1828 és 2001 között 1109-ről 2537-re, azaz mintegy 1428 fővel (128,76%-kal) gyarapodott a település összlakossága.

Gyurgyík a 2001-es censussal kapcsolatban megjegyzi, hogy Szlovákiában „békeidőben” ilyen alacsony mértékű (105 ezer fős) növekedés nem volt tapasztalható (Gyurgyík 2004: 144, 2005: 19). Nyékvárkony esetében a két utolsó census adatait összehasonlítva a lakosság arányszáma 64 fős (+ 2,59%-kos) növekedést mutat. Ez az arány a Szlovákiára érvényes növekedésnél mintegy 0,6 %-kal magasabb (vö. Gyurgyík 2004: 143-144, ill. 2006: 19).

2.2. A lakosság nemzetiség szerinti megoszlása

Nyékvárkony község lakossága az írott források tanúsága szerint magyar többségű volt. Varga a Csallóközről írt monográfiájában a lakosság nemzetiségi megoszlását 1880-1930 között a következő táblázattal szemlélteti (Varga 1989: 363):

Év	Nyék		Várkony		Összesen			
	<i>magyar</i>	<i>szlovák</i>	<i>magyar</i>	<i>szlovák</i>	<i>magyar</i>	%	<i>szlovák</i>	%
1880	496	1	571	16	1067	96,65	17	1,54
1900	501	3	788	2	1289	98,32	4	0,30
1921	661	17	867	122	1528	90,15	139	8,2
1930	700	8	884	97	1584	91,77	105	6,08
1941	-	-	1717	8	1717	98,84	8	0,46

3. táblázat: A lakossága nemzetiségi megoszlása 1880 és 1948 között

A táblázat 3–5. sora a trianoni békét követően a szlovák nemzetiségű lakosság megerősödését mutatja: 1900 és 1921 között az adatok alapján 7,9 %-kal nő meg a szlovák lakosság részaránya. Ezzel szemben a visszacsatolás utáni magyar népszámlálás adatai alapján a szlovák nemzetiségűek arányszáma szinte a századelőn tapasztalt értékre esett vissza (1930-hoz viszonyítva -5,62%-kal). Gyurgyík a népszámlálási adatfelvételekkel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az első világháború előtti magyar népszámlálások az etnikai hovatartozást a jelenlévő összes népesség anyanyelvére, míg a csehszlovák népszámlálások (1921, 1930) viszont az állampolgársággal rendelkező személyek nemzetiségére vonatkoztatva kérdezték (Gyurgyík 2006: 13). Felvetődik a kérdés, hogy vajon a magukat szlovák nemzetiségűnek valló lakosok az 1920-as évek Nyékvárkonyában szlovák anyanyelvűek voltak-e? Valószínű, hogy az uradalmi cselédség alkalmazottai közül némelyek valóban szlovák anyanyelvűek voltak, de az is feltételezhető, hogy néhányan magukat szlovák nemzetiségűnek vallva – ami persze nem jelenti a magyar anyanyelvűséget –, próbáltak az ún. első Csehszlovák Köztársaságban érvényesülni. A morva telepések 1924-ben érkeztek a közigazgatásilag Nyékvárkonyhoz tartozó Csére-majorba, ezzel szemben a (cseh)szlovák nemzetiségűek arányszáma 1921 és 1930 között 2,12%-kal csökkent.

Gyurgyík László utal arra is, hogy az 1941-es magyar népszámlálás a jelenlévő, ill. az állandó népesség anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozására egyaránt rákérdezett, míg a csehszlovák népszámlálások 1950-ben és 1961-ben a lakónépesség nemzetiségi hovatartozását, 1970-ben, 1991-ben és 2001-ben pedig a nemzetiség és az anyanyelv szerinti adatait is rögzítették (Gyurgyík 2006: 13). Nehezíti az adatok feldolgozását az is,

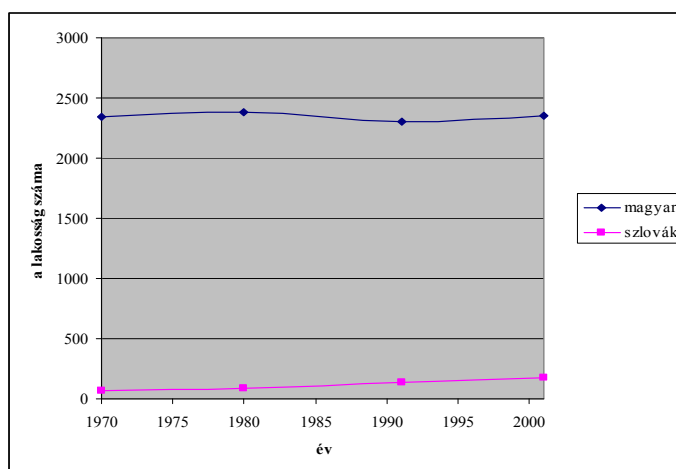
hogy az 1950 után népszámlálások etnikai megoszlásra vonatkozó adatai nem községsoros, hanem nagyobb, kerületek, járások, ill. kerületi székhelyek szerinti bontásban publikálták (több esetben csupán belső használatra szánt füzetekben, és ezzel magyarázható, hogy Nyékvárkony esetében is csupán 1970-től hozzáférhetőek a nemzetiségi arányszámra vonatkozó adatok) (Gyurgyík 2006: 13).

A Szlovák Statisztikai Hivatal adatait alapján a település lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1970 és 2001 között a következőképpen alakult (Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 1. 12. 1970 za obce a ich časti; Gyurgyík 1994: 150, ill. 2006: 173; vö. még Sčítanie obyvateľov, 2001; <http://www.statistics.sk>);

Nyékvárkony község lakosaink száma (1970-2001)									
	<i>magyar</i>	%	<i>szlovák</i>	%	<i>roma</i>	%	<i>egyéb, ill. ismeretlen</i>	%	<i>összesen</i>
1970	2347	96,9	70	2,9	0	0	5	0,2	2422
1980	2381	95,9	86	3,5	0	0	15	0,6	2482
1991	2305	93,3	138	5,6	23	0,9	4	0,2	2470
2001	2 351	92,7	180	7,1	0	0	2	0,2	2 537

4. táblázat: A lakossága nemzetiségi megoszlása 1970 és 2001 között Várkony községben

A táblázat adatai alapján elmondható, hogy 1970-től a Nyékvárkonyban élő etnikumok közül a szlovák nemzetiségűek arányszáma növekedett a legdinamikusabban: jelenleg több mint tízszer annyian laknak a községben, mint a 19. század végén. A magyar nemzetiségűek arányszáma ugyancsak emelkedett: 1880 és 2001 között 1284 fővel (az 1880-as évhez viszonyítva mintegy 120,3 %-kal) gyarapodtak (vö. *I. ábra*).

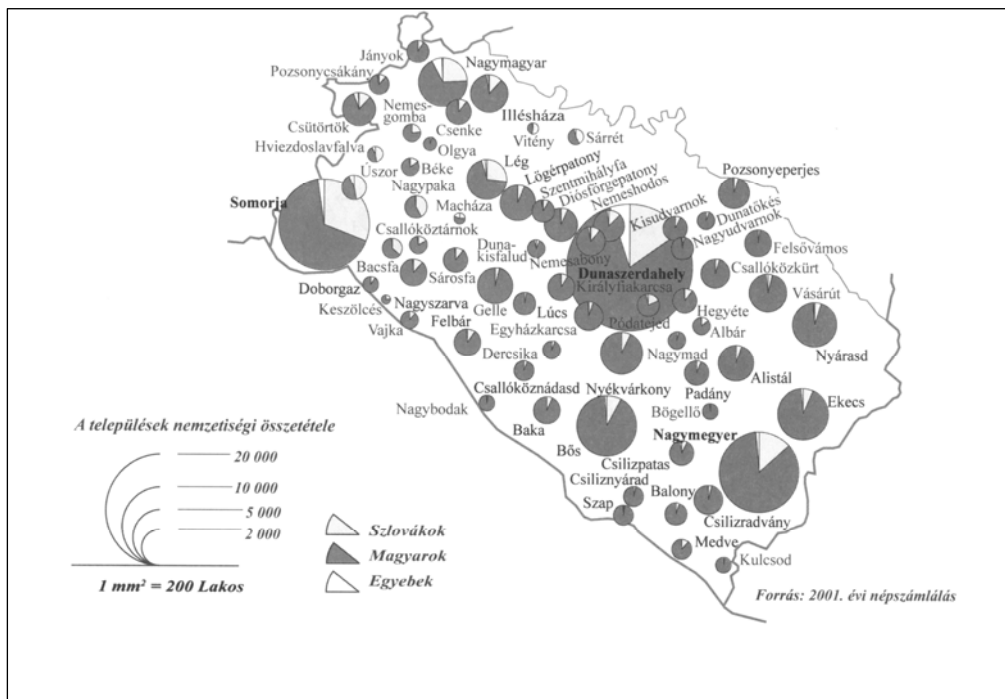

1. ábra: A magyar és a szlovák nemzetiségű lakosság arányszáma 1970 és 2001 között Nyékvárkonyban

(forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal)

Ugyanakkor a község belső arányaihoz mérten folyamatos a magyar nemzetiségű lakosság fogyása: a 2001-es népszámlálás adatai alapján arányuk 5,6 %-kal csökkent a 19. század végén feljegyzett adatokhoz képest (vö. 3. táblázat). 1991 és 2001 között ez a fogyás 0,6 %-os, ez az arány jobb, mint a szlovákiai átlag (vö. Gyurgyík 2004: 143-144, 2006: 19); Nyékvárkony község a magyar nemzetiségű lakosság 92,7 %-os arányával a járás 66 települése közül a 26. leginkább magyar falu (vö. Gyurgyík 2006: 171-173).

A szlovák nemzetiségűek arányszáma (kisebb ingadozással) a magyarokkal ellentétben folyamatos növekedést mutat, százhusz év alatt 0,3%-ról 7,1%-ra, azaz 6,8%-kal nőtt az arányuk. Az utolsó census adatait összevetve Nyékvárkony a járás 28. legkevésbé szlovák jellegű települése (vö. Gyurgyík 2006: 171-173).

2. ábra: A Dunaszerdahelyi járás településeinek nemzetiségi összetétele 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 193)

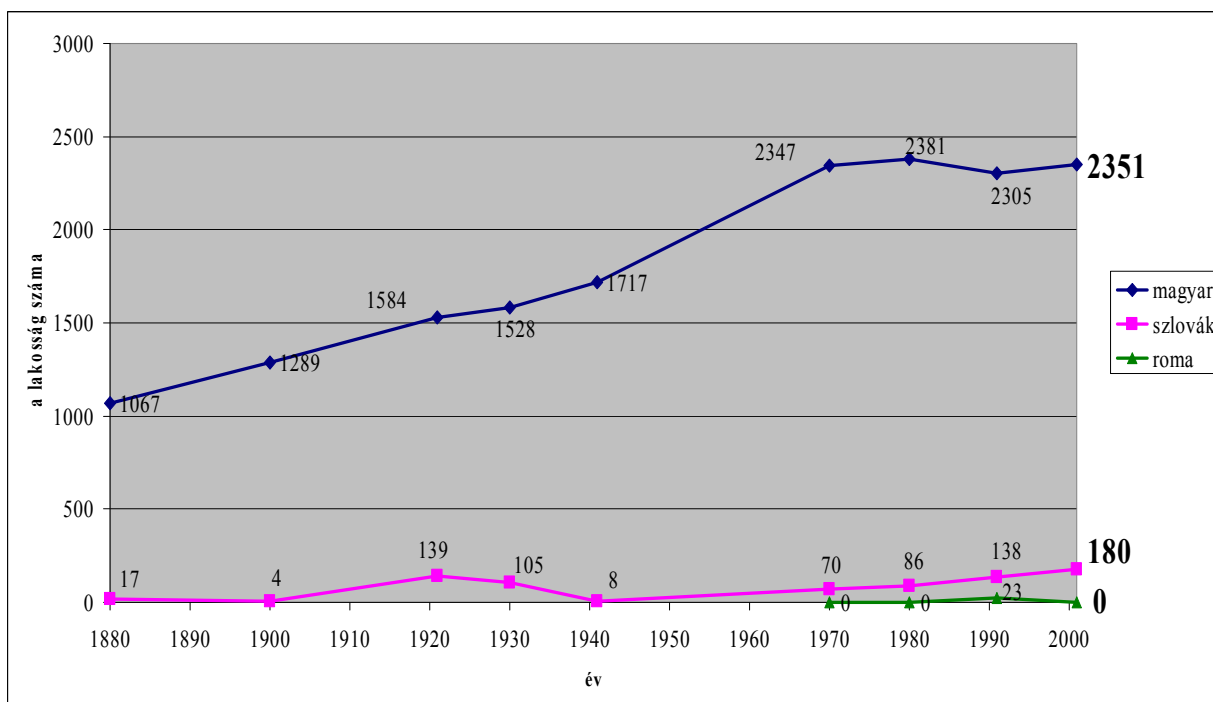
A roma etnikum adataival kapcsolatosan a legkorábbi adatokat járási szintre lebontva a magyar statisztikai közleményekben publikált 1893-as cigányösszeírásban találunk: a 19. század végén az alsó-csallóközi járásban 684 cigányt (329 férfit és 355 nőt) számoltak össze (Magyar Statisztikai Közlemények IX.). Szlovákia előkelő helyet foglal el a világranglistán a cigány etnikumú lakosságnak mind abszolút, mind relatív lélekszáma tekintetében (vö. Jurová 1993: 7). Más kérdés, hogy a szlovákiai cigányság jelentős része hivatalosan nem romának, hanem szlováknak vagy magyarnak vallja magát. A roma önálló

nemzetiségként csupán az 1921., 1930. és az 1991. évi népszámláláskor szerepelt, ugyanakkor az 1970. és 1980. évi népszámlálások során is – a megszámláltak tudta nélkül – ún. objektív jegyek alapján (sötétebb bőr-, szem- és hajszín, alacsonyabb termet, cigánynyelv-ismeret stb.) feljegyezték az ívekre a cigány "származás" tényét (vö. Lanstyák 2000a: 33-35).

A Nyékvárkonyban élő romák számarányára vonatkozólag a 20. századi censusokban csupán 1970 és 2001 között találunk adatokat, de ezek az eredmények is ellentmondásosak: roma nemzetiségűeket Nyékvárkonyban csak az 1991-e népszámlálás adatai mutatnak ki. Ez az ingadozás azzal magyarázható, hogy a közigazgatásilag Nyékvárkonyhoz tartozó tanya, *Malomhely (Malý Háj)* többségében roma lakossága 1991 előtt, ill. a 2001-es népszámlálás során magyar, ill. szlovák nemzetiségűnek vallotta magát (vö. Pintér-Menyhárt 2005: 77-83, Gyurgyík 2006: 14 ill. lásd még I. 2.3 fejezet).

A táblázat *egyéb, ill. ismeretlen* (nemzetiségű) oszlopába cseh (1970: 2, 1980: 3, 1991: 3, 2001: 2), ukrán (2001: 2) és a nemzetiségükről nem nyilatkozó lakosok tartoznak.

Nyékvárkonyt lakosságának nemzetiségi arányai alapján Gyurgyík László felosztásból kiindulva az erős magyar többségű falvak közé sorolhatjuk (vö. Gyurgyík 2004: 146), a településen élő etnikumok arányszámának változását az elmúlt 120 évben a 3. ábra szemlélteti.

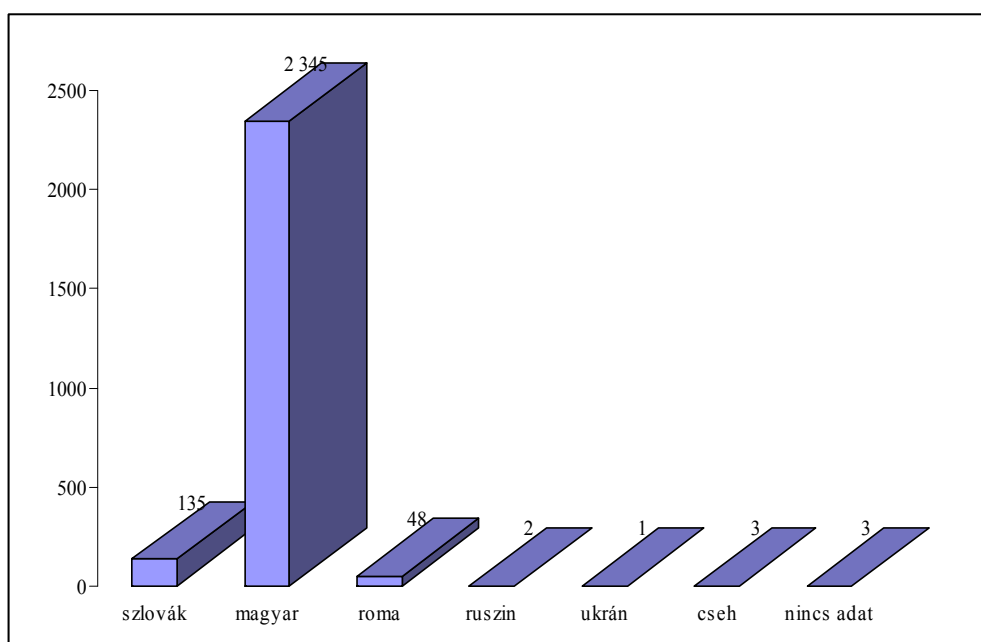
3. ábra: Nyékvárkony lakosságának nemzetiségi megoszlása 1880 és 2001 között (forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal)

2.3. A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása

Ismert, hogy a vegyes nemzetiségű államalakulatok bevallott, ill. kimutatott nemzetiségi összetétele nagymértékben az adott terület fölött fennhatóságot gyakorló államhatalom nemzetiségi politikájának a függvénye. A (cseh)szlovák népszámlálások adatait elemezve Gyurgyík rámutat arra, hogy az etnikai kötődés nemzetiségi és anyanyelvi adatok szintjén több szempontból is eltér egymástól, ugyanis Szlovákiában a nemzeti hovatartozás kategóriája sokkal erősebb politikai konnotáció hordozója, mint az anyanyelv (Gyurgyík 2004: 142, ill. 2006: 20).

Az anyanyelvre a csehszlovák, ill. szlovák népszámlálások során csupán három alkalommal kérdeztek rá: 1970-ben, 1991-ben és 2001-ben. Az anyanyelv fogalmát a társadalomkutatók (főleg nyelvészek) többféle értelemben használják (vö. Skutnabb-Kangas 1997: 13-14, lásd még Bartha 1999). A népszámlálás során anyanyelv alatt azt a nyelvet értették, amelyen a szülők a megkérdezettel gyermekkorában leginkább beszéltek. Amennyiben a szülők különböző nyelvet beszéltek, akkor a gyermek anyanyelveként azt a nyelvet tüntették fel, amelyen az anya beszélt vele (vö. Gyurgyík 2006: 21–20).

Nyékvárkony esetében az anyanyelvhasználattal kapcsolatos 2001-es adatokat a 4. ábra szemlélteti:

3. ábra: Nyékvárkony lakosságának anyanyelv szerinti megoszlása 2001-ben (forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal)

A lakosság nemzetiségi és anyanyelv szerinti arányát összevetve megállapítható, hogy kevesebb a szlovák (135 fő) és a magyar anyanyelvű (2345 fő), mint amennyi szlovák (180 fő) és magyar nemzetiségű (2351 fő) él a vizsgált településen. Ezzel szemben a lakosság 1,9%-a vallotta magát roma anyanyelvűnek. Az anyanyelvhasználatra vonatkozó adatsor a falu etnikai képét teszi árnyaltabbá, hiszen feltételezhető, hogy nem minden szlovák nemzetiségű szlovák anyanyelvű (az eltérés itt a nemzetiség-anyanyelv relációban mintegy 45 fő), ill. nem minden magyar nemzetiségűnek magyar az anyanyelve (az eltérés itt kisebb, mindössze hat fő). Feltételezhető, hogy a roma anyanyelvűek egy része magyar nemzetiségűnek vallotta magát (vö. Pintér-Menyhárt 2005: 79), és ugyancsak feltételezhető, hogy számos nyékvárkonyi szlovák nemzetiségűnek, de magyar anyanyelvűnek vallotta magát 2001-ben.

2.4. A lakosság felekezeti megoszlása

Nyékvárkony felekezetiileg erősen katolikus többségű település. A felekezeti hovatartozást illetően a legkorábbi feljegyzés a 19. sz. első felére vonatkozóan ugyanerről számol be (Nagy 1828: 264-66, idézi Koncsol 2005: 207):

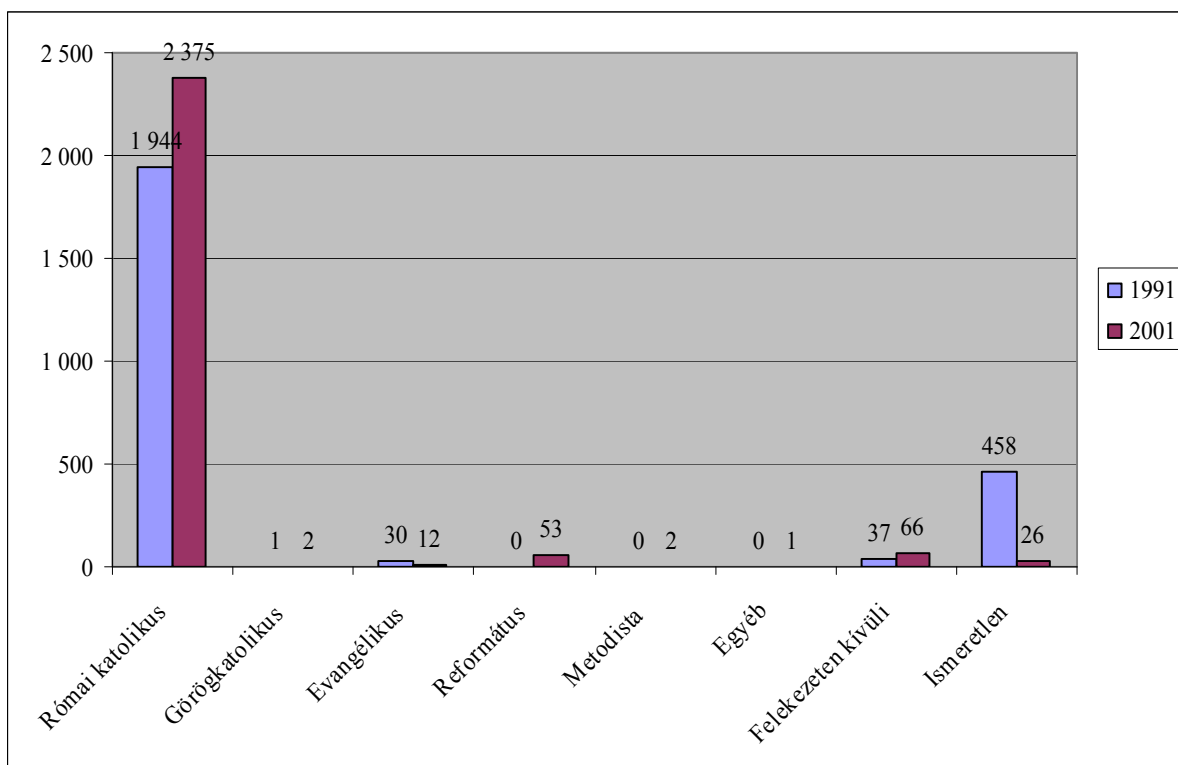
	Ház	Római katolikus	Református	Zsidó	Összesen
Nyék	88	638	-	-	638
Várkony	63	471	-	-	471

5. táblázat: A lakossága felekezeti megoszlása 1828-ban

Fényes Elek 1851-ban kiadott munkájában az alsó-csallóközi járásban 24 940 katolikust, 196 evangélikust, 3206 reformátust, 9 óhitűt és 2027 zsidót említ. Várkony ezekben az időkben 395 katolikus, 1 református, 8 zsidó, míg Nyék 540 katolikus és 26 zsidó lakost számlál (Fényes 1851: 472). 1896-ban az arányok a következőképpen változtak: római katolikus 1107, református 20, izraelita 25 (idézi Koncsol 2005: 218).

A felekezeti hovatartozást illetően megbízható adatokra csupán az 1991-es népszámlálást követően hivatkozhatunk. A két utolsó népszámlálást összevetve megállapítható, hogy szlovákiai gyakorlatnak megfelelően Nyékvárkony község lakossága is bátrabban vállalta fel felekezeti hovatartozását 2001-ben, mint az azt megelőző népszámlálás során. 1991-ben országos átlagban a megkérdezettek 17,4%-a volt ismeretlen, ugyanezek aránya 2001-ben

csupán 3,0% volt (Gyurgyík 2004: 157). Nyékvárkony esetében is ez a csoport változott a legradikálisabban: 18,5%-ról 1,0%-ra csökkent. Növekedett a római katolikusok aránya (78,7%-ról 93,6%-ra), ill. az evangélikus felekezet mellett megjelennek a református vallásúak is (2,1%). A felekezeten kívüliek számaránya az országos átlagnak megfelelően (vö. Gyurgyík 2004: 158) növekedett (1,5%-ról 2,6%-ra). A község felekezetek szerinti megoszlását a 4. ábra szemlélteti.

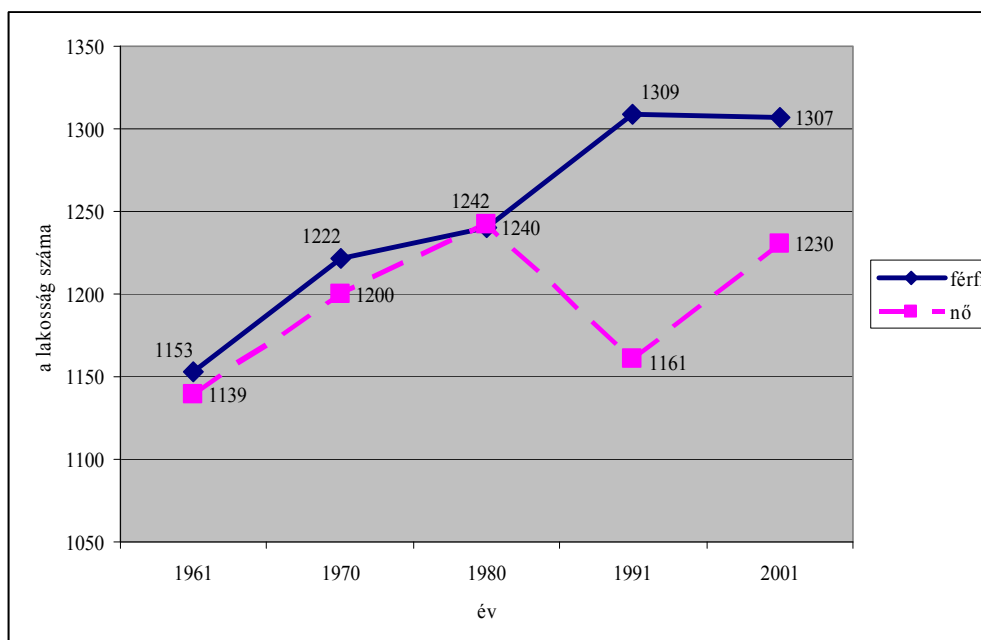

4. ábra: Nyékvárkony lakosságának felekezet szerinti megoszlása 1991 és 2001-ben (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

2.5. A lakosság nemek és korcsoportok szerinti megoszlása

Annak ellenére, hogy Szlovákia lakosságán belül a magyar népesség nemek szerinti megoszlása az elmúlt száz évben viszonylag stabilnak mondható (Gyurgyík 2006: 48): a nők arányszáma magasabb mint a férfiaké (2001-ben a lakosság 51,9%-a volt nő), ill. a szlovákiai magyar férfiak aránya 1980 és 2001 között kis mértékben csökkent (1980: 48,6%, 1991: 48,3%, 2001: 48,1%).

Nyékvárkony község lakosságának nemek szerinti megoszlását az 1961-es népszámlálás adataitól az 5. ábra szemlélteti:

5. ábra: Nyékvárkony lakosságának nemek szerinti megoszlása 1961 és 2001 között (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

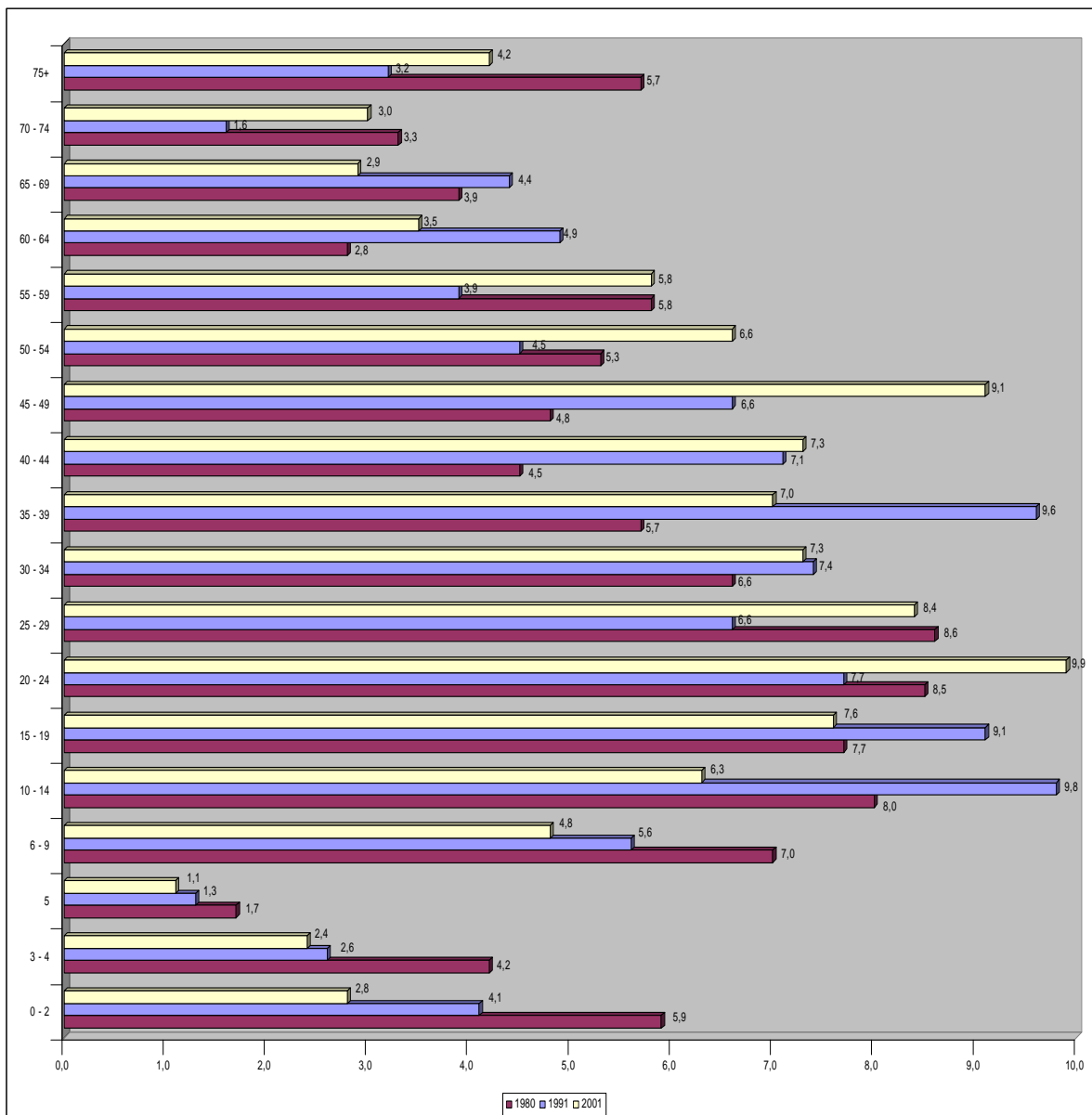
A grafikon adatai alapján megállapítható, hogy 1961-től 1980-ig folyamatos a férfiak és a nők abszolút számának növekedése, majd 1980-tól a nyékvárkonyi adatok ellentmondanak a szlovákiai magyar, ill. szlovákiai átlagnak (vö. Gyurgyík 2006: 48-49): a férfiak aránya magasabb, mint a nőké, ill. stabilnak mondható, tehát nem csökken (1961: 50,3%, 1970: 50,5%, 1980: 50,0%, 1991: 56,3%, 2001: 51,5%).

Szlovákia lakossága Gyurgyík László adatai alapján 1991 és 2001 között az előregedés jeleit mutatja, az átlagéletkor tíz év alatt 33,6-ról 36,1-re emelkedett. A magyar lakosság előregedése nagyobb mértékű, mint az összlakosságé: az 1991-ben mért 36,2 2001-re 39,9-re növekedett, azaz 4,4 évvel volt magasabb, mint Szlovákia lakónépességéé (Gyurgyík 2006: 49-53).

Nyékvárkony lakosságát vizsgálva az utolsó két népszámlálás adatai alapján csupán Szlovákia összlakosságának adataival hasonlíthatjuk össze¹⁵. Ez alapján elmondható, hogy a községben is tapasztalható a lakosság előregedése: 1970-ben a Nyékvárkonyban lakók átlagéletkora 32,5 év, 1980-ban 33,5 év, 1991-ben a 33,7 év, míg 2001-ben már 36,0 év (azaz 1970-től 3,5 évvel magasabb).

A település lakosságának előregedése szlovákiai viszonylatban az utolsó két népszámlálás adataival összevetve viszont 0,2 évvel alacsonyabb, mint Szlovákia lakónépességéé. A

utolsó három cenzus (1980, 1991, 2001) Nyékvárkony vonatkozó adatainak összehasonlítását a 6. ábra szemlélteti:

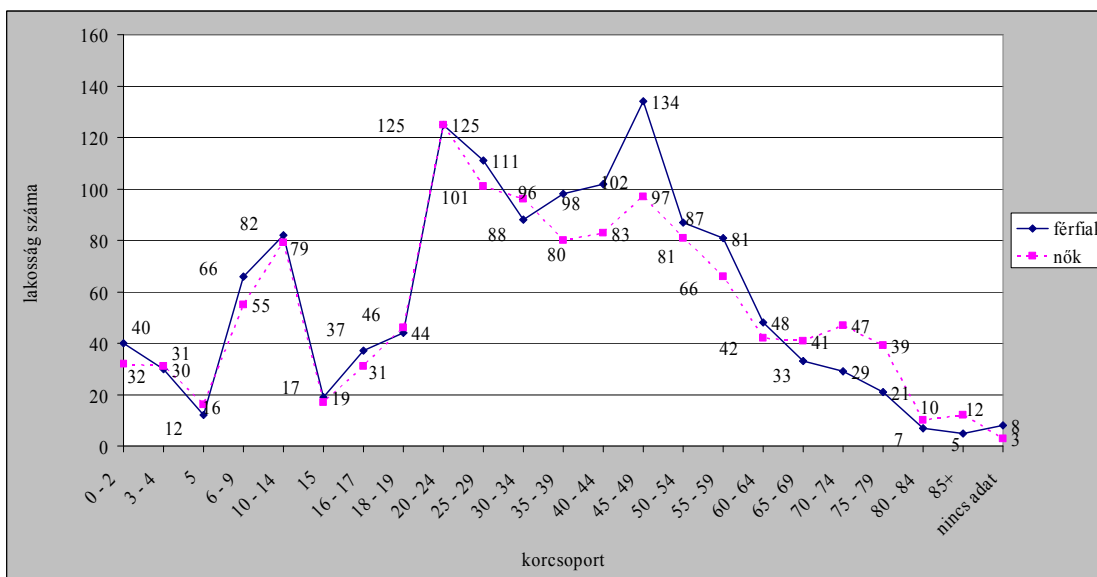

6. ábra: Nyékvárkony lakossága 1991 és 2001-ben öt éves korcsoportok szerinti bontásban (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

A korfa adatait értelmezve a legszembetűnőbb jelenség a fiatal generáció alsó korcsoportjának, a 0-9 év közötti korosztálynak a folyamatos fogyása: számuk 1970-től 2001-ig állandóan csökken. A 10-24 éves korosztály 1980-ban még kiegyenlített, 1991 és 2001-ben a község lakosságának magas számú csoportjaivá válnak. A középgeneráció fiatalabb rétege (25–44) az 1980-as és 2001-es adatokat összehasonlítva folyamatosan fogy, ezzel szemben a 45–59 közötti korcsoport aránya növekedik. Az idős generáció

csoportjai ingadozást mutatnak 1980-ban még a 65–69 közötti, 1991-ben és 2001-ben a 60–64 közötti korcsoport a legmagasabb számú. Aggasztó jelenség, hogy 2001-ben magasabb volt a 70–74 évesek arányszáma a községben, mint az újszülötteké, ill. hogy a 60 év feletti aránya az 5 éven aluliakéhoz képest 3,1 %-kal volt magasabb.

A nemek arányait vizsgálva szembevetendő a különbség a férfiak és a nők elöregedését illetően. A férfiak átlagéletkora Nyékvárkonyban az utóbbi népszámlálás során minden esetben alacsonyabb volt, mint a nőké: 1970: férfiak 32 év – nők 33,1 év, 1980: férfiak 32,5 év – nők 34,4, 1991-ben 33,1 év – nők 34,3 év. 2001-ben 1991-hez viszonyítva viszont már 36,6 év, vagyis 3,5 évvel magasabb volt a férfiak átlagéletkora, míg a nőknél az 1991-es adat átlagéletkorról 36 évre növekedett (a növekedés itt 1,7 év). A nyékvárkonyi férfiak és nők korcsoportok szerinti megoszlását 2001-ben a 7. ábra szemlélteti:

7. ábra: Nyékvárkony lakosságának nemek alapján elkülönített öt éves korcsoportjai 2001-ben (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

2.6. A lakosság műveltség (iskolai végzettség) szerinti megoszlása

A lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlását illetően a népszámlások felmérései a szlovákiai magyarságnak a többségi nemzettől való elmaradását mutatják. Az 1940-es években gyakorlatilag értelmiség nélkül maradt a szlovákiai magyarság, a újraformálódó kisebbségi intézményrendszer magán viselte az 1945–48 közötti időszak (kitelepítések, reszlovakizáció, lakosságcsere) következményeit. A szlovákiai magyar kisebbség iskolázottságát az utolsó két census tükrében Gyurgyík dolgozta fel a legrészletesebben

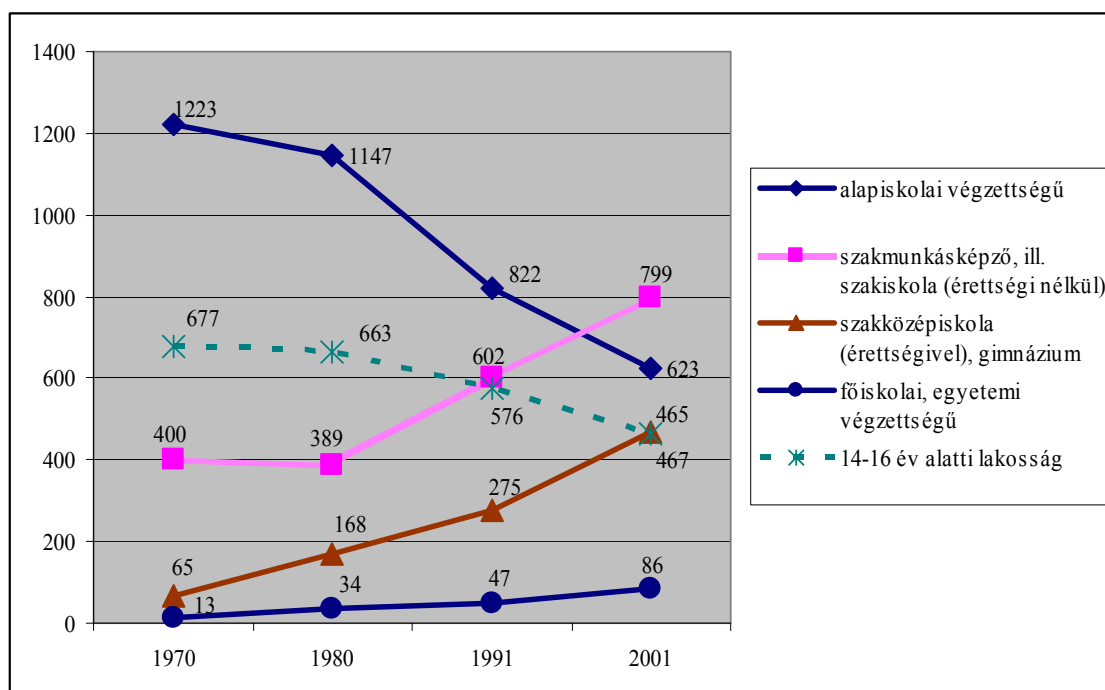
(Gyurgyík 1994, 2004, 2006, ill. lásd még László 2004: 183-246, Dohányos–Lelkes–Tóth 2004). Az 1991. és 2001. évi népszámlálások iskolai végzettségre vonatkozó adatai alapján a magyar nemzetiségű lakosságról az alábbiak mondhatók el:

a) Szlovákia összlakosságához viszonyítva aránytalanul magas az alapiskolai végzettséggel rendelkezők aránya (1991-ben 39,5%, 2001-ben 30,5%; a szlovákiai átlag ezzel szemben 1991-ben 28,7% és 2001-ben 21,1%);

b) a magyar nemzetiségű szakmunkások részaránya jóval magasabb a szlovákiai átlagértéknél (1991-ben 19,4%, 2001-ben 23,2%, míg szlovákiai viszonylatban ez az arány 1991: 19,0% ill. 2001: 19,7%);

c) alacsonyabb az érettséggel rendelkezők aránya, mint a szlovákiai átlag (szlovákiai magyarok 1991: 14,9% és 2001: 22,1%, Szlovákia összlakossága 1991: 18,3% 2001: 25,6%),

d) az össznépességhez viszonyítva alacsonyabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma is; a növekedés itt nagyobb arányú, mint az országos átlag: 1991-ben a szlovákiai magyarok 2,9%, 2001-ben 4,5%-a, míg Szlovákia összlakosságának 1991-ben 5,8%, majd tíz évvel később és 7,9%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel (vö. Gyurgyík 2004: 151-154, 2006: 53-61).

8. ábra: Nyékvárkony lakosságának iskolai végzettség szerinti megoszlása 1960 és 2001 között (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

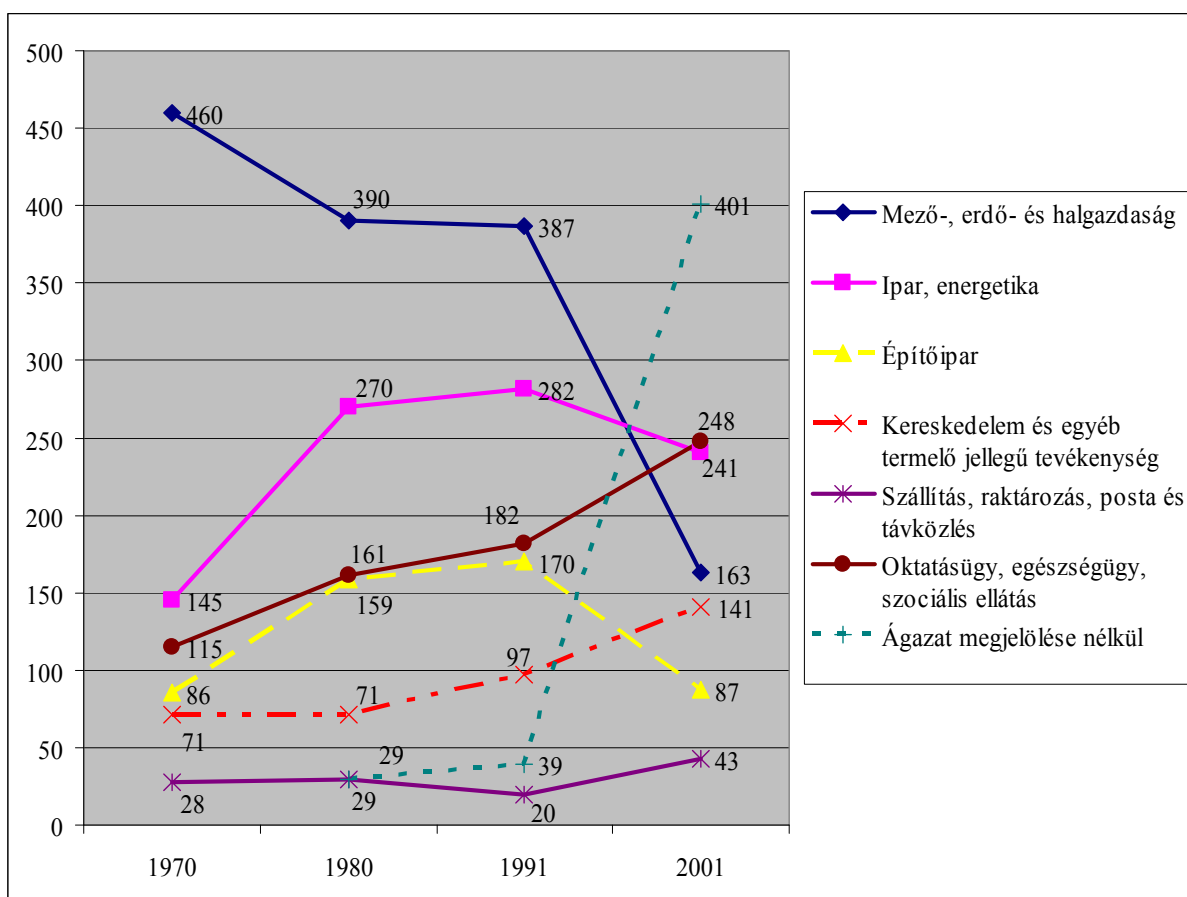
Nyékvárkony lakosságának iskolai végzettség szerinti megoszlása gyakorlatilag megfelel a szlovákiai magyarságról megállapítottaknak. Az utolsó négy népszámlálás adatainak tükrében (vö. 8. ábra) folyamatos a csupán alapiskolai végzettségűek számának csökkenése (ezek aránya 1991-ben 34,3%, míg 2001-ben 24,7%). A szakmunkásképzőkben, ill. a nem érettségivel záruló szakokon végzettek száma az országos értéknél jóval magasabb arányban növekedett (1991: 25,1%-ról 2001: 31,7%), és ugyancsak nőtt (7%-kal) a szakközépiskolát vagy gimnáziumot végzők (1991: 11,5% 2001: 18,5%). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 1,4%-kal emelkedett (1991: 2%-ról 2001: 3,4%-ra), ez az érték alatta marad az országos, de még a szlovákiai magyar átlagnak is.

2.7. A lakosság gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása

A szlovákiai magyarság gazdasági ágazatok szerinti megoszlása jelentős mértékben eltér Szlovákia népességének ágazatok szerinti megoszlásától: a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya közel kétszeres a szlovákiai magyarok között, az iparban dolgozók részaránya viszont jóval alacsonyabb, mint az országos átlag. Fontos adat, hogy a korábbi évtizedekben a szlovákiai magyarság részaránya az építőiparban az összlakosság átlaga fölött állt, ez az arány 2001-re olyannyira visszaesett, hogy már alatta marad az országos értéknek. Csökkent közlekedésben, az oktatásügyben és az egészségügyben foglalkoztatott szlovákiai magyarok aránya is, bár ez alacsonyabb volt az országos átlagnál (Gyurgyík 2004: 155, 2006: 67–72).

Az elmúlt négy népszámlálás adatai alapján a Csallóközben, ezen belül Nyékvárkonyban is a vezető ágazat, azaz a mezőgazdaság folyamatos visszaszorulása tapasztalható: a településen 1970-ben még 460-an dolgoztak a mezőgazdaságban, 2001-ben már csak 163-an. 1991-hez mérten ez a csökkenés 57,9%-os, azaz szinte pontosan megegyezik a szlovákiai magyar átlaggal (vö. Gyurgyík 2004: 155). A népszámlálási adatok 1970 és 1991 között még adatszerűen közlik, hogy hányan dolgoznak a termelőszövetkezetben: 1970-ben 199 lakos, 1980-ben 188 lakos, 1991-ben pedig 193 lakos dolgozott (legtöbben a helyi, ill. a szomszédos községek) termelőszövetkezet(ei)ben, állami gazdaságaiban. Szlovákia összlakosságának adataival megegyezően csökkent az iparban dolgozók száma: ez összefügg a községben hajdan több száz alkalmazottal működő *Elektrosvit* üzem (<http://www.elektrosvit-vrakun.sk>) folyamatos leépülésével. Nagyon radikális az építőiparban dolgozók arányszámának csökkenése: számuk 1991-hez viszonyítva 48,8 %-

kal, azaz csaknem a felére csökkent. Növekedett viszont a kereskedelemben dolgozók részaránya: számuk 1970-től megkétszereződött. Az oktatás-, ill. egészségügyben dolgozók aránya szintén nőtt (1970-től számítva 115,7%-kal), a közlekedésben, távközlésben dolgozók száma ugyancsak növekedett (1970-től 53,6%-kal). Feltűnően magas a 2001-es népszámlálás adatai között az ágazat megjelölése nélküliek aránya: számuk 39-ről 401-re ugrott.

9. ábra: Nyékvárkony lakosságának gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása 1970 és 2001 között (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

A Csallóközi-Mátyusföld gazdasági helyzetével kapcsolatosan elmondható, hogy az itt élő lakosság bérszínvonala erősen átlagon aluli: 2002-ban a havi átlagbér 12 074 SK volt, ez a pozsonyinak 69%-a, a szlovákiai átlagnak pedig 93%-a. A régió munkanélküliségével kapcsolatosan elmondható: a Dunaszerdahelyi járás munkarő-piaci helyzetét javítja, hogy a lakosság egy része – így Nyékvárkonyból is – a munkerőhiánnyal küzdő magyarországi Győrbe ingázik (Pažitný–Morvay–Ondriašová–Kling 2004: 308). A munkanélküliek aránya 2001-ben Nyékvárkonyban 12,8% volt, ez a kerületi aránytól (18%) lényegesen alacsonyabb (vö. <http://www.statistics.sk/webdata/ks/ksbrat/nezamesst.htm>).

2.8. Összegző megjegyzések

A felgyűjtött népszámlálási és egyéb adatok tükrében a vizsgált településről, Nyékvárkonyról megállapítható, hogy:

a) a lakosság száma alapján a járás nagyközségei közé tartozik (2001-ben 2537 fő), lakóinak száma az elmúlt 170 évben folyamatosan (1880-tól 2001-ig 128,76%-kal) növekedett;

b) a községben magyar, szlovák, roma, ill. cseh nemzetiségű lakosság él, továbbá jellemző, hogy

– a lakosság túlnyomó része magyar nemzetiségű (2001-ben 92,7%), de folyamatos a magyar nemzetiségű lakosság arányának csökkenése (1880 és 2001 között arányuk 5,6 %-kal),

– ugyancsak folyamatos a szlovák nemzetiségűek számarányának növekedése (1880 és 2001 között 0,3%-ról 7,1%-ra, azaz 6,8%-kal nőtt az arányuk);

– a roma nemzetiségűek adatai nagyfokú ingadozást mutatnak (1991-ben 0,9%, 2001-ben 0%);

c) az anyanyelvhasználat alapján a település lakosságának döntő többsége magyar anyanyelvű, az utolsó népszámlálás során a megkérdezettek 92,4%-a tartozott ide; szlovák anyanyelvűnek a lakosság 5,3%-a, roma anyanyelvűnek pedig 1,9%-a vallotta magát;

d) a felekezeti hovatartozás alapján a lakosság döntő többségében katolikus (2001-ben 93,6 %-a), 2,1 %-a református, 0,5 %-a evangélikus, ill. jelentős részük (2,6 %-uk) felekezeten kívüli;

e) a községben 1961-től 1980-ig folyamatos a férfiak és a nők számának növekedése, majd 1980-tól a férfiak száma magasabb, mint a nőké;

f) megfigyelhető a lakosság elöregedése (a lakosság átlagéletkora 1970 és 2001 között 3,5 évvel emelkedett);

g) a korábban többségében mezőgazdasággal foglalkozó lakosság az iparban a kereskedelemben, ill. egyéb más ágazatokban vállal munkát.

3. A község intézményi háttere

3.1. A községben működő szervezetek

Nyékvárkony községet a Szlovák Belügyminisztérium vonatkozó rendelete alapján a *Nyékvárkonyi Községi Hivatal* mellett működő, az önkormányzati választásokon megválasztott képviselőtestület irányítja, élén a község polgármesterével. A község polgármesteri teendőit 14 éve változatlanul egy nyékvárkonyi származású magyar anyanyelvű és nemzetiségű építészmérnök látja el. A jelenlegi képviselőtestület kilenc tagból áll, a 2002-ben megválasztott testület tagjai kettő kivételével nyékvárkonyi születésűek, magyar anyanyelvűek és magyar nemzetiségűek. A községi hivatalban dolgozók szintén a község lakói, magyar anyanyelvűek és nemzetiségűek. A községre vonatkozó ügyekkel (kérvények, határozatok) a testület havonta egyszer, a képviselőtestületi ülésen (plénum) foglalkozik (a hivatali ügyintézés nyelvével kapcsolatban lásd a nyelvhasználati színterekkel foglalkozó fejezetet).

A községi hivatal munkája sokrétű: a település infrastrukturális fejlesztésén keresztül a helyi alapiskola, óvoda működtetésén át, támogatásával, ill. némely esetben szervezésében valósul meg számos nyékvárkonyi kulturális esemény is: anyák napja, különböző megemlékezések, ill. a 2006-ban már tizedik alkalommal megrendezett falunapi rendezvénysorozat is. A község 2003-tól magyar nyelvű időszak kiadványt jelentet meg *Nyékvárkonyi Hírmondó* címmel (vö. *Függelék*), ill. 2002 óta saját honlappal rendelkezik (www.nyekvarkony.sk/www.vrakun.sk).

A községben több szervezet alapszervezete, kisebb egysége működik. A felnőtt tagsággal rendelkező szervezetek közül a *Csemadok Nyékvárkonyi Alapszervezete* fejt ki jelentős kulturális tevékenységet (vö. *CD-ROM Képtár/Kultúra*): az 1960-90-es évek között számos népszínművet mutattak be, színházlátogatásokat, bálakat, nótaesteket, író-olvasó találkozókat szerveztek. A helyi alapszervezet tagsága 2006-ban 276 fő volt.

Jelentős múlttal rendelkezik a helyi tűzoltóegylet is: az önkéntes tűzoltóság alakuló közgyűlését 1884. november 9-én tartotta Várkonyon az iskolateremben, 38 taggal a dunaszerdahelyi önkéntes tűzoltószázad parancsnoksága alá tartozott. A háború után 1946 szeptemberében alakult újjá az egylet, jelenleg *Nyékvárkonyi Önkéntes Tűzoltóegylet* néven 20 taggal működik (vö. *CD-ROM Képtár/Tűzoltók*).

A *Szlovák Vöröskereszt Nyékvárkonyi Alapszervezete* évtizedek óta működik a községben (vö. *Képtár/Portrék*), a szervezet 2006-ban 45 tagot számlál. Önkéntes véradásokat, az egészségvédelemmel kapcsolatos előadásokat, ill. bálakat szerveznek.

A *Nyékvárkonyi Sportegylet* tagsága ugyancsak jelentős: a futball nagy hagyományokkal rendelkezik a településen. Nyékvárkony ifjúsági csapata 2006-ban Szlovák Bajnokság 4. ligájában, a felnőtt csapat az 5. ligájában futballozik (vö. *CD-ROM Képtár/Sport*).

A *Nyékvárkonyi Nyugdíjasklub* a helyi idősebb generáció tagjait fogja össze: színházlátogatásokat, előadásokat, író-olvasó találkozókat, kirándulásokat szerveznek.

A *Szlovák Vadászszervezet Nyékvárkonyi Alapszervezete* ugyancsak jelentős tagsággal bír. A környék vadállományának felügyelete mellett a faluhoz tartozó erdőket szervezett faültetéssel gondozzák.

Az ifjúságot tömörítő szervezetek közül a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség kötelékébe tartozó 5. sz. *Szent Jakab cserkészcsapat* (<http://varkonyicserkesz.real-net.sk>) viszonylag rövid múltja ellenére jelentős és változatos tevékenységet fejt ki. Az 1991-ben 24 taggal alakult csapat 2006-ban már 80 cserkészt számlál, és őrsi rendszerben (vö. <http://www.szmcs.sk>) hetente foglalkozik a nyékvárkonyi 6-18 év közötti fiatalokkal. Emellett havi rendszerességgel csapatfoglalkozások keretén belül sport- és egyéb rendezvényeket szerveznek, évente egyszer nyári tábort, ill. a kiscserkészek részére tanyázást szerveznek. A csapat idősebb, 19-35 év közötti generációja aktív szervezője a falu kulturális életének (március 15-i emlékűnnep, anyák napja, augusztus 20-i emlékűnnep stb.).

3.2. A községben működő csoportok

A községben működő csoportok főleg a kultúra köré szerveződnek. A község lányaiból, asszonyaiból verbuválódott *Nyékvárkonyi Népdalkör* már tíz éve aktív résztvevője a különféle népzenei fesztiváloknak. Polgári egyesületként a *Nyékvárkonyért Polgári Társulás* említhető, amelynek tagjai civil szervezetként a község fejlesztését segítik.

3.3. Egyéb csoportosulások

Egyéb csoportosulások alatt a egyrészt a község területén létező nagyobb munkaközösségeket, másrészt pedig a spontán kialakuló, hivatalosan megnevezés nélküli, de mégis összetartozó csoportosulásokat, másrészt pedig tartom.

A legnagyobb nyékvárkonyi munkaközösség mindmáig a helyi termelészövetkezet alkalmazottaiból/tagságából áll. A *jéerdések* csoportja döntő többségükben nyékvárkonyi lakosok, kapcsolathálójuk a nap-, ill. évszakokhoz igazított, sokrétű munkafolyamatok miatt rendkívül gazdag (külön kutatást érdemelne a közösségben mindmáig élő ragadványnev-rendszerük vizsgálata). A termelészövetkezethez hasonló, mára már felbomlása végén járó csoport a község várkonyi részén működő *Elektrosvit* üzem alkalmazottaiból szerveződött: a *szvitesek* csoportja viszont a termelészövetkezethez viszonyítva kevésbé volt homogén, mivel a szomszédos Bösről, ill. Nyáradról és Szapróról is dolgoztak az üzemben. Ugyancsak felbomlott a múlt rendszerben sokakat foglalkoztató állami birtok munkaközössége is: a *státnisok* maradéka a helyi gyümölcsösben, majd ennek privatizációja után részben magánvállalkozóknál, részben a termelészövetkezetben helyezkedett el.

A spontán szerveződő csoportok közé tartoznak a helyi kocsmák (*Zorro, Texas, Joker, Erich pub, Sport pressó, Lókocsmá*)¹⁶ köré szerveződő, a fiatalok esetében baráti, a középkorú, ill. idősebb férfiaknál *kártya-*, ill. *asztaltársaságok*. A fiatalabb generációknál mindkét nem látogatja ezeket a közösségeket, a közép, ill. idősebb nemzedéknél már csupán férfitársaságokról beszélhetünk. A település fiatalabb, ill. középkorú nőtagjai lazán szerveződő *tornaköröket* (aerobik és fitness) látogatnak, ehhez hasonlítanak a férfiaknál a helyi alapiskola tornatermében főleg hétvégenként összejövő *teremfoci-csoportok*. A szerveződés jellege miatt a spontán létrejövő és változó csoportokhoz sorolom még a helyi katolikus egyházközösség tagjait is.

II.

NYÉKVÁRKONY KÖZSÉG NYELVHASZNÁLATA

A magyar nyelv használata Nyékvárkonyban	[1.]
Nyékvárkony község nyelvjárásának fontosabb alaktani, hangtani és mondattani jellegzetességei	[1.1.]
Nyékvárkony község nyelvjárása a kérdőíves vizsgálatok tükrében	[1.2.]
A kétnyelvűségi helyzet és kontaktusjelenségek	[1.3.]
Összegző megjegyzések	[1.4.]
A szlovák nyelv helyzete és használata Nyékvárkonyban	[2.]
A romani nyelv használata Nyékvárkonyban (Malomhelyen)	[3.]

Dolgozatom második fejezete Nyékvárkony község nyelvhasználatával foglalkozik. Egy beszélőközösség nyelvhasználatának komplex, minden részletre kiterjedő elemzése – csupán a faluban használt nyelvek száma miatt is (magyar–szlovák–romani) – túlmutat a dolgozat terjedelmi keretein. Munkámban a dialektológia-szociolingvisztika kutatómódszertanát alkalmazva, élőnyelvi gyűjtések anyagára támaszkodva kiemelten az anyanyelvemként beszélt magyar nyelv szempontjából vizsgálom a település nyelvhasználatát. A községben beszélt további nyelvek használatának ismertetése elengedhetetlen feltétele, hogy a nyékvárkonyi nyelvhasználat leírása teljes legyen, dolgozatomban a szlovák és a roma lakosság nyelvhasználatával részben terjedelmi okok, részben pedig a kutatások befejezetlen volta miatt kevésbé részletesen foglalkozom.

1. A magyar nyelv használata Nyékvárkonyban

Mielőtt bármit is megállapítanánk a magyar nyelvnek használatáról Nyékvárkony község vonatkozásában, szükséges és elkerülhetetlen a szlovákiai magyar nyelvhasználat jellegzetességeinek áttekintése, hiszen a szlovákiai magyar beszélőközösség nyelvhasználatára vonatkozó általános megállapítások többsége a vizsgált településre is érvényes. A Szlovákiában élő magyarság nyelvhasználatának sajátosságaival több nyelvészeti munka foglalkozik (vö. Arany A. 1939-40/1998; Lanstyák 1990, 1991, 1993b/1998, 1993c/1998, 1994a/1998, 1994c/1998, 1995a/1998, 1995b/1998, 1995c, 1996a/1998, 1996b/1998, 1998a, 2000a, 2000b, 2006; Szabómihály 1998, 1999, 2000a, 2000b, 2002a; Lanstyák–Szabómihály 1997, 2002, 2005; Lanstyák–Simon 1998; Misad 1998; Vörös 2004; Sándor 2000, 2004).

A kérdéskör leginkább átfogó ismertetését Lanstyák István publikálta (Lanstyák 2000a). Monográfiájában szlovákiai magyar beszélőközösségben használt magyar nyelvváltozatok, ill. nyelvváltozat-típusok közül Lanstyák a dialektusok szintjén a *magyar standard szlovákiai változatát*, ill. a *nyelvjárásokat*, míg a regiszterek szintjén a *mindennapi beszélt nyelvet* és *szaknyelvek* különíti el. (vö. Lanstyák 1998: 21, 2000a: 153).

Egy nyelv *standard változata* az a kitüntetett szerepű társadalmi dialektus (szociolektus), amely az írásbeliség fő hordozója, s amelyet főként az iskolázott beszélők szóban is használnak, nagy preszizzsel rendelkezik, a nyelvhasználatnak gyakorlatilag minden színterén használatos, szemben más dialektusokkal, melyeknek használata korlátozottabb. Nyelvi szempontból a standard fő jellemzője, hogy – szemben a többi dialektussal – normája

kodifikált, a *standardizáció (sztenderdizáció)* nyelvtani rendszerét leíró grammatikák és ún. nyelvhelyességi kiadványok, szókincsét szótárak és helyesírási szabályzatok rögzítik. Ezzel magyarázható, hogy a standard más változatokhoz képest viszonylag merevebb, tehát korlátozott benne a belső (alak)változatok száma.

A standard rendszerint az egész nyelvterületen él, földrajzi tagoltsága általában minimális, ám ha több önálló államban használják, kialakulhatnak ún. *állami változatai*: a több országban emelkedett funkciókban használt, állami változatokkal rendelkező nyelveket *többközpontú nyelveknek* nevezzük. (Clyne-t idézi Lanstyák 2000a: 150). A magyar nyelv többközpontúságának kérdését először Pete István vetette fel (vö. Pete 1988), felvetését köteté dagadt nyelvészeti vita követte (Kontra-Saly 1998). A magyar nyelv többközpontúságának tételéből kiindulva a szlovákiai magyar beszélőközösségben az anyaországi standard után legmagasabb presztízzsel a *magyar standard szlovákiai változata*¹⁷ rendelkezik. Ezt a nagyon csekély mértékben kontaktusváltozatot¹⁸ a beszélők jelentős része nem otthon, a családban, hanem az iskolában sajátítja el, anyanyelvük pedig vagy valamely nyelvjárás, vagy pedig a mindennapi beszélt nyelv (amely viszont kontaktusváltozat. Lanstyák István a magyar standard szlovákiai változatának és a mindennapi beszélt nyelvnek a viszonyát ezért a ferguson-i értelemben vett diglossiahelyezethez¹⁹ hasonlítja (vö. Lanstyák 1993c/1998, 1994c/1998 és Fenyvesi 1995/1998).

A *mindennapi (beszélt) nyelv* alatt Lanstyák főként informálisabb beszédhelyzetekben, élőszóban hallható nyelvváltozatot ért, amelyet a nyelvjárási háttérrel nem rendelkező beszélők használják. Ez a változat földrajzilag kevésbé, társadalmilag viszont jóval tagoltabb: ez abban mutatkozik meg, hogy a beszélők társadalmi hovatartozásától függően eltérő mértékben jelentkeznek benne nemstandard szóképzési elemek és nyelvtani jelenségek (Lanstyák 2000a: 156).

Lanstyák a nyelvjárási alapnyelvű beszélőkről megjegyzi, hogy informális beszédhelyzetekben a nyelvjárást használják, formális helyzetekben pedig vagy a nyelvjárásnak egy formálisabb változatát, vagy a standardot, vagy a kettő közötti *közveleget*²⁰ (vö. Lanstyák 2000a: 276). Ez a felosztásból ugyan kihagyott, táji színezetű (Fülöp 2000: 153), formális(abb) kontextusban használt változat regionális szinten eltéréseket mutat, szlovákiai magyar viszonylatban ezt a változat felel meg leginkább *regionális köznyelviség* fogalmának²¹ fogalmának.

A szlovákiai magyar beszélőkre Lanstyák kutatásai alapján a magyarországiaknál nagyobb mértékben jellemző a nyelvjárási(as) nyelvhasználat, tehát a nyelvjárások formálisabb beszédhelyzetekben való használata. Ennek oka, hogy a szlovákiai magyarok nagy része falun él (vö. Lanstyák 2000a: 52-53; Gyurgyík 2004: 145-149, 2006: 42), ill. hogy a felső- és középfokú végzettségűek²² aránya a szlovákiai magyarok körében alacsonyabb, mint Magyarországon (vö. Lanstyák 2000a: 57-58). A nyelvjárásias nyelvhasználatot erősíti, hogy a beszélők egy részének – azoknak, akik szlovák tannyelvű iskolába jártak/járnak – nem állt módjukban a magyar standardot intézményes keretek közt elsajátítani.

A Nyékvárkony folytatott kutatásaimban a helyi nyelvjárás, ill. a magyar standard szlovákiai változatától nyelvjárásiasabb, kontaktusjelenségeket is tartalmazó regionális köznyelviség (*közveleg*) jelenségeivel, használatával, ill. az egyes változatok presztízsértékének megállapításával foglalkoztam. A vizsgált településen beszélt nyelvek közül a magyar nyelv rendelkezik a legtöbb beszélővel (vö. *I. 2.3. fejezet*), ill. a községen belül a legtöbb nyelvhasználati szintérrel (vö. *II. 1.2.3. fejezet*). Kutatásaim és a népszámlálási adatok alapján az itt élő magyar nemzetiségű lakosság mellett a magukat szlovák nemzetiségűek vallók több mint 10%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek (vö. *I. 2.3. fejezet*), továbbá szükséges megjegyezni azt is, hogy ha eltérő mértékben is, de másodnyelvként a szlovák, ill. roma anyanyelvűek is rendelkeznek magyarnyelv-tudással (vö. Pintér–Menyhárt 2005).

1.1. Nyékvárkony község nyelvjárásának fontosabb hangtani, alaktani és mondattani jellegzetességei

A Csallóköz nyelvjárásával kapcsolatban számos nyelvészeti, ill. néhány történelmi vonatkozású munka is közöl adatokat. *Komjáthy István* 1939-ben írt, *Fejezetek a Csallóköz népnyelvéből* című szakdolgozatában²³ több, a Csallóköz nyelvével foglalkozó, régi folyóiratokban elszórtan megjelenő forrásra utal (Komjáthy 1939: 20). Ezek egy részét a századfordulón fellendült tájnyelv bűvárlat műkedvelő nyelvészei gyűjtötték össze, gyakran az adatgyűjtés helyének, az adatközlők személyének megjelölése nélkül. Komjáthy mégis kiemel néhányat a gyűjtők közül, mivel azok megfigyelései megegyeznek a saját gyűjtött adataival: a szerző *Kőrész Kelemen* 360 adatot tartalmazó betűrendes szótárát (Nyr. I. 231-278), *Béla* patonyszéli (Nyr. XII. 143), *Földes Gyula* bacsfai (Nyr.

XVI. 47, 91, 140), ill. *Radics Béla* alsó-csallóközi (Nyr. XVII. 287) gyűjtése mellett *Kertész Manó* Ekecs község nyelvhasználatában megfigyelhető „tótos sajátságokkal” foglalkozó írását (Nyr. XLI. 411), *Reitzner Ignác* példamondatokat és magyarázatokat tartalmazó gyűjtését (Nyr. XXX. 301), ill. *Csaplár Benedek* kéziratos gyűjtésének adatait sorolja fel (Komjáthy 1939: 21-22). Komjáthy gyűjtéseit főleg Bogyán, Szapon, Somorján és Tejfalun végezte, szakdolgozata a megfigyelt nyelvjárási jelenségeket bőséges példaanyagon szemlélteti, a munka 125 oldalas, a gyűjtés helyét szavanként a legtöbb esetben pontosan jelölő szótáranyaga, szólás- és közmondásgyűjteménye, dülönévjegyzéke, térképeket és ábrákat tartalmazó melléklete olyan kincs, amely egy diakrón szemléletű csallóközi tájszótár alapját képezheti.

A Csallóköz nyelvjárásával kapcsolatban nem csupán a nyelvészeti, hanem néhány történelmi vonatkozású munka is közöl adatokat. Varga a múlt század húszas éveinek elejére vonatkoztatva saját, ill. családjuk nyelvhasználatát megfigyelve olyan jelenségeket sorol fel, mint az *i*-zés (*kíp, szíp*), a szórványos *ö*-zés (*köll*), az *á* utáni *o*-zás (*lábo, házo*) (Varga 1989: 230).

A második világháború után a dialektológiai vonatkozású munkák (főleg szakdolgozatok) a pozsonyi egyetemen működő Magyar nyelv és Irodalom Tanszéken, ill. a Nyitrai Pedagógiai Főiskola Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén készültek (Vörös 1992: 313-317). Pozsonyban az 1970-es években *Sima Ferenc* egyetemi tanár szervezésével számos gyűjtés készült a Csallóközben: Amadékarcsán (*Fodor Magda*), Somorján (*Cséfalvay Eszter*), Bögellőn (*Kolber Ibolya*), Csallóközcsütörtökön (*Kovács László*), (vö. *Függelék*). Nyékvárkony is azok közé a falvak közé tartozott, ahol a pozsonyi tanszék diákjai hangfelvételeket készítettek. *Kósáné Tomkó Karola* 1972 áprilisában közel 90 percnyi hanganyagot rögzített nyéki származású férje rokonságában. A felvételeket a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda (www.gramma.sk) javaslatára, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének (<http://www.fphil.uniba.sk/~kmjl>) hozzájárulásával a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet (www.foruminst.sk) munkatársai digitalizálták²⁴.

Az 1970-es évek dialektológiai gyűjtéseiből a Nyékvárkonnyal szomszédos Amadékarcsa nyelvjárásából 1973-ban *Fodor Magda* írt szakdolgozatot (Fodor 1973). A dolgozatában közölt lejegyzések, ill. a község nyelvhasználatában megfigyelt jelenségek a legtöbb esetben megegyeznek a nyékvárkonyi nyelvjárás megfigyelhető jelenségekkel. Az

amadékarcsai nyelvjárás á utáni o-zás jelenségével részletesen *Kovács István* foglalkozott (*MNyj.* IX.. 238-239, ill. *Nyr.* LXXXVII.), ill. a község tájszavait vizsgálja jelenleg készülő szakdolgozatában *Gáspár Renáta*, a nyitrai Konstantin Egyetem végzős hallgatója.

A nyékvárkonyi nyelvhasználattal kapcsolatos nyelvészeti vonatkozású vizsgálatok sorában mindenképpen említést érdemel *Matus Alica* szakdolgozata, aki a községi temetők feliratait gyűjtötte fel, ill. rendszerezte (Matusová 1999). Ugyancsak Nyékvárkony nyelvhasználatát vizsgálta *Koczó Linda* szakdolgozata is: munkájában a nyelvi tiszteletadás formáit rendszerezte (Koczó 2004). Nyékvárkony község nyelvjárásának vizsgálatát Kósáné Tomkó Karola gyűjtései után mintegy 25 évvel később, 1997-ben kezdtem: nyelvjárás hangfelvételeket, mélyinterjúkat készítettem, a kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdvizsgálatokat, nyelvpolitikai vonatkozású felméréseket, névtani kutatásokat végeztem (Menyhárt 1999, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006). A községben folyó dialektológiai gyűjtések sorában meg kell említeni a 2002. októberében Vörös Ottó szervezésében megvalósult gyűjtést is, amelyben a Miskolci Egyetem diákjai vettek rész (vö. <http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=gramma/evesjelentes>).

A település nyelvjárás jellegzetességeinek bemutatásánál nem törekedtem egy komplex nyelvjárastani elemzés elkészítésére. Terjedelmi korlátokra hivatkozva az 1972-ben, ill. az 1997-1998 között felgyűjtött dialektológiai hangfelvételek anyaga alapján csupán a legmarkánsabb, legjellegzetesebb nyelvjárastani jelenségeket mutatom be (a gyűjtés során készített lejegyzések a dolgozat *Függelékében*, a község néprajzával kapcsolatos írásba ágyazva olvashatóak; a hangfelvételekből kiválasztott részletek a CD-ROM *Hangtár* fejezetében .mp3-as formátumban asztali számítógép, laptop vagy mp3-as lejátszó segítségével hallgatható meg).

1.1.1. A nyékvárkonyi nyelvjárás hangtani jellegzetességei

Balassa József nyelvjárás rendszerezése alapján (Balassa 1891: 39) a Csallóköz a dunántúli nyelvjárás területéhez tartozik. Horger a csallóközi nyelvjárás területét az északnyugati nyelvjárás területéhez sorolja (Horger 1934: 19), melyről Kálmán Béla a következőket jegyzi meg (Kálmán 1966: 72): „A dunántúli nyelvjárástípus közelebb áll az

irodalmi nyelvhez, mint a nyugati /.../.Hangszín tekintetében a nyugatival szemben monoftongusos, tehát hosszú, középső nyelvállású magánhangzói vannak: ó, ö ,é.”

A nyékvárkonyi nyelvjárás hangtanának ismertetésénél Imre Samu (Imre 1971: 65), ill. a dialektológia újabb szakirodalmából a Juhász Dezső nyelvjárastani rendszerezést követem, amely Nyékvárkony községet nyelvjárása alapján a közép-dunántúli–kisalföldi régión belül a csallóközi-szigetközi nyelvjáráscsoporthoz sorolja (Juhász 2001: 271-274).

1.1.1.1. A magánhangzók rendszere

Nyékvárkony község nyelvjárásának hangrendszere az Imre Samu vázolta hangrendszertípusok közül a III/a altípusba tartozik (Imre 1971: 65), az újabb szakirodalom szerint a település fonémarendszere a 8 :7-es (2. típus), azaz zárt (-zö, de megvannak a polifonémikus értékű # és # hosszú magánhangzók is (Juhász 2001: 271):

Rövid magánhangzók			Hosszú magánhangzók		
<i>u</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>	<i>ú</i>	<i>ű</i>	<i>í</i>
<i>o</i>	<i>ö</i>	<i>ë</i>	<i>ó</i>	<i>ő</i>	<i>é</i>
<i>a</i>		<i>e</i>	<#>		<#>
			<i>á</i>		

5. táblázat: A nyékvárkonyi nyelvjárás fonémarendszere

A nyékvárkonyi nyelvjárásban a rövid magánhangzók rendszere a következő megoszlást mutatja:

a) felső nyelvállásúak :

u – felső nyelvállású, veláris, labiális rövid magánhangzó, kiejtése megegyezik a köznyelviével;

ü – felső nyelvállású, palatális, labiális rövid magánhangzó, képzése megegyezik a köznyelviével, sajátos variánsa nincs;

i – felső nyelvállású, palatális, illabiális, a köznyelvivel azonos rövid magánhangzó.

b) középső nyelvválásúak:

o – középső nyelvválású, palatális, labiális rövid magánhangzó, kiejtése megegyezik a köznyelviével, a nyékvárkonyi nyelvjárásban az *á* utáni *a* realizációjaként is előfordul (pl. *várjotok, áprilisábo, ahányon, hármon, táco* stb.), és ebben az esetben gyakori, hogy a köznyelvitől kissé nyíltabb *oô* hangként ejtik (pl. *Prágoô, mulaccságboô, családboô, udvaráboô, bántoók székátoô, hátrányoô, pajtáboô, korároô, mámoô, májoôs, fásztóom* stb.; vö. Fodor 1973: 9);

ö – középső nyelvválású, palatális, labiális rövid magánhangzó, képzése akárcsak a köznyelvben;

ë – középső nyelvválású, palatális, illabiális, rövid mgh., előfordulása a nyékvárkonyi nyelvjárásban igen gyakori (pl. *ijën, szerëncsënk, gyerëkek, pëlënkát, ëttem, lehet, eüdüportálás, Bínës József, nëm engettík, ëccërüt, szëmtelenëk, kiëtte, betegës, zëlovoc* stb.).

c) alsó nyelvválásúak :

a – alsó nyelvválású, veláris, labiális, rövid magánhangzó, a nyékvárkonyi nyelvjárásban a következő változatait találjuk :

aô – a köznyelvinél kissé zártabb *aô* hang, gyakran az *á* utáni asszociatív *o*-zás párjaként fordul elő (pl. *hálaô, világosítvaô, tányírbaô* stb.);

aÿ – veláris, illabiális, alsó nyelvválású, rövid *a* hang, amely az *á* előtt, asszociatív helyzetben jelentkezik (pl. *idësaÿpám, natypaÿpádot, kaÿzánná, paÿtkán, paÿjtákboô, kaÿnális, Maÿglároô* stb.);

aÿ» – az illabiális *aÿ*-nál kissé előbbre képzett hang, szintén az *á* hang előtt jelentkezik az *a* hang realizációjaként, de jóval ritkábban fordul elő, mint az illabiális *aÿ* (pl. *baÿ»rátok, kaÿ»szányi, paÿ»jták, aÿ»lá*, vö. Fodor 1973: 8);

ä« - a köznyelvinél hátrább képzett e hang elég ritka, és csak asszociatív helyzetben fordul elő, á hang előtt (pl. *bä«rát, mä«raggyá, mä«rhákat*²⁵).

e - alsó nyelvállású, palatális, illabiális rövid mgh., kiejtése részben megegyezik a köznyelvivel, részben pedig egy, szinte minden adatközlőnél előforduló nyíltabb eő hangban realizálódik (*leveőnték, leőeősett, eőlöllük, szé mteleőnek, neőgyveőnnígy, eőlvisznek, eőmbért, Cseőországboő stb.*).

A hosszú magánhangzók a nyékvárkonyi nyelvjárásban a következőképpen rendszerezhetők:

a) felső nyelvállásúak:

ú - felső nyelvállású, veláris, labiális hosszú magánhangzó, az *u* hosszú párja, kiejtése olyan, mint a köznyelvben; pótlónyúlásos helyzetben van egy nyíltabb *uő* variánsa, pl. *úsz± 'úszol', mász± 'mászol'* (vö. Fodor 1973: 10);

ű - felső nyelvállású, palatális, labiális hosszú magánhangzó, az *ü* hosszú párja, kiejtése azonos a köznyelvivel;

í - felső nyelvállású, palatális, illabiális hosszú magánhangzó, az *i* hosszú párja, - alapváltozatban realizálódik.

b) középső nyelvállásúak:

ó - középső nyelvállású, veláris, labiális, hosszú magánhangzó, az *o* hosszú párja, mellékvariánsa a nyékvárkonyi nyelvjárásban nincs;

ő - középső nyelvállású, palatális, labiális, hosszú magánhangzó, kiejtése mint a köznyelvben;

é – középső nyelvállású, palatális, illabiális hosszú magánhangzó, az *ē* hosszú párja; az *í*-ző szavakban néha az *é* magasabb nyelvállású változata, az *?* realizálódik (pl. *fír* (*g ~ f?reg*))

c) alsó nyelvállásúak/polifonémikus értékű hangok:

aû – alsó nyelvállású, veláris, illabiális hosszú magánhangzó, az *a* hang párja, mindenekelőtt az *a+l* és *a+r* hangkapcsolat kombinatorikus variánsaként lép fel (pl. *Rudiv#*, *kocsikk#û*, *mëkh#t* 'meghalt', *villamoss#*, *aszt#*; *eüre-#ra* stb.)

eù – alsó nyelvállású, palatális, illabiális hosszú magánhangzó, az *e* hang hosszú párja, az *e+l* és *e+r* hangkapcsolatoknál mint kombinatorikus variáns fordul elő (pl. *eùdëportáták*, *eùmëntek*, *eùveszëtt*, *eùre-aùra*, *eùvittík*, *eùkeverëdëtt*, *Rezsöveù*, *eùdopta*, *Szërdeheùre*, *eùcsikasztotta* stb.)

á – alsó nyelvállású, veláris, illabiális, hosszú magánhangzó, az illabiális *a* hosszú párja, a nyékvárkonyi nyelvjárásban a következő változatokban realizálódik:

á – a köznyelvi *á* hanggal azonos (pl. *osztán*, *aluggyá*, *átmënt* stb.);

á – a köznyelvi *á* hangtól kissé zártabb, nagy gyakorisággal fordul elő főleg az *á* utáni asszociatív *o*-zás *á* hangjánál (pl. *munkáôroô*, *sorkatonáônoôk*, *hátráônyoô*, *háôzoôt*);

aÿ – nagyon gyors iramú beszédben az *á* hang illabiális *aÿ*-vá rövidülhet (pl. *ótaÿ~* 'asztán'; vö. Fodor 1973: 8).

1.1.1.1.1. A magánhangzós jelenségek

1.1.1.1.1.1. Labiális-illabiális (ajkkerekítéses-ajakréses) jelenségek

A nyékvárkonyi nyelvjárásban gyakori jelenség, hogy az *ē* hangok helyett labiális *ö* hangot ejtenek; Kálmán Béla ezt a nyelvjárásterület – az északnyugati sarok *ö*-ző szigetét (Szenc,

Réte, Csallóközcsütörtök) kivételével – enyhén, bár a nyugati nyelvjárástípustól erősebben *ö*-zének tekinti (Kálmán 1966: 72). A szórványos *ö*-zésre számos példáját említi Komjáthy is (1939: 28-29). Deme a tövég felől terjedő labializációs hatás elméletére, a nyelvjárási analógiára, a labiális illeszkedés hiányára és az egyéb *ö*-zés jelenségével kapcsolatos problémára utalva kijelenti, hogy ez a labializációs jelenség nem tárgyalható differenciálatlanul (Deme 1956: 106-107).

Példák a labiális *ö*-zésre független helyzetben:

a. egytagú szavakban: *köll, föld* 'fed', *pöng, csöng, gyöp, csöcs, bögy*;

b. többtagú szavakban:

– hangsúlyos helyzetben: *föcske, öspörös, csöpög, föcskendő, rösztet, söprű, csönd, csöngő, röggel, röggeli, böcsütem~böcsüllöm, pörsű, ömel, köröszt, fölhő, gyöngé, csöbörbű vödörbe, görözd, gyöplű, röttög, pöhű* 'pehely' (vö. Fodor 1973: 49), *rögg#* (vö. CD-ROM/*Hangtár/1988/Egyházi ünnepek v. Farsangi ünnepkör*)

– hangsúlytalan helyzetben: *görözd* (pl. fokhagyma), *öspörös, szídlög, vörösköröszt, csöbörbű-vödörbe, köröszpapa, bennünköt*.

Példák a labiális *ö*-zésre a hangkörnyezettől függő (asszociatív) helyzetben:

– *l* előtt: *köll, köllött, ölig/ölég Földmár* 'Felmahr' (családnév).

Az illabiális *ë*-zés viszonylag ritka jelenség a nyékvárkonyi nyelvjárásban, a felgyűjtött példák csak a tőszavakban található illabializációra vonatkoznak (pl. *szég, szégel, észze-vissza, szájhërmonika*), a toldalékban vagy toldalék előtt, pl. a közeli Kisfalud nyelvjárásában is előforduló *tehenyék* 'tehenük', *velék* 'velük', *közibék* 'közibük' alakokkal eddigi gyűjtéseim során nem találkoztam.

Az illabiális *i*-zés és *í*-zés előfordulása a felgyűjtött példaanyagban már gyakoribb, de még így csak a szórványosan előforduló jelenségek közé számítanak (pl. *a* helyett: *sipka, mutizsd* 'mutasd'; *ű* helyett: *fírízsz/fírízszűl*; *o* helyett: *hasigat, ádigáll* 'áldogál' *u* helyett: *lik, likas, ligba* vö. CD-ROM/*Hangtár/1998/Ég a klotyó*).

A nyékvárkonyi nyelvjárásban jelen van az illabiális *äy*-zás. Benkő Loránd az illabiális *äy* hang történetét vizsgálva megjegyzi:

„Nyelvterületünk számos egymástól viszonylag távol eső pontján – legnagyobb területi kiterjedéssel a Szigetközben és a Székelyföldön – azonban csak részleges (csupán a előtti szótagban érvényesülő) *aÿ*-zás van: *kaÿlács*, *baÿrázda*, *csaÿlán*. /.../ Az *aÿ*-zás általános jelöletlensége a konkrétabb területi és kronológiai megállapításokat lehetetlenné teszi. Egyedül az észak-dunántúli (szigetközi) részleges *aÿ*-zásra van megbízható írásbeli fogódzónk. A Szentsei Daloskönyvben ugyanis ilyen alakok találhatók: *bárát*, *szárkának*, *várgánok*, *mágát* stb.” (Benkő 1957: 89)

Az illabiális *aÿ* hang a nyékvárkonyi nyelvjárásban is csupán az *á* előtti helyzetben fordul elő, és nem túl gyakran az is megfigyelhető, hogy az illabiális *a* hang vagy kissé előbbre képzett *aÿ* hangban, vagy hátrább képzett *ä* hangban realizálódik, pl. *idësaÿpám*, *Maÿglá* ~ 'Maglán'²⁶, *kaÿnális*, *naÿtypapádot*, *kaÿzánna*, *paÿjták*, *bä*«rát, *mä*«rhájit, *mä*«raggyá, *udvä*«rán (vö. CD-ROM/*Hangtár/1998/Oroszok*).

Kovács István a Nyékvárkonyi szomszédos Amadékarcsa asszociatív *o*-zását tárgyaló tanulmánya szerint az illabiális *aÿ* megterheltségének mértéke csaknem megegyezik labiálisával (Nyr. LXXXVII. 238-239). A szerző állítása nehezen igazolható: Fodor szakdolgozatában ezt a jelenséget nem említi, ill. magam sem tapasztaltam hasonlót²⁷.

1.1.1.1.2. A zártabb-nyíltabb megfelelések

A zártabb-nyíltabb megfelelések közül a Nyékvárkonyban felgyűjtött hangzóanyagban a zárt *i*-zés, *i*-zés, zárt *ë*-zés, a zárt *ü*-zés és *ű*-zés, ill. a zárt *u*-zás és *ú*-zás, továbbá a zárt *o*-zás és *ó*-zás jelenségeire találtam példákat:

hangsúlyos szótagban:	hangsúlytalan szótagban:
<i>idësapám</i> , <i>dilután</i> , <i>Mihës/Mihes</i> ; <i>pintëk</i> , <i>igenyës</i> , <i>cimënt</i> ; <i>dilelött</i> , <i>dilutá½</i> , <i>ippe½</i>	<i>karalábi</i> , <i>ugyi</i> , <i>rîszire</i> , <i>közepin</i>

6. táblázat: Példák a zárt *i*-zés jelenségére

Benkő Loránd szerint a legerősebben í-ző nyelvjárástípusok – a középkor végi területi helyzet folytatásaként – az újmagyar nyelvjárások korában is mindvégig egyrészt a nyugat-, északnyugat-Dunántúlon másrészt nyelvterületünk északkeleti részén voltak (Benkő 1957: 93). Kálmán Béla a dunántúli nyelvjárástípust, amelyben Nyékvárkony is tartozik, í-zésében a Vas és Sopron megye í-zéséhez hasonlít (Kálmán 1966: 72). Ez a hangtani jelenség a vizsgált település nyelvjárásának egyik legjellegzetesebb sajátja (vö. Varga 1989: 230, Komjáthy 1939: 25-27, ill. CD-ROM *Hangtár/1971/Köttis*), a magánhangzók gyakorisága szempontjából a legújabb dialektológiai szakirodalom a közép-dunántúli-kisalföldi régiót – a Balaton vidéki nyelvjáráscsoport kivételével – erősen í-ző területként jellemzi (Juhász 2001: 271). A nyékvárkonyi példákat a 7. táblázat szemlélteti:

í-zés szótövekben	<i>í-zés</i> egytagú tövekben:	névszók: <i>kík, níp, rít 'rét', píz, mír, dí 'dél', nígy, íp 'ép', szíp, míz, líp 'lép' (fn.), fíny</i>	
		ige: <i>níz, íg, fil, ír 'ér', víd, kír, líp</i>	
	<i>í-zés</i> többtagú tövekben	hangsúlyos helyzetben	névszó: <i>Bínés, ípkézsláb, íjjeù, ítolaj, fírfi, ínek</i>
			ige: <i>szídbontották, víve, bíreünyi, ínyi, ípül 'épül'</i>
egyéb szófaj: <i>níkû, kívû-bévû,</i>			
hangsúlytalan helyzetben	névszó: <i>legín, szegín, kemínyet, szekírrû, nehíssígék, szemíjéknek, nővír, sötít, husvít</i>		
	ige: <i>intíz, kímíll, dicsír, heríll, böngísznyi</i>		
	egyéb szófajok: <i>öliggé</i>		
í-zés toldalékokban	<i>í-zés</i> képzőkben	-ás/-és/-ís: <i>keríttís, étetís, átkípzís, cseríllís, vírkeringís</i>	
-ság/-ség /-sig: <i>szípsig, nipsig, szemtelesig, hejsig, kössig</i>			
-mány/-mény/mí½~-míny: <i>sütemí½, mellí½, fölíny</i>			

		-lék/-lik: <i>moslík, pótlík, hordalík, zagyalík, tótelík, aprólik</i> -ász/-ész/-isz: <i>kertisz(kert), mihisz, ípittisz</i> -dék/-dik: <i>potyadík, maradík, szándík, lövedík, zsiradík, nemzedík</i> -ély/-íj~íl: <i>tekintíj, segít</i> -vény/-viny~ví½: <i>kírviny~kírví½,</i> <i>szökeviny~szökeví½</i> -ték/-tík: <i>hagyatík, írtík, mírtík</i> -ékeny/-ík(ny~ík½): <i>féltík(½~fíltík(ny,</i> <i>hiszík(ny~hiszík½</i> -ékony/-íkony~íko½: <i>hajlíkony~hajlíko½:</i>
	í-zés ragokban	a -képpen/ -képp/ <i>kíppen~kíppe½/-kípp</i> : <i>panaszki pp, legfőképpé½</i> -ék/-ík (t. sz. 3. sz rag): <i>ínekútík, nyugoggyík</i> (vö. Fodor 1973: 29), <i>evittík, főtöttík, ismerhöttík</i> -étek/ít(k (t. sz. 2. sz rag): <i>higgyít(k vigyjt(k, sz(ggyít(k</i> -ér/-ír (cél- és okhatározó): <i>kényírír, sóír, borsír, azír-azír, kikír</i> <i>'kikért', azír</i>
	í-zés jelekben	<i>né/-ní: eméhetní, énni, inni, vinni, tunník, l(nni, fíník 'félnék'</i>

7. táblázat: Példák a zárt í-zés jelenségre

A csallóközi-szigetközi nyelvjárás csoport domináns jelensége zárt (megléte, Fodor szakdolgozatában az amadékarcsai nyelvjárás zárt (-zésének részletes ismertetését adja (vö. Juhász 2001: 271, Fodor 1973: 33-48). Néhány Nyékvárkonyban gyűjtött példa a zár (-zésre (vö. 8. táblázat):

egytagú tövekben:	többtagú tövekben:
névszótövekben: <i>égy, héggy, mēccs, szēmbē, drēssz, cs(kk,</i> <i>f(ss, h(cc, m(ny, s(ft</i>	magas hangrendű tövekben, hangsúlyos helyzetben: <i>nēkik, szērēncsēnk, lēgyēn, mēntem, Bín(s,</i> <i>ēgylēány, ēttetōk, szēkányi,</i> <i>lēhet, mēgin, ēgyenek,</i> <i>rēggeù, tēttík,</i> <i>ēgyedû;cser(sznye</i>
igetövekben: <i>tēsz, vēsz, lēsz, mēgy, henc(g, fity(g,</i>	magas hangrendű tövekben, hangsúlytalan helyzetben: <i>segítētt, ezēk, fírnhē, betegēs;</i> <i>minēkünk, eùmēntem,</i> <i>ismerkēttētem, ijēn,</i>

<i>hent</i> (r(g, csics(r(g, ip(r(dik 'virul' <i>keser</i> (g, fus(rál, s(szt(r(g, sz(káll, t(ty(get 'tapogat'	<i>mindëgyikünknek,</i>
egyéb szófajokban: <i>së, ë</i> (kérdő- ill. utalósó szerepében), <i>në,</i> <i>lë</i>	vegyes hangrendü tövekben: <i>pëlënkát, plánë, ëhun,</i> <i>majtër, pëtrólëum, h(rnyú,</i> <i>pl(tyka, stok(dli, kup(rta,</i> <i>stamp(dli, nok(dli, r(grúta,</i> <i>l(cska, (kcéma, sz(cska,</i> <i>sz(rda</i>

8. táblázat: Példák a zárt (-zés jelenségére

zárt ü-zés és ű-zés	hangsúlyos helyzetben: <i>üköt, bûttye 'böjtje', bûti</i> (<i>eledel</i>), <i>büjt, kû</i>
	hangsúlytalan helyzetben: <i>gyöplû, ménkû, hazagyünnyi</i>
zárt u-zás és ú-zás	hangsúlyos helyzetben: <i>hun, hugyan, csudálkozott, (ribizli)bukor, kupéroz, ustor, rúla</i>
	hangsúlytalan helyzetben: <i>kukurica, vánkus, Vilmus</i>
	asszociatív helyzetben: <i>attú, falutú, jászú, attú, hivatalbú,</i> <i>mëkszállásútak, főkarútak, szlovákú, kúdús(így járnak a</i> <i>kúdústáncotot), szagúllók, srótúl, udvarútam, dalúl~dalúnyi</i>
zárt o-zás és ó-zás	független helyzetben: <i>osztán, csóvány, magos 'magas'</i>
	asszociatív helyzetben: -k többesjel után: <i>disznókoôt;</i> az l hang előtt: <i>óma, szóma;</i>
	á utáni o-zás: <i>áprilisáboô, családboô,</i> <i>pajtáboô, sorkatonánoôk, magánoôk, székátoô,</i> <i>árpoô, sárgoô,</i>

9. táblázat: Példák a zárt ü-zés/ű-zés, u-zás/ú-zás, o-zás/ó-zás jelenségére

A zártabbá válás jelenségei közül Nyékvárkony nyelvjárásában a zárt ü-zés/ű-zés, u-zás/ú-zás, o-zás/ó-zás van jelen (vö. 9. táblázat). A nyíltabbá válás a felgyűjtött nyékvárkonyi hanganyagban viszonylag ritkább, főleg a nyílt a-zás és o-zás jelensége fordul elő (vö. 10. táblázat).

nyílt a-zás:	nyílt o-zás:
hangsúlyos helyzetben :	<i>onokámnoôk</i>

<i>gyam, pakróc, bagla</i>	
hangsúlytalan helyzetben: <i>vakand, alam/alamúl, kartatík</i> 'kartoték'	

10. táblázat: Példák a nyílt *a*-zás és *o*-zás jelenségére

1.1.1.1.3. A magánhangzók időtartamának módosulása

A Nyékvárkonyban gyűjtött nyelvjárási hanganyag gyakori jelensége, hogy a rövid köznyelvi magánhangzó helyén hosszút találunk, illetve fordítva:

rövid-hosszú megfelelések:	hosszú-rövid megfelelések:
hangsúlyos helyzetben: <i>gyam, pakróc, bagla, írigy,</i> <i>nyírtakozik, síkáll, síma,</i> <i>símogat, csípa, csípás</i>	<i>arpa, egész, elöllük, buza, papirt, tüzojtó,</i> <i>hüssül, csunya, treha½ 'trehány', muszaj</i>
független helyzetben: <i>lakós, nyúgoggyík, kácso,</i> <i>kőr alagba</i>	

11. táblázat: A magánhangzók időtartamának módosulása Nyékvárkony nyelvjárárásában

1.1.1.2. A mássalhangzók rendszere

A nyékvárkonyi nyelvjárás mássalhangzóinak rendszere a köznyelvivel egyező (tehát fonémaeltérés és fonématöbblet nélküli), és a következő táblázat szerint foglalható össze (Fodor 2001: 331):

<i>p/b</i>					<i>m</i>
	<i>f/v</i>				
<i>t/d</i>	<i>sz/z</i>	<i>c/dz</i>	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
	<i>s/zs</i>	<i>cs/dzs</i>			

<i>ty/gy</i>	<i>j</i>				<i>ny</i>
<i>k/g</i>					
	<i>h</i>				

12. táblázat: A mássalhangzók rendszere a nyékvárkonyi nyelvjárásban

1.1.1.2.1. A mássalhangzós jelenségek

Komjáthy 1939-ben a Csallóköz népnyelvéről írt dolgozatában a nyúlást, a rövidülést, a kiesést a palatalizációt és a depalatalizáció jelenségeit említi meg, gyűjtésének adatai jórészt máig fellelhetőek és használatosak a vizsgált település nyelvjárásában (Komjáthy 1939: 32-34). Fodor Magda dolgozatában részletesen ismerteti szülőfalva nyelvjárásának a köznyelvtől való mássalhangzó-eltéréseit, ezek minden tekintetben megegyeznek a nyékvárkonyi nyelvjárásban felgyűjtött dialektológiai gyűjtésekben tapasztaltakkal (Fodor 1973: 62-75).

A fonémák gyakoriságát, ill. realizációját Nyékvárkonyi nyelvjárás esetében is a következő jelenségek módosítják: a képzéshely eltérése szerinti változatok közül a *palatalizáció* (palatális *gy*-zés, *j*-zés, *ny*-ezés, *l*-ezés) és *depalatalizáció* (apalatális *l*-zés, *n*-ezés), *hasonulás* (*dl*-*ll*, *lr*- *ûr*, *gyt*-*tt*, *gyn*-*nny*, ill. *rl*>*ll* típusú), *kiesés*, *hiátus* (*hanghiány*) *megszüntetése*, az időtartam eltérések közül a *rövidülés* és a *nyúlás* jelensége, ill. a *zöngésedés* és *zöngétlenülés* és mássalhangzótöblet (vö. 13. táblázat).

palatalizáció	<i>gy</i> -zés	<i>térgyeplő, térgyepűl, térgye, gyugó, gyuggat, gyukni 'közösülni'</i>
	<i>j</i> -zés	<i>majtër, tüzojtó, fagylajt, ojtás, tüzojtó</i>
	<i>ny</i> -zés	szó elején: <i>nyőstíny/nőstíny, nyől, nyő;nyődögél</i> szó belsejében: <i>teknyő, kenyőcs, tehenyek, vonyó 'szénavonó', fonyás,</i> szó végén: <i>bëtony~b(to½, fácány~fácá½, fácányos, szappany~szappa½, paplany~papla½, csóvány(os), Kálmány~Kálmá½, vászony(ing), kappany,</i>
palatalizáció		

		toldalékokban: <i>gondúnyi, énnyi, raknyi, lënnyi, szöknyi,</i> <i>ganéznyi/ganíznyi, bújnyi, ínyi (élni), lággúnyi</i> <i>(lángolni), fínyi</i>
depalatalizáció	<i>l</i> -ezés	szó kezdetén: <i>luk~lik, lukas~likas, lukacsos~likacsus</i> szó belsejében: <i>bagla, deregle, gereble, góla, golva,</i> <i>zsemle, folik, hüle, nyavala, folto½, mosolgoš,</i> <i>hel(s, polva 'pelyva', saragla, gereble, bolog, folosó,</i> <i>goló, katula 'skatulya', kölök, süled, vállú</i> szó végén ill. toldalékban: <i>segíl, csekil, Károl,</i> <i>akadál, Mihál, Miháfi-tag, szegíl, sz(míl</i>
	<i>n</i> -ezés	<i>bizon~bizo½, szëgín~szegí½, légín~legí½;</i> asszociatív helyzetben: <i>Várkont 'Várkonyon'</i>
hasonulás	ez/az mutató némás: <i>avvót 'az volt', emmëg</i> <i>'ez meg', asse 'az se'</i> dl>ll: <i>pallás, megmollak</i> lr>ür: <i>baùra, faùra</i> gyt>tt: <i>vattok / vagytok</i> gyn>nny: <i>mëkhannyi/</i> rl>ll: <i>salló, talló</i>	
kiesés	mássalhangzó elmaradása szóvégen. <i>hama (hamar), há (hát),</i> <i>mos már, minnyá 'mindjárt'</i> szó elején: <i>acskó, katula, porhëlt</i> szó belsejében: <i>asszisi 'azt hiszi', háho 'hátha', tódoz-</i> <i>fódoz~tódozott-fódozott</i> toldalék előtt: <i>kerbe</i>	
a hiátus (hanghiány) megszüntetése	szóhatáron: <i>mijaménkû je, nemírte jeù,</i> <i>füstbe ja egész udvar, gyön ki ja színbû</i> szótőben: <i>Bëja, tëja, fijúk/fijuk,</i> <i>mã«rhájit</i> toldalék előtt: <i>szülejim, anyujék, órájig</i>	
nyúlása	nyúlás: <i>tanító úr, igenyëssen, Bélla, gyújtannunk, legellő, fill(k,</i> <i>füstüllő, kaszálló, hegedüll,nyiszáll, büttüll 'böjtöl', vásáll,</i>	

és rövidülés	sz(<i>gell, vonyított</i>) rövidülés: <i>Gelébe, álotok</i> 'állatok'
zöngésülés és zöngétlenülés	zöngésülés: <i>égáci karó, gorty~gortyol, bicigli, Varjazsbú,</i> zöngétlenülés: <i>dógosztunk, aszt, útyhogy, ëty hónapra, írkesztünk, ott maratt, nisztík, leváktuk</i>
mássalhangzótöbblet	picint, hangyál, kombinét, ottand~ottajd~otta½, mostand, ittend~itte½

13. táblázat: A mássalhangzós jelenségek a nyékvárkonyi nyelvjárásban

1.1.2. A nyékvárkonyi nyelvjárás alaktani jellegzetességei

Mivel munkám célja és terjedelme nem teszi lehetővé a Nyékvárkonyban használatos nyelvjárás alaktanának részletekbe menő, aprólékos leírását, így a most következő részben a felgyűjtött nyelvjárás hanganyag alapján a köznyelvi változattal megegyező alakok mellett mindenekelőtt a legmarkánsabb alaktani jelenségeket, sajátosságokat említem meg a teljesség igénye nélkül.

1.1.2.1. Szótövek

1.1.2.1.1. Igetövek

A nyékvárkonyi nyelvjárásban beszélhetünk egyalakú és többváltozatú igitövekről, ezek a köznyelvi változattól szinte alig mutatnak számottevő különbséget (vö. Keszler 2000: 95): az egyalakúak lehetnek *-t* végű (*fújt* 'folyt', *íbrezt, tött* 'tölt'), két vagy hosszú mássalhangzóra végződő (*kérd, hord, vall*) vagy egyetlen mássalhangzóra végződő igitök (*kap, köt, keres*).

A többváltozatú igitövek lehetnek hangzóhiányos (*mosoloksz~mosolgu, pözsög, pözsgő; hízelég~hízélgő*), *v-s* változatú (*nyövő~nyöllő~nyövís; lövő~löllő~lövís*), *sz-es* és *v-s* (*lészék, tesszük, tegyé, légyé*), *sz-es, d-s* és *v-s* (*aluszok eszű, fekszű, iszú*) változatúak, illetve *sz-t d-vel* (*d-s* változat gyakoribb: *veszekédék, veszekédű, veszekették, veszekették*) *gy-t n-nel* (*vagyok, vótam, vóna*) tövek.

1.1.2.1.2. Névszótövek

A névszótövek köznyelvi változat szerinti egyalakú és többalakú felosztását (Keszler 2000: 175) Imre rendszerezését felhasználva három csoportba különíthetjük el (vö. Imre 1943):

- magánhangzóra végződő tövek (egyalakúak: *vállú, falu, eskü, físzú, hajó*; többalakúak: *borjú~borjak; cső~csövek; kûsõ~kûseje*);
- mássalhangzóra végződő tövek (egyalakúak: *fül, taùp, föld, kíp*; többalakúak: *bél~belet, bugár~bugarak, tûz~tüzet*).

Egyes mássalhangzóra végződő a köznyelvben többalakú névszótövek eltérést mutatnak a köznyelvi használattól: a *híd, lúd, kút, rúd, cső, fűz* szavak a nyékvárkonyi nyelvjárásban a toldalék előtt is megőrzik hosszú magánhangzóikat, így az egyalakú tövekhez tartoznak (*nyúl~nyúlat, cső~csövek, fűz~fűzes*).

1.1.2.2. Képzők

1.1.2.2.1. Igeképzők

Az igékhez járuló deverbális igeképzők csoportjában a nyékvárkonyi nyelvjárásban a gyakorító képzők (-*gat~get; -l; -ong~ëng~öng; oz(ik)~ëz(ik)~öz(ik); -g; -ász(ik)~ísz(ik)* stb.) a legtöbb esetben a köznyelvi használattal megegyezően vannak jelen (*fisűget, óvazsgat, lízëng, hajlong; görnyedëzik, kúdöz; bërreg, csëtteg; kotorász, vö. Keszler 2000: 314*). Néhány -*ít* képzős igében az -*ít* képzős töből (a *t* kieséséve és az *i* megrövidülésével) is alakulhat -*gat/-get* képzős származék (pl. *hasigat~hasogat, hajligat, szölligat*). A -*dos~dës~dös* gyakorító képző használata nagyon ritka, szerepét a -*kod~këd~köd* veszi át (pl. *típkëd, kapkod, csipkëd*). Ahogy a gyakorító képzők esetében, így a mozzanatos igeképzőkre is jellemző az egyezés a köznyelvi változattal (pl. *durran, csavarint, vonít, gyülemlik*), és ez érvényes a műveltető (*mosat, veret, fároszt, likaszt, szídítt, bolondítt, taszajt*), a visszaható (*főfújódik, készülődik, ötöszködik*,

veszekődik, csudákozik, törûködik, vakaróddzik, akaróddzik) és a ható ige (*alukat, éhet, lehet, dicsekéthet*) képzőire is ().

Az igékhez járuló igeképzőkhöz hasonlóan a nyékvárkonyi nyelvjárásban a névszókhoz járuló denominális igeképzők – a cselekvő igék képzői (*sóz, bétonyoz, fíríszûl, hasaül, egerísz*), a tökéletlen műveltető igékhez hasonló igék képzői (*míhíszkődik, basáskodik, lustáskodik, drágúll, bíkúll*) – a köznyelvitől nem mutatnak nagy eltéréseket (vö. Keszler 2000: 315).

1.1.2.2. Névszóképzők

A nyékvárkonyi nyelvjárás főnévképzői a legtöbb esetben a köznyelvi változattal megegyezően viselkednek (*ílelém, mozdulat, morzsulló*), egyes képzők azonban *i*-zésük miatt eltérnek attól (*segíccsíg, köccsíg; sütemí½, jelví½; moslík, főzelík*, vö. CD-ROM/*Hangtár*).

A főnévi igenév képzője a köznyelvi *-ni* helyett *-nyi*, ill. *-nya*. Az egyalakú *-itt, -ditt* képzős igékhez valamint a két mássalhangzóra végződő általában kötőhangzóval kapcsolódik és geminálódik (*taníttannyi, boríttannyi, tartannyi*). Az *l* végű igéknél a magánhangzóra végződő tőhöz járul a *-nyi* képző (*csudányi, kevesûnyi, sokaûnyi*), és ebben az esetben nem nyúlik meg. A *d* végű igékhez járulva a *-nyi* képző hasonul (*alunnyi, mosakonnyi, annyi* 'adni'), a hangzóhiányos változatú igéknél a szótári tőalakhoz (*fürünnyi, szidölögnyi, romúnyi, döglögnyi*), míg a *v*-s változatú igéknél a magánhangzós alakhoz (*főnyi, lűnyi, hínyi*) járul. Az idősebbek beszédében főnévi igenév képzője *-nya* a vegyes ragozású szavakban a (*írnya, innya, bírnya*).

A melléknevek és a melléknévi igenév képzői megegyeznek a köznyelvivel (*mosdatlan, éhetõ, lehetetlen, téhetetlen, hiszíkény, tergyepüllõ, pazalló, veszett* (ember vagy állat), *döglött* (macska), *álondó, romlandó*). A *-va/-ve* határozói igenév (*írva, óvasva, beszígétve, fekve*) az *á* hangot tartalmazó szótag után a nyékvárkonyi nyelvjárásban a *-vo* alak

realizálódik (*csinávo, vigyázvo*). A kistaludi nyelvjáráshoz hasonlóan (Gálffy 1970: 68) gyakori a *-va/-ve* képzős igenévből és a létigéből alakult szerkezettel a cselekvés, történés kifejezése: pl. *még lett idva*, 'megittuk', *be van idva* 'ittas', *eù lett feledve* 'elfelejtettük'.

A névszókhöz járuló névszóképzők csak előfordulásuk gyakoriságában mutatnak némi eltérést a köznyelvitől (pl. az *-ék*: *Ményhárték, Lajosék, Mónár Pistijék, tanittóúrék*; *-né* képző: *Kariné, tanittóné, Nagy Ivánné*), a legtöbb főnévképző használata azonos a köznyelviével (*fazikas, bírös; míhísz, tyúkász; fehérnemű; szivessíg, pákosztosság*). A kicsinyítő becéző képzők közül az *-i, -ka~-ke, -kó, -us, -a, -csi, -cska~-cske, -esz* használatosak (pl. *ovi, papi, sulí; Árpi, Sziszi; Marika, Tërka, székrínke, pácika; Palkó, Ferkó, Lackó; Annus, apus; Laca, Tëra; Jancsi, Karcsi; Karesz, Janesz*).

A melléknevek és számnevek képzői megegyeznek a köznyelvivel, pl. *pëttyes, böcsületes, téli, havi, napos, eszetlen; lábbeli, lípísnyi; magasságos, ódasó, szísó, besó, kúsó, hátúsó; ötöd, tized* (vö. Keszler 2000: 316-317).

1.1.2.3. Névszóragok és kapcsolódásuk

1.1.2.3.1. A tárgy ragja

A tárgyeset ragja a köznyelvivel megegyezően a *-t* (*papirt, asszont, fírfít*); az *á* hangot tartalmazó szótag után a kötőhangzó *o~* (*házot, láb=t, kádot*), míg a mutató névmás *ez, az* alakja megkettőződik: *esztét, asztot*. Az *öket* személyes névmás *-t* tárgyragos alakja *üköt~őköt*, az *öt* tárgyragos személyes névmás *pedig itet~ötít* alakokban realizálódik.

1.1.2.3.2. Határozóragok

- A *-ban~-ben* inessivusi rag szerepét a *-ba~-be* illaitívusi rag veszi át, amely - kivéve az *á* hangot tartalmazó szótag utáni *-bo~boô* alakváltozatot - megegyezik a köznyelvivel (*istállóba, ajtóba, szekrinybe, de: Cseországboô, Pozsomba, családboô, mulaccságboô*). Ugyanez jellemző a *-nak~-nek* datívusi és a *-ra~-re* sublatívusi rag *á* hangú szótag után következő kötőhangzójára is, melyek *-ro* ill. *-nok* alakban realizálódnak (*lovakra, asztaùra, de: oltárro, hátáro; mírnöknek, kútnak, de: fánok, iskolánok, pa»ÿpánok*)
- A *-ról~-ról* delatívusi rag *-rú~-rû* alakban fordul elő (*Szërdeheùrû, székrû, közrû*).
- A *-hoz~-hez~-höz* allatívusi rag helyett *-ho~-hë~-hõ* változat használatos *eùrû, aùrû, padrû* (*hászho, kûhõ, fírfihõ~fírfihë, kocsiho, szekírhõ, fejihõ~fejihë*).
- A *-nál~-nél* adessivusi rag *-ná~-né* alakban van jelen (*színné, erdõné, kutyáná, udvarná*).
- A *-tól~-tõl* ablatívusi rag a nyékvárkonyi nyelvjárásban használatos alakja: *-tû~-tû* (*hásztû, ablaktû, asszontû, gyerëktû*).
- A *-t~-tt* ragos locatívusi alak a nyékvárkonyi nyelvjárásban a *hel* 'hely' főnév végén a hol? kérdésre felelő helyhatározói szerepben, illetve Dunaszerdahely helység *-t* locatívusi raggal ellátott alakjánál használják (több heütt is likas vót; *Szërdeheùtt*).
- A *-képp~-képpen* formalisi alakok a *-kípp~-kíb~-kíppe~* változatokban vannak jelen (*mikípp~mikíppe~, máskíb, máskíbben*). Az *-nként* distributívusi rag *-nki½* alakban használatos (*ëggyenki½, naponki½, diletõttõnki½*).
- A nyékvárkonyi nyelvjárásban *-û~-û* alak található az *-ul~-ül* essivusi/modalisi rag helyén (*rosszû, magyarû, szlovákû, cseôhû*).
- A köznyelvi *-val~-vel* instrumentatisi-commitatívusi rag helyén *-vaù~-veù* alakok használatosak, melyek a *-ba~-be* raghoz hasonlóan kapcsolódnak a szótóhoz (*lóvaù, kûveù, fírfiveù, fûrísszeù*) Ha a

ragot megelőző szótagban á hang található, akkor a rag -vú (*apjávú, annyávú, almávú, lábbú*).

- A köznyelvi *-stul~stül* sociativusi rag a mód-, állapot- és társhatározói funkcióban használatos *-stú~stű* alakokban jelentkezik (*mindenestű, firjestű, gyerekestű, fíjastű*).
- A köznyelvi causalis-finalis *-ért* rag *-ír* alakban van jelen (*házír, annyáír, üvegír, szódáír*).

1.1.2.3.3. Birtokos személyjel

Az egyes számú birtokos személyjelek kapcsolódása megegyezik a köznyelvivel: *-m, -d, -a, -e, -ja, -je*; kivételt csupán az *á* hangot tartalmazó szótag után álló jel képez, ahol a kötőhangzó, illetve a harmadik személyű birtokos személlyel *o~=* (*lábom, hátom; lábo~láb=, háto~hát=*). Elmondható, hogy Kisfalud és Csallóközkürt nyelvjáráshoz hasonlóan, Nyékvárhony nyelvében az egyes szám harmadik személyű ragja három alakban fordul elő (Gálffy 1970: 76; Ibolyáné 1992: 48):

- palatális magánhangzó után *-e*: *keze, bírëse, szëme*,
- *á* hangot tartalmazó szótag után *-o~=*: *házo~ház=, háto~hát=, lábo~láb=*,
- míg más veláris magánhangzó után *-a*: *lova, taùpa, apja* stb.

Az egyes szám harmadik személyű *-t* tárgy- vagy más határozóraggal ellátott alaknál köznyelvi *-é* kötőhangzó helyén *-i* hang van (*kezit, fejit; keziből, kezitű, fejiné, fejihë*).

1.1.2.3.4. Igeragozás

A nyékvárhonyi nyelvjárás az igeragozásra vonatkozó egyik jellegzetessége, hogy az ikes igéket az ikteleneket hasonlóan ragozódnak: *észék, iszok, alszok, nízék, ámodok*.

Az alanyi ragozás egyes szám második személyű igealakjai a köznyelvtől eltérően nemcsak az *észű, aluszú* alakokban, hanem a köznyelvi *-sz* személyrag helyén is magánhangzóra végződnek (*adú 'adsz', pl. mit adú helëtte?; hagyú 'hagysz', pl. mír nëm hagyú má bikíbe?; mondú 'mondasz', pl. mit mondú?*).

Felszólító módban a szóvégi *-l* elhagyásával a hosszabb alak használatos (*végyé, téggyé, haggyá, aggyá*). Az *l* végű igék felszólító módjában a köznyelvi *-lj* hangkapcsolat *-j~jj* alakban jelentkezik, míg az előtte lévő magánhangzó megnyúlik (*keűjé fő, haűjá még; fordűjjon le jobbra, űjjön le*). Az egyszótagúakra felszólító módban a hosszú és rövid alak váltakozása jellemző: *ű le ~ űjé le; á fő ~ájá fő, keű fő ~ keűjé fő*.

Tárgyas ragozásban a *-t* végű igék esetében a kijelentő módú alakok megegyeznek a felszólító módú alakokkal:

kijelentő mód:	"A kaput befessük barnáro."
felszólító mód:	"Fessük be a kaput barnáro".

Az *-ít* végű igéknek tárgyas ragozás egyes szám második és harmadik személyben két alakjuk van: *fordíccson ~ fordíjjon; fordíccsá ~ fordíjjá,*

Erősen jelentkezik a suksüközés (*ahassuk, ehessük, ihassuk*), az alanyi ragozású egyes szám első személyű feltételes igealak pedig illeszkedik (*annák, kapnák, innák, ënník, inník, emëhetník*). A köznyelvi *fő, lő, nő, hí 'hív'*, szó igék alapalakjukban *-l*-re végződnek (*föll, nyöll, híll*).

1.1.3. A nyékvárkonyi nyelvjárás mondattanának főbb jellegzetességei

Munkám terjedelme csupán a felgyűjtött hangzóanyagon megfigyelt néhány, a köznyelvi használattól eltérő jelenség táblázatszerű áttekintését teszi lehetővé:

a határozott névelő használata	<p>jellemző a határozott névelő hiánya:</p> <p><i>vakand bemënt lukba</i></p> <p><i>azgondútam, hoty szégín Kati néni csinát valamit</i></p> <p><i>bisztos ami cigarëttát eüdopta</i> (vö. CD-ROM/Hangtár/1998/Ég a klotyó)</p>
	<p>amennyiben viszont határozott névelő mégis megvan, akkor minden esetben, még magánhangzó előtt is az <i>a</i> alak használatos:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>mëgismerkëttek a uccán</i> (vö. CD-ROM/Hangtár/1998/Ismerkedés) – <i>akkor dilután mëgincsak ngyórákor kezdödött a ëtetis</i> (vö. CD-ROM/Hangtár/1998/Kitelepítés)
határozóragok	<p>a hasonlítást a köznyelvi <i>-nál--nél</i> ragok helyett a <i>-tól~től</i> ragok <i>-tú~-tű</i> változataival fejezik ki (Ibolyáné 1992: 50; Pálinkás 1997: 12), pl.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>nagyobb a testviritű</i> – <i>attú asz nagyobb úr vót</i> (vö. CD-ROM/Hangtár/1998/Ünnepek)
a szokik ige használata	<p>amíg a köznyelv a szokásos cselekvés kifejezésére múlt idejű alakot, addig a nyékvárkonyi nyelvjárás jelen idejű alakot használ, pl.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>díbe mindík szokik ëty kicsit alunnyi</i>
a kötőszók használata	<p>gyakori a <i>nos</i> kötőszó használata:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>oda futott a Évi, nos verte a késiveü</i> – <i>Úty, hogy én½ kivittem a plënkát, hogy leizéllem, mer ojan kemínyët kakít a Mónika mindig, nos, hogy lerázom, nos füst</i> (vö. CD-ROM/Hangtár/1998/Ég a klotyó). <p>az <i>és</i> kötőszó a köznyelvinél ritkábban fordul elő, helyette a kapcsolatos mondatok és szószerkezetek gyakran előforduló kötőszava a <i>mëg</i>:</p> <p><i>“hogy én kelëttem mëg a bátyám kellëtt</i> (vö. CD-ROM/Hangtár/1998/Ég a klotyó).</p>
szórend	<p>az <i>-ë</i> kérdőszócška az állítmány elé kerül:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>mëg-ë csinájuk,</i> – <i>el-ë engednik</i>

inkongruencia	<p>a köznyelvi egyeztetéstől eltérően a nyékvárkonyi nyelvjárásban a páros testrészeket, szerveket többes számban használják:</p> <p>– <i>fájnak a lábojim, fáznok a füleim, leszánok a tökejim</i> (ha valaki nehezet emel).</p> <p>Ez érvényes a beszélő tulajdonában lévő páros tárgyakra, használati eszközökre: <i>cipőjeim, szandáljaim</i>.</p>
----------------------	--

14. táblázat: A nyékvárkonyi nyelvjárás mondattanának főbb jellegzetességei

A Nyékvárkonyban gyűjtött hanganyagokban aránylag gyakoriak a kötőszó nélküli mellék- és tagmondatok :

A nádoôt Bősru, vagyis Faluszigedbû, vagyis nëmis Faluszigedbû, hanëm Varjazsbû, no mindëgy, Varjazsbû hosztuk, ottajd a embërek vákták, a erdíszet embërei hogy így mo½gyam, azok vákták a nádoôt, oszt kívíkbe lett eùhozva, szípën össze vót kötve, akkor még nem maddzaggau, mim most, vagyis spárgávú, hanëm akkor még vesszöbû lett csinávoô gúzs, avvaù léttek bekötve, avvaù léttek eùhozva.²⁸

1.2. Nyékvárkony község nyelvhasználata a kérdőíves vizsgálatok tükrében

1.2.1. A községben végzett kérdőíves vizsgálatok

Nyékvárkony nyelvének kutatása során az *analitikus* módszert *előhívós* (ún. *elicitációs*) módszerrel ötvöztem (vö. Kiss 2001: 86), tehát nyelvészeti kutatómunkám során nem csupán a magam, ill. mások (Kósáné Tomkó Karola) gyűjtéseire támaszkodtam, hanem 1998 és 2006 között különböző témakörökben több kérdőíves vizsgálatát is elvégeztem:

1998-1999: a község lakosságának szinkrón változásvizsgálatként generációk és műveltségi csoportok szerinti bontásban 36 adatközlő bevonásával végeztem el (vö. Menyhárt 1999, ill. *I.2.2. fejezet*);

2000: kontaktusjelenségek használatával kapcsolatos, generációs csoportok szerinti nyelvészeti felmérést végeztem: az adatközlők száma 33 fő volt (vö. Menyhárt 2001: 121-137, ill. *II. rész 1.2.3. fejezet*);

2004: a község dülőneveinek ismeretét, ill. használatát felmérő vizsgálatban három generációs csoportban (fiatal, középkorú, idős) 30 adatközlő vett részt (Menyhárt 2004: 269-277, vö. *IV. rész 1.2. fejezet*)

2006: a nyelvjárási, ill. kontaktusjelenségekkel kapcsolatos attitűdvizsgálatba a falu fiatal generációjának tagjait vontam be; a kérdőíves vizsgálatban a helyi alapiskola 115 nyékvárkonyi származású tanulója vett részt (vö. *II. rész 1.2.3. és 1.3.3. fejezet*).

Az egyes nyelvjárási (hang-, alak- és mondattani) jelenségeknek különböző kor-, ill. műveltségi csoportok szerinti használatát, továbbá a község lakosságának saját nyelvjárásával kapcsolatos attitűdjeinek elemzést az 1989-99-ben és a 2006-ben elvégzett kérdőíves vizsgálatok alapján vizsgálom.

1.2.2. A nyelvjárási jelenségek a kérdőíves vizsgálatok alapján (1998-99)

Az 1997-ben megkezdett dialektológiai gyűjtések hanganyagát elemezve fogalmazódott meg egy olyan kérdőíves vizsgálat elkészítésnek igénye, amely lehetővé teszi a nyelvjárási

gyűjtésekből kirajzolódó nyelvjárási jelenségek empirikus vizsgálatát: a kérdőív segítségével meghatározhatók voltak a nyelvjárási (és kétnyelvűségi) témakörbe tartozó jelenségek előfordulásának és használatának korosztályok, ill. a különböző műveltséggel rendelkező csoportok közötti szabályszerűségei.

A vizsgálatba 36 adatközlőt vontam be, ezek kiválasztása a következő négy kritérium figyelembevételével történt:

a) *életkor* – fiatal: 16-26; közép: 38-46; idős: 58+ ;

b) *iskolázottság* – alap-, közép-, felsőfokú (főiskolai/egyetemi) végzettség);

c) *nem* – férfi-nő;

d) *születés és a jelenlegi lakhelye* – Nyék, ill. Várkony.

A felmérés 12 adatközlője a fiatal generációt képviseli, őket 16-24 év közötti fiúkból és lányokból választottam ki. Ezt a 12 fős csoportot az általuk elvégzett (vagy jelenleg látogatott) iskola, tehát a műveltségi szint szerint tovább osztottam három, egyenként négyfős csoportra: alap-, közép- (érettségivel végződő) és főiskolai/egyetemi végzettség szerint. Mindhárom négyes csoport két fiúból és két lányból állt, ahol az egyik fiú és lány nyéki születésű és lakhelyű, míg a másik fiú és lány várkonyi volt.

Ugyanez a rendszer érvényesül a másik kettő, tehát a középkorú (36-44), ill. az idős (56+) korosztály képviselőinek kiválasztásában is. Az egyes generációkat képviselő adatközlői csoportok életkora közötti különbség minimum 12 év, ez tette lehetővé, hogy az egyes generációk ne mosódjanak egybe. A kérdőív nagyobb reprezentativitásának érdekében egy családból csupán egy adatközlőt választottam.

Az 1998-99-e felmérés számos hibával rendelkezik. A kérdőív adatközlőinek kiválasztásánál semmilyen szempontból sem beszélhetünk rétegzett mintavételről, hiszen az iskolázottság kategóriában az egyetemi végzettséggel rendelkezők csoportja jelentősen túlréprezentált a szlovákiai (vö. Gyurgyík 1994), ill. a település műveltségi mutatóihoz képest (vö. *II. rész 2.6. fejezet*). Ugyanez mondható el a nemek és a korosztályok kiválasztásánál is.

A felmérés további hiányossága, hogy kérdőívembe csupán a magukat magyar anyanyelvűnek és nemzetiségűnek valló, iskoláikat magyar nyelven végzett adatközlőket választottam. Dolgozatomban közölt adatok nem vonatkoznak Nyékvárkony szlovák nemzetiségű illetve magyar nemzetiségű, de alap- és középiskolai tanulmányikat szlovák tanyelvű iskolákban folytatott lakosok nyelvhasználatára, melynek feltárása további kutatómunkát igényel.

Az 1998-99-ben összeállított és lekérdezett kérdőív adatlapja (vö. *Függelék*) tartalmazott bizonyos, az adatközlők nyelvtudásával, átlagos napi magyar, szlovák, ill. egyéb beszédprodukciónak, szüleivel, gyerekeivel, házastársával stb. beszélt nyelvel kapcsolatos, önbevalláson alapuló kérdéseket is (vö. *15. és 16. táblázat*).

Kérdés generáció	magyar			szlovák			magyar és szlovák			egyéb		
	fiatal	közép	idős	fiatal	közép	idős	fiatal	közép	idős	fiatal	közép	idős
<i>anyanyelve</i>	12	12	12	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>nemzetisége</i>	12	12	12	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>óvoda nyelve</i>	12	10	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>alapiskola nyelve</i>	12	10	10	–	–	–	–	–	2	–	–	–
<i>középiskola nyelve</i>	12	7	6	–	2	–	–	2	–	–	–	–
<i>egyetem/főiskola nyelve</i>	1	1	4	2	2	–	1	–	–	–	1	–

15. táblázat: Az 1998-99-es kérdőíves vizsgálat adatközlőinek anyanyelv, nemzetiség, ill. az iskolázottság szerinti megoszlása

Kérdés generáció	magyar			szlovák			magyar és szlovák			egyéb		
	fiatal	közép	idős	fiatal	közép	idős	fiatal	közép	idős	fiatal	közép	idős
<i>Édesanyja anyanyelve</i>	12	12	12	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Édesapja anyanyelve</i>	12	11	12	–	1	–	–	–	–	–	–	–
<i>Szüleivel beszélt nyelv</i>	12	12	12	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Házastársával beszélt nyelv</i>	–	11	9	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Gyerekeivel beszélt nyelv</i>	–	11	9	–	–	–	–	–	1	–	–	–
<i>Barátaival beszélt nyelv</i>	10	10	9	–	–	–	2	2	3	–	–	–
<i>Munkahelyén beszélt nyelv</i>	3	8	9	–	1	–	3	3	1	–	–	–

16. táblázat: Az 1998-99-es kérdőíves vizsgálat adatközlőinek nyelvhasználatára

A kérdőív adatlapja tartalmazott egy kérdést, melynek értelmében az adatközlőknek a magyar és a szlovák nyelv használati arányát kellett mindennapi beszédprodukciónkban megítélniük, melynek önbevalláson alapuló eredménye a következőképp foglalható táblázatba (vö. 17. táblázat; az első adat a magyar, a második pedig szlovák nyelv használati arányát jelöli):

korosztály	nem	iskolázottsága		
		alapfokú	középfokú	felsőfokú
<i>fiatal</i> /16-26/	férfi	1:100%-0% 2: 100%-0%	1:99-1% 2:95-5%	1:95-5% 2:100%-0%
	nő	1: 100%-0% 2:95-5%	1:90-10% 2:91-9%	1:60-40% 2:75-25%
<i>közép</i> /38-46/	férfi	1:100%-0% 2:100%-0%	1:95-5% 2:97-3%	1:90-10% 2:95-5%
	nő	1:99-1% 2:99-1%	1:99,9-0,1% 2:80-20%	1:90-10% 2:100%-0%
<i>idős</i> /58+/ 	férfi	1:100%- 0% 2:100%-0%	1:100%-0% 2:70-30%	1:100%-0% 2:90-10%
	nő	1:100%- 0% 2:100%-0%	1:90-10% 2:100%-0%	1:100%-0% 2:100%-0%

17. táblázat: Az 1998-99-es kérdőíves vizsgálat adatközlőinek magyar-szlovák nyelvhasználati arányának százalékos bontásában

A táblázat eredménye világos: a kiválasztott adatközlők mindennapi megnyilvánulásaikban a magyar nyelvet használják a legtöbbit, ami megerősíti a nyelvhasználati szintereket bemutató részben leírtakat (vö. III. fejezet).

Érdemesnek tartottam megvizsgálni, hogy adatközlőim saját bevallásuk szerint milyen szinten beszélnek az egyes nyelveket. Ezt egy ötfokozatú skálán (*a*, anyanyelvi szinten; *b*, nagyon jól; *c*, jól; *d*, tényleg; *e*, gyöngén) vizsgáltam, melynek eredményeit a 18. táblázat szemlélteti (az első betű a magyar, a második a szlovák nyelv ismeretének fokozatát jelöli):

A táblázat adataiból kitűnik, hogy adatközlőim nem csupán a szlovák tudásukat ítélték meg szigorúan (pl. IFN1 adatközlő²⁹, aki foglalkozását tekintve alapiskolai tanítónő), az egyetemi végzettségű adatközlőket leszámítva a többség magyar nyelvi kompetenciáját sem tartotta anyanyelvi szintűnek, sőt az is előfordul, hogy a magyar nyelvtudás megítélése megegyezik a szlovák nyelvvel, aminek az előző, az átlagos nyelvhasználati arányait bemutató táblázat egyértelműen ellentmond. Az adatközlők közül öt viszont még a "jó" értéknél is alacsonyabb "tényleg"-vel értékelte anyanyelvtudását: ez az

adat azt sejteti, hogy a kétnyelvű beszélő nem tartja magát teljes jogú nyelvhasználónak, mert úgy érzi, hogy még azt a nyelvet sem beszéli tökéletesen, amelyet anyanyelvként sajátított el (vö. *II. rész 1.2.3. fejezet*).

korosztály	nem	iskolázottsága		
		alapfokú	középfokú	felsőfokú
<i>fiatal</i> /16-26/	férfi	1:b-e 2:b-d	1:a-c 2:b-e	1:a-d 2:a-d
	nő	1:a-c 2:d-c	1:a-d 2:a-d	1:a-b 2:a-b
<i>közép</i> /38-46/	férfi	1:a-e 2:d-e	1:b-c 2:a-d	1:a-c 2:a-d
	nő	1:a-d 2:d-d(!)	1:d-d(!) 2:a-e	1:a-c 2:a-c
<i>idős</i> /58+/ 	férfi	1:a-e 2:d-e	1:a-c 2:c-d	1:a-d 2:a-c
	nő	1:a-d 2:a-e	1:a-b 2:c-c	1:c-e(!) 2:a-d

18. táblázat: Az 1998-99-es kérdőíves vizsgálat adatközlőinek magyar- és szlováknyelv-tudása önbevallásuk alapján

Az 1998-99-ben lekérdezett, 140 kérdésből álló kérdőíves vizsgálat³⁰ nyelvi része kétféle, eltérő jellegű feladattípust tartalmazott. A kérdőív első része szóban feltett kérdésekből állt, melyekre az adatközlők is szóban válaszoltak. A kérdések rövid definíciót tartalmaztak, azzal a céllal, hogy a kapott válasz valamilyen nyelvi jelenséget képviselő adatként feldolgozható és más adatközlők adataival összevethető legyen. A kérdőív másik része produktív feladatokat tartalmazott, melyekben az adatközlők a feladatlapon magadott utasítás szerint a mondatokba beépített szavakat megfelelő toldalékkal látták el. A produktív feladatokban felhasznált példamondatok főleg a kontaktusjelenségek témakörét érintették (vö. *II. rész 1.3. fejezet*).

A 140 kérdés jóval több nyelvi jelenség példajaként szolgált, ugyanis a kérdőív összeállításánál tudatosan arra törekedtem, hogy egy-egy vizsgált példa többarcú legyen, pl. *az apjával* alak egyszerre példa a névelő használatára, az *á* előtti illabiális *aÿ*-zásra de ugyanúgy a *-val* helyhatározórag variálódására is, így a kérdőív kérdéseire kapott adatok annyira bő anyagot biztosítanak, amelyet terjedelme miatt ebben a munkában nem is tudok maradéktalanul feldolgozni.

A kérdőív kérdései a társadalmi és/vagy területi beszédhelyzeti tagoltságot mutató jelenségekre, az ún. *változókra* irányultak. *Nyelvi változónak* a szociolingvisztikai irodalom Labov nyomán az olyan jelenségeket nevezi, amelyek nyelvileg többféleképpen valósulhatnak meg. Az azonos funkciójú, ill. jelentésű megvalósulásokat az adott változó *változatainak* nevezzük. Az egyes változatok szociolingvisztikai szempontból ritkán egyenrangúak, inkább a formális–informális, szuperstandard–standard–szubstandard, magyaros–magyartalan, standard–nyelvjárási (területi kötöttség nélküli–területi kötöttségű), közhasználatú–régnyelvi stb. kontinuumok különböző pontjain helyezkednek el (vö. Lanstyák–Szabómihály 1997: 15-16). A kérdőívben a nyelvjárási jelenségek esetében *két-*, ill. *háromtagú változókat* találunk (pl. kontaktusjelenségek), ezeknek az egyik változata rendszerint formálisabb, területi kötöttség nélküli, míg a másik (esetleg másik kettő) változat az illető kontinuumok másik végéhez közelítenek. Az első illetve második változat kijelölésében nem a változatoknak a skálán elfoglalt abszolút helyzete a mérvadó, hanem az egymáshoz viszonyított elhelyezkedésük (Lanstyák–Szabómihály 1997: 144).

A kérdőív a nyelvi rendszer valamennyi részéből tartalmaz változókat, így hangtani (pl. *apám* : *ḁpám*), fonolexikai (*esperes* : *öspörös*, *pokróc* : *pakróc*), hangalaktani (*tudnék* : *tudnák*), alaktani (*dolgozom* : *dolgozok*), morfoszintaktikai (*Várkonyon* : *Várkont*, *Nyékben* : *Nyékett*), mondattani (*ki-e festették* : *kifestették-e*) és szókészletteni (*melegítő-jogging-tyepláki*) részekből. A kérdőívben kis számban, de vizsgáltam a nyékvárkonyi nyelvjárásban még élő tájszavak (pl. *mézga* : *macskaméz*, *piszkos(edény)* : *rékas*) ismeretének és használatának nemzedékek szerinti megoszlását is.

A dolgozatomban vizsgált jelenségeket annak alapján foglaltam rendszerbe, hogy a kérdésekben vizsgált változók a nyelvi rendszer mely síkját képviselik:

1. hangtani változók:

- a. a labiális *ö*-zés
- b. az illabiális *i*-zés
- c. a zárt *i*-zés, *i*-zés
- d. az *á* utáni *o*-zás
- e.

2. változók az alaktan síkján:

- a. a szótagzáró *l* hatása
- b. a főnévi igenév képzője
- c. a határozói igenév képzője
- d. a határozóragok
- e. a birtokos személyjelek
- f. a *t* végű igékkel kapcsolatos változók
- g. a *tudnék*: *tudnák* típusváltozó, és a nákolás
- h.

3. mondattani változók:

- a. a névelő használata
- b. az *-e* kérdőszó helye a mondatban
- c.

4. változók a szókészletten síkján:

- a. tájszavak

A vizsgálat során a Nyékvárkonyban használatos nyelvjárási jelenségek vonatkozásában a következő két hipotézist fogalmaztam meg:

1. hipotézis: feltételeztem hogy

- a standard változattól legtávolabb álló, nyelvjárási jelenségekben és aktív tájszóhasználatban bővelkedő válaszokat leginkább az idős generáció tagjai szolgáltatnak majd,
- a középkorú csoport a kérdőíves helyzetet próbaként, a válaszadást presztízskérdésként fogja fel, így ezek az adatközlők gondozott(abb) nyelvi kifejezésre fognak törekedni;
- a fiatal nemzedéktől származó adatok feltételezéseim szerint nem mutatnak majd olyan erős nyelvjárási színezetet, mint az idős adatközlőké, de a normakövetés az ő esetükben nem lesz olyan erős, mint a középső generáció esetében.

2. hipotézis: feltételeztem továbbá, hogy a nyelvjárási változatok előfordulása az adatközlők válaszaiban egyenesen arányban csökken az elvégzett iskolák szintjének növekedésével, tehát

- az erősen területi kötöttségű változatok az alapiskolai végzettségű adatközlőktől nagyobb arányban várhatók,
- a középiskolában tanulmányaikat érettségivel befejezőknél ezeknek a változatoknak aránya már kisebb lesz,
- míg a köznyelvi változathoz legközelebb álló adatokat a változók minden síkján a felsőoktatási intézményekben diplomát szerzett csoport tagjai szolgáltatják majd.

A kérdőív kiértékelésénél nem elemzem a kérdőív 140 kérdésére kapott összes nyelvi adatot, csupán azokat, amennyit az egyes általam kiválasztott jelenségek szemléltetésére megfelelőnek tartottam. Munkám már meglévő, a szlovákiai magyar nyelvhasználatot elemző változásvizsgálatok módszertanára alapoz (pl. Lanstyák–Szabó Mihály 1998), de az ezekben publikált adatokkal való összevetéstől a számarányok szintjén kénytelen voltam eltekinteni: ennek oka, hogy vizsgálatom csupán kis számú adatközlőt szólaltat meg, ill. hogy az egyes jelenségek használatát viszonylag kevés, esetenként 1-6 változón vizsgálja. A szignifikánsan elemezhető adatokról (vö. Borbély 2001) ilyen kis kutatás esetében nem beszélhetünk.

1.2.2.1. A hangtani változók

A hangtani változók közül a felmérés során vizsgált jelenségek közül a labiális *ö-zés*, az illabiális *ë-zés* és *í-zés*, a zárt *i-zés*, a zárt *í-zés* é az *á* utáni *o-zás* jelenségére térek ki.

1.2.2.1.1. A labiális *ö-zés* jelensége

A kérdőívben a labiális *ö-zés* vizsgálatára a *fecske* : *föcske*, *esperes* : *öspörös*, *persely* : *pörsöly~pörsű*, *fecskendő* : *föcskendő* és a *fel kell emelnem a fedőt* : *föl köll ömeünem a fődőt* változókat³¹ vizsgáltam. A labiális *ö-zés* előfordulása az egyes változók esetében más és más képet mutat.

Az *esperes* : *öspörös* változók esetében a labiális *ö-ő* alakok előfordulása jóval ritkább, mint a köznyelvi *esperes* és *persely* változatok. Meglepő módon a nyelvjárási *ö-ző* alakok alig fordulnak elő az idős adatközlők válaszaiban (*öspörös* 0/12; *pörsöly~pörsű*:

2/12), amit a nagyfokú tisztelet megnyilvánulásaként magyarázok. A középső generáció válaszaiban az *öspörös* változat megjelenése már nagyobb (*öspörös* 2/12), de a szórványos *ö*-zés jellemezte alak – az 1. hipotézisnek ellentmondva – legfiatalabb nemzedék válaszaiban a leggyakoribb előfordulású (*öspörös*:4/12:33.33). A *persely:pörsű~pörsöly* *ö*-ző alakok megjelenése itt jóval nagyobb arányú mint az *esperes:öspörös* változónál.

Generációk	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>esperes : öspörös</i>	8/12	66,7%	10/12	83,3%	12/12	100%
	4/12	33,3%	2/12	16,7%	–	–
	12/36		12/36		12/36	
<i>fecske : föcske</i>	12/12	100%	10/12	83,3%	11/12	91,7%
	–	–	2/12	16,7%	1/12	8.3%
	7/26		9/26		10/26	
<i>emel : ömel</i>	5/7	71,4%	6/9	66,7%	7/10	90%
	2/7	28,6%	3/9	33,3%	3/10	30%
	12/36		12/36		12/36	
<i>perselybe : pörsűbe</i>	7/12	58,3%	8/12	66,7%	10/12	83,3%
	5/12	41,7%	4/12	33,3%	2/12	16,7%
	12/36		12/36		12/36	
<i>fedőt : fődöt</i>	7/12	58,3%	5/12	41,7%	7/12	58,3%
	5/12	41,7%	7/12	58,3%	5/12	41,7%
	7/30		11/30		12/30	
<i>fecskendő : föcskendő</i>	6/7	84,3%	9/11	81,8%	9/12	75%
	1/7	16,7%	2/11	18,2%	3/12	25

19. táblázat: A labiális *ö*-ző változatok használata az egyes generációk szerint

A *fecske : föcske* *fedő : fődő*, *emel : ömel* és a *fecskendő : föcskendő* változók vizsgálatánál az *ö*-ző alakok előfordulási arányát tekintve a sorrend a következő :

1. *fődő* (17/36 : 47,22%)
2. *ömel* (8/26 : 30,76%)

3. *föcskendő* (6/30 : 20%)

4. *föcske* (3/36 : 8,33)

ami világosan mutatja az *ö-ző* alakoknak alulmaradását a köznyelvi alakokkal szemben. A generációs megoszlás az egyes változók esetében a következőképp alakul (vö. 19. táblázat³²):

Az adatok az 1. hipotézisben felállított tételek közül mindenekelőtt az idős adatközlőkről alkotott feltételezésnek mond ellent. Ez a jelenség amiatt sem tűnik hitelesnek, mivel az idős generáció számos olyan helyzetben is az *ö-ző* alakot használja (pl. *röggel*), ahol a középkorú, ill. fiatal generáció sosem (vö. CD-ROM Hangtár/1998/Egyházi ünnepek). A műveltség szerinti megoszlás ezzel szemben a hipotézisben leírtaknak megfelelően a következő képet mutatja (vö. 20. táblázat):

Iskolázottság szerint	alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/12		12/12		12/12	
<i>esperes : öspörös</i>	10/12	83,3%	10/12	83,3%	10/12	83,3%
	2/12	16,7%	2/12	16,7%	2/12	16,7%
	12/12		12/12		12/12	
<i>fecske : föcske</i>	12/12	100%	1/12	83,3%	10/12	83,3%
	–	–	1/12	8,3%	2/12	16,7%
	10/26		7/26		9/26	
<i>emel : ömel</i>	5/10	50%	5/7	71,4%	8/9	88,9%
	5/10	50%	2/7	28,6%	1/9	11,1%
	12/12		12/12		12/12	
<i>perselybe : pörsübe</i>	3/12	75%	6/12	50%	10/12	83,3%
	9/12	25%	6/12	50%	2/12	16,6%
	12/12		12/12		12/12	
<i>fedő : födöt</i>	4/12	33,3%	10/12	83,3%	4/12	66,6%
	8/12	66,7%	2/12	16,7%	8/12	33,3%
	9/30		10/30		11/30	
<i>fecskendő : föcskendő</i>	6/9	66,7%	8/10	80%	10/11	90,9%
	3/9	33,3%	2/10	20%	1/11	0,9%

20. táblázat: A labiális *ö-ző* változatok használata az iskolázottság szerint

1.2.2.1.2. Illabiális *ë-zés* és *í-zés*

Az illabiális vizsgálatához a *szög : szæg* változó szolgált alapul, amely változó használata Nyékvárkony nyelvében a következő variálódást mutatja:

Generációk szerint	Fiatal:		Közép:		Fiatal:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>szög : szæg</i>	9/12	75 %	6/12	50 %	8/12	66,6 %
	3/12	25 %	6/12	50 %	4/12	33,3 %

21. táblázat: Az illabiális *ë-ző* változatok használata az egyes generációk szerint

Ahogy a táblázat is szemlélteti, az illabiális *ë-ző* alak az *1. hipotézisben* megfogalmazott feltevessel szemben az erősebb köznyelvi norma követését feltételező középkorú adatközlői csoport esetében fordul elő a legnagyobb arányban (50-50%). A műveltség szerinti megoszlás ezzel szemben a várt módon alakul, tehát az illabiális *ë-ző* alak – ahogy a labiális *ö-ző* alak esetében is – legnagyobb arányban a középkorú, alapkiskolai végzettségű adatközlőknél a legnagyobb:

Iskolázottság szerint	Alapkiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>szög : szæg</i>	4/12	66,7%	9/12	75%	10/12	83,3%
	8/12	33,3%	3/12	25%	2/12	16,7%

22. táblázat: Az illabiális *ë-ző* változatok használata az iskolázottság alapján

Az illabiális *í-zés* jelenségének vizsgálatára a kérdőívbe csupán a *fűrész : fírész* változót építettem be, amely az idős és a középkorú nyékvárkonyi adatközlőknél jelentkezik dominánsan (vö. 23. táblázat).

Generációk szerint	Fiatal:		Közép:		Fiatal:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>fűrész : fírész</i>	11/12	91,7%	9/12	75%	9/12	75%
	1/12	8,3%	3/12	25%	3/12	25%

23. táblázat: Az illabiális *í-ző* változatok használata az egyes generációk szerint

A műveltség szerinti megoszlást a 2. *hipotézisben* megfogalmazott módon alakul (vö. 24. táblázat), tehát az *i*-ző alakot a legkevésbé a felsőfokú végzettséggel rendelkezők használták.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
	Változók	12/36		12/36		12/36
<i>fűrész</i> : <i>fírész</i>	7/12	58,3%	10/12	83,3%	12/12	100%
	5/12	41,7%	2/12	16,7%	–	–

24. táblázat: Az illabiális *i*-ző változatok használata az iskolázottság alapján

1.2.2.1.3. Zárt *i*-zés

A zárt *i*-zés a kérdőíves vizsgálat során két változóval (*délután* : *dilután* és a *péntek* : *pintek*) vizsgáltam, a vizsgálat eredményei alapján a földrajzi kötöttségű alak előfordulása ellentmond az 1. *hipotézisben* foglaltaknak (vö. 25. táblázat).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
	Változók	12/36		12/36		12/36
<i>délután</i> : <i>dilután</i>	10/12	83,3%	9/12	75%	10/12	83,3%
	2/12	16,7%	3/12	25%	2/12	16,7%
	12/36		12/36		12/36	
<i>péntek</i> : <i>pintek</i>	9/12	75%	12/12	100%	10/12	83,3%
	3/12	25%	–	–	2/12	16,7%

25. táblázat: A zárt *i*-ző változatok használata az egyes generációk szerint

A különböző műveltségű csoportok közötti megoszlás szintén nem a 2. *hipotézisben* meghatározottak szerint alakul, feltűnőek ugyanis az alapiskolai műveltségű csoport tagjainak erősen köznyelvi adatai (vö. 26. táblázat), melynek száma meghaladja a középiskolai végzettségűekét, és csaknem a főiskolai/egyetemi végzettségűek adataival egyeznek.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	

Változók	12/12		12/12		12/12	
<i>délután : dilután</i>	10/12	83,3%	9/12	75%	10/12	83,3%
	2/12	16,7%	3/12	25%	2/12	16,7%
	12/12		12/12		12/12	
<i>péntek : pinte</i>	10/12	83,3%	10/12	83,3%	9/12	91,7%
	2/12	16,7%	2/12	16,7%	1/12	8,3%

26. táblázat: A zárt *i*-ző változatok használata az iskolázottság szerint

1.2.2.1.4. A zárt *i*-zés

A zárt *i*-zés Nyékvárhony nyelvében a magát szilárdan tartó nyelvjárási jelenségek közé tartozik, a kutatásaimban vizsgált *moslék* : *moslík*, *pótlék* : *pótlík*, *kapáér(t)* : *kapáír*, *csekély* : *csekij~csekí½*, *legény* : *legíny~legí½* és *nőstény* : *nőstíny~nőstí½* alakok az 1. hipotézisben megfogalmazott feltevés szerint variálódtak. A lehetséges 215 helyzetből 53, vagyis az esetek 24,65%-a volt *i*-ző, ami persze az egyes alakoknál, változóknál más és más megoszlás szerint jelentkezett (vö.)

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>moslék : moslík</i>	8/12	66,7%	10/12	83,3%	5/12	58,3%
	2/12	33,3%	2/12	16,7%	7/12	41,7%
	12/36		12/36		12/36	
<i>pótlék : pótlík</i>	10/12	83,3%	12/12	100%	9/12	75%
	2/12	16,7%	-	-	3/12	25%
	12/12		12/12		12/12	
<i>kapáér(t) : kapáirt</i>	10/12	83,3%	10/12	83,3%	5/12	41,7%
	2/12	16,7%	2/12	16,7%	7/12	58,3%
	11/35		12/35		12/35	
<i>csekély : csekij csekí½</i>	9/11	81,8%	11/12	91,7%	9/12	75%
	2/11	18,2%	1/12	8,3%	3/12	25%
	12/36		12/36		12/36	
<i>nőstény : nőstíny~nőstí½</i>	8/12	66,7%	10/12	83,3%	8/12	66,7%
	4/12	33,3%	2/12	16,7%	4/12	33,3%
	7/30		11/30		12/30	
<i>legény : legíny~legí½</i>	11/12	91,7%	10/12	83,3%	5/12	41,7%

	1/12	8,3%	2/12	16,7%	7/12	58,3%
--	------	------	------	-------	------	-------

27. táblázat: A zárt *i*-zö változatok használata az egyes generációk szerint

A táblázat alapján a generációk közötti megoszlás a vizsgálat változók többségénél a feltételezett előfordulási arányt követi. Az *i*-zés előfordulásának gyakoriságát a tekintve a vizsgált változók sorrendje a következőképp alakul:

1. *kapáír/moslík* (11/36: 30,6%)
2. *legíny~legí½/nőstíny~nyőstí½* (10/36: 27,8%)
3. *csekij~csekí½* (6/35: 17,1%)
4. *pótlík* (5/36: 13,9%)

A műveltség szerinti megoszlás a 2. hipotézisben feltételezett módon alakul (vö. 28. táblázat): tehát az *i*-zö alakok előfordulási aránya az alapiskolai végzettségű adatközlők válaszaiban (26/72: 36,1%) a legmagasabb, a középiskolások válaszaiban már csupán 20,83% (15/72), míg az egyetemi végzettségűek esetében 18,1 %- kos (13/71).

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>moslék : moslík</i>	5/12	41,7%	9/12	75%	11/12	91,7%
	7/12	58,3%	3/12	25%	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>pótlék : pótlík</i>	9/12	75%	11/12	91,7%	11/12	91,7%
	3/12	25%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>kapáér(t) : kapáírt</i>	8/12	66,7%	8/12	66,7%	9/12	75%
	4/12	33,3%	4/12	33,3%	3/12	25%
	12/35		9/26		10/26	
<i>csekély : csekij csekí½</i>	9/11	81,81	11/12	91,7%	9/12	75%
	2/11	18,18	1/12	8,3%	3/12	25%
	12/36		12/36		12/36	
<i>nőstény :</i>	7/12	58,3%	10/12	83,3%	9/12	75%

<i>nőstiny~nőstí½</i>	5/12	41,7%	2/12	16,7%	3/12	25%
	7/30		11/30		12/30	
<i>legény : leginy~ legí½</i>	8/12	66,7%	8/12	83,3%	9/12	75%
	4/12	33,3%	2/12	16,7%	3/12	25%

28. táblázat: A zárt *i*-ző változatok használata az iskolázottság szerint

1.2.2.1.5. Az *á* utáni *o*-zás

Az *á* utáni *o*-zás a zárt *ë*-zés és *i*-zés mellett az egyik legerősebben jelentkező nyelvjárási jelenség Nyékvárkony nyelvében. Ezt a jelenséget a kérdőívben a következő négy változóval vizsgáltam: zárva : zárvo \hat{o} , válla : v \hat{a} ll \hat{o} , pajtában : pajtábo \hat{o} (vö. 29. táblázat). Az *á* utáni *o*-zás a középkorú és idős adatközlők válaszaiban volt a legmagasabb (összességében: 23/47: 48,9%; idős:27/48: 56,3%), ill. a fiatal generáció *á* utáni *o*-zást tartalmazó válaszainak aránya is magas a korábbi nyelvjárási jelenségek adataihoz képest (19/48: 39,6%):

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>zárva : zárvo\hat{o}</i>	7/12	58,3%	5/12	41,7%	6/12	50%
	5/12	41,7%	7/12	58,3%	6/12	50%
	12/26		12/36		12/36	
<i>válla : v\hat{a}ll\hat{o}</i>	7/12	58,3%	7/12	58,3%	5/12	41,7%
	5/12	41,7%	5/12	41,7%	7/12	58,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>tálca : tálc\hat{o}</i>	7/12	58,3%	6/12	50%	6/12	50%
	5/12	41,7%	6/12	50%	6/12	50%
	12/35		12/35		12/35	
<i>pajtában : pajtábo\hat{o}</i>	8/12	66,7%	6/11	54,54	4/12	33,3%
	4/12	33,3%	5/11	45,45	8/12	66,7%

29. táblázat: Az *á* utáni *o*-zás használata az egyes generációk szerint

A műveltség szerinti megoszlás megfelel a 2. hipotézisben felállított feltételezésnek (vö. 30. táblázat). A nyelvjárási változat életképességét jelzi, hogy az alap- és középiskolai végzettségű adatközlők 2/3-a válaszaiban a területi kötöttségű alakot használta:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>zárva : zárvo</i>	4/12	33,3%	5/12	41,7%	9/12	75%
	8/12	66,7%	7/12	58,3%	3/12	25%
	12/26		12/36		12/36	
<i>válla : vállo</i>	4/12	66,7%	4/12	33,3%	10/12	83,3%
	8/12	33,3%	8/12	66,7%	2/12	16,7%
	12/36		12/36		12/36	
<i>tálca : tálcó</i>	5/12	58,3%	5/12	41,7%	9/12	75%
	7/12	41,7%	7/12	58,3%	3/12	25%
	12/35		12/35		12/35	
<i>pajtában : pajtábó</i>	4/12	33,3%	5/12	41,7%	9/11	81,8%
	8/12	66,7%	7/12	58,3%	2/11	18,2%

30. táblázat: Az á utáni o-zás használata az iskolázottság szerint

1.2.2.2. Változók az alaktan síkján

1.2.2.2.1. A szótagzáró l hatása

A szótagzáró *l* variálódását a kérdőív *fuldokolnak : fuldokúnak, olvasol : olvasú, beszámolnak : beszámúnak, énekelnek : énekűnek, vizitelnek : vizitűnek* változói vizsgáltam. A felsorolt változók közül az első kettő informális jellegű kérdésbe volt beágyazva, szótagzáró *l* hatása itt erősebben jelentkezett (előfordulása 22,2%-30,3% között mozog), a *beszámolnak : beszámúnak* alak már a vallás és az egyház témakörével volt kapcsolatos, valószínűleg ezzel magyarázható a területileg kötött forma háttérbeszorulása (4/36: 11,1%). Az *énekelnek : énekűnek* változó külön figyelmet érdemel, ugyanis ez a változó kétszer jelent meg a kérdőívben: az egyik informális (l. *Függelék*), a másik formális, a vallási élettel kapcsolatos kontextusban jelent meg. Feltételeztem, hogy a hogy a formális helyzet gondozottabb, kisebb területi kötöttségű választ vonz maga után, míg az

informális kérdésre nyelvjárásiasabb válasz érkezik. A válaszok a hipotézisekben megfogalmazott módon alakultak.

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>énekelnek : énekűnek : énekeűnek (formális helyzetben)</i>	9/12	75%	12/12	100%	10/12	83,3%
	–	–	–	–	2/12	16,6%
	3/12	25%	–	–	–	–
	12/36		12/36		12/36	
<i>énekelnek : énekűnek : énekeűnek (informális helyzetben)</i>	9/12	75%	12/12	100%	9/12	75%
	–	–	–	–	3/12	25%
	3/12	25%	–	–	–	–
	12/36		12/36		12/36	
<i>beszámolnak : beszámúnak</i>	10/12	83,3%	12/12	100%	10/12	83,3%
	2/12	16,6%	-	-	2/12	16,6%
	12/33		12/33		9/33	
<i>fuldokolnak : fuldokúnak</i>	8/12	66,6%	9/12	75%	6/9	66,6%
	4/12	33,3%	3/12	25%	3/9	33,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>olvasol : óvasú</i>	11/12	91,6%	11/12	91,6%	11/12	91,6%
	1/12	8,3%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
	9/27		10/27		8/27	
<i>vizitelnek : vizitűnek</i>	7/9	77,8%	7/10	70%	7/8	87,5%
	2/9	22,2%	3/10	30%	1/8	12,5%

31. táblázat: A szótagzáró *l* használata az egyes korcsoportokban

A műveltség szerinti megoszlás a példák többségénél a feltételezett eredményt hozta, kivételként csupán az *olvasol : óvasú* változó említhető meg, amely esetében mind a három csoporttól (alap, közép, felső) a köznyelvi olvasol alakot kaptam, pontosan megegyező arányban:

Generációk szerint	Fiatal	Közép	Idős
---------------------------	---------------	--------------	-------------

	12/36		12/36		12/36	
<i>énekelnek :</i>	10/12	83,3%	10/12	83,3%	10/12	83,3%
<i>énekűnek : énekeűnek</i>	2/12	16,7%	–	–	2/12	16,7%
(formális helyzetben)	–	–	2/12	16,7%	–	–
	12/36		12/36		12/36	
<i>énekelnek : énekűnek :</i>	10/12	83,3%	9/12	75	11/12	91,7%
<i>énekeűnek</i>	2/12	16,7%	1/12	8,3%	–	–
(informális helyzetben)	–	–	2/12	16,7%	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>beszámolnak : beszámúnak</i>	10/12	83,3%	11/12	91,7%	11/12	91,7%
	2/12	16,7%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
	11/33		11/33		11/33	
<i>fuldokolnak : fuldokúnak</i>	6/11	54,54	7/11	63,63	10/11	90,9%
	5/11	45,45	4/11	36,36	1/11	9,1%
	12/36		12/36		12/36	
<i>olvasol : óvasú</i>	11/12	8,3%	11/12	91,7%	11/12	91,7%
	1/12	91,7%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
	10/27		8/27		9/27	
<i>vizitelnek : vizitűnek</i>	7/10	70%	5/8	62,5%	9/9	100%
	3/10	30%	3/8	37,5%	–	–

32. táblázat: A szótagzáró *l* használata az iskolázottság szerint

1.2.2.2.2. Főnévi igenév

A főnévi igenév *-ni* képzőjének *-nyi*-vé palatalizálódását a csallóköz-szigetközi nyelvjárás egyik jellegzetes jelenségeként tarja számon a dialektológiai szakirodalom (Kiss 2001: 272). Kérdőíves vizsgálataim során a főnévi igenév képzőjének használatát a *tanulni* : *tanúnyi*, *inni* : *innyi*~*innya* változókon vizsgáltam.

A *tanulni* : *tanúnyi* változó esetében csak két adatközlő választotta a területi kötöttségű változatot: egy fiatal és egy idő adatközlő, viszont a középkorú csoport minden tagja a köznyelvi változatot preferálta. A műveltségi megoszlás ezzel szemben alig mutat eltérést, bár a középiskolát végzettek köznyelvi változat-használata szintén 100%-os.

Az *inni* : *innyi~innya* változó területileg kötött változatát kizárólag a középkorú és idős adatközlők használták, ők is csupán az esetek 5,5%-ban. A műveltség szerinti megoszlás a 2. hipotézisben feltételezett szerint alakult.

A fiatal nemzedék minden tagja mindkét változó esetében – a 1. hipotézisben megfogalmazott tételnek ellentmondva – a köznyelvi változatot használta (vö. 33. táblázat). Ennek magyarázata nagy valószínűség szerint azzal függ össze, hogy többségük (7/16: 58,3%) vagy iskolába jár még (Dunaszerdahely, Nyitra, Budapest), vagy városban dolgozik (Dunaszerdahely), ahol a főnévi igenév palatalizált változata erősen stigmatizált. A középső generáció adatközlőinek munkahelye – kettő kivételével – a falun belül található, amely részben befolyásolja a palatális változatok gyakoribb előfordulását.

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>tanulni</i> : <i>tanúnyi</i>	11/12	91,7%	12/12	100%	11/12	91,7%
	1/12	8,3%	-	-	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>inni</i> : <i>innya</i>	12/12	100%	11/12	91,7%	11/12	91,7%
	-	-	1/12	8,3%	1/12	8,3%

33. táblázat: A főnévi igenév változatainak használata az egyes korcsoportok szerint

A műveltség szerinti megoszlás alig mutat eltérést a műveltségi csoportok között, amely a *tanúnyi*, ill. az *innya* változatok nyelvjárási megítélését igazolja, amelyet az adatközlők a legtöbb esetben igyekeztek elkerülni:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>tanulni</i> : <i>tanúnyi</i>	11/12	91,7%	12/12	100%	11/12	91,7%
	1/12	8,3%	-	-	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>inni</i> : <i>innya</i>	10/12	83,3%	12/12	100%	12/12	100%
	2/12	16,7%	-	-	-	-

34. táblázat: A főnévi igenév változatainak használata az iskolázottság szerint

1.2.2.2.3. A határozói igenév képzője

A határozói igenév használatára az *á* utáni *o*-zárás jelenségénél vizsgált változók (*zárva* : *zárvo*) adatai vonatkoznak (vö. 29. és 30. táblázat).

1.2.2.2.4. Birtokos személyjelek

A birtokos személyjelek vizsgálata a 3.3.2.1.5. fejezetben leírtak szerint alakul, ahol változóként a *lába* : *láb* variálódását vizsgáltam, amely a *tálca* : *tálc*, *pajtában* : *pajtáb*, ill. a *zárva* : *zárvo* változók területileg kötött variánsaihoz hasonlóan 47,2%-os (17/36) előfordulást mutat (vö. 29. táblázat). A műveltség szerinti megoszlás eltekintve az alap- ill. középiskolát végzettek adatainak csaknem azonos előfordulási arányától, a hipotézisben leírtak szerint alakul (vö. 30. táblázat).

1.2.2.2.5. Határozóragok

1.2.2.2.5.1. A házban : házba típusváltozó

A *-ba/-be* használata a *-ban/-ben* funkciójában nyelvjáráseinkben és a mindennapi beszélt nyelvben is nagyon gyakori jelenség (vö. Kálmán 1966: 51, Horger 1934: 125, Kontra 2003: 86-105). A jelenséget a *blokkban* : *blokkba*, *parlamentben* : *parlamentbe*, *pajtában* : *pajtába*, azaz egy tiszta jelentéskölcsönzésen és egy, a paraszti életformához kötődő változón vizsgáltam. A *-ba/-be* illatípuszi alak a *blokk* kölcsönszóhoz kapcsolódott legnagyobb arányban, nagy valószínűleg azért, mert az adatközlők a kölcsönszó használatát eleve pongyolának ítélve könnyebben kapcsolnak hozzá a szubstandard változatot. A nyelvjárási jelenség életképességét bizonyítja az a tény is, hogy kapcsolódik és nagy gyakorisággal előfordul idegen kölcsönelemekkel is.

A *pajtába~pajtáb* változatot az adatközlők 54,3%-a (19/35) választotta; fontos adat, hogy a generációs megoszlás a az idős adatközlői csoport javára dől el (I. generációs

táblázat), nyilvánvalóan hatással van erre az a tény is, hogy az ő nemzedékük még aktívan használt mezőgazdasági épületként ismerte a pajtát.

A *parlamentban* : *parlamentbe* változó variálódását nagy mértékben befolyásolja az a tény is, hogy ez a szó formális kontextusban használatos. Vizsgálataim azt mutatják, hogy a -*ba/-be* előfordulása itt a legkisebb arányú, ami még így is 51,51%-os, bár a toldalék illeszkedésében ingadozás mutatkozik: a 17 területi kötöttségű változatból 5 *parlamentba* alak).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	11/32		10/32		11/32	
<i>blokkban</i> :	3/11	27,3%	3/10	30%	2/11	18,2%
<i>blokkba</i>	8/11	72,7%	7/10	70%	9/11	81,8%
	12/35		11/35		12/35	
<i>pajtában</i> :	7/12	58,3%	5/11	54,5%	3/12	25%
<i>pajtába</i>	5/12	41,7%	5/11	45,5%	9/12	75%
	11/33		12/33		10/33	
<i>parlamentben</i> :	5/11	54,5%	6/12	50%	5/10	50%
<i>parlamentbe</i>	6/11	45,5%	6/12	50%	5/10	50%

35. táblázat: A *házban* : *házba* típusváltozó használata az egyes korcsoportok szerint

A műveltségi szint megoszlása a *blokkban* : *blokkba* változót kivéve a hipotézisben felvázolt módon alakul, bár az eltérés a különböző műveltségű adatközlők válaszai között minimális.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/32		11/32		9/32	
<i>blokkban</i> :	1/12	8,3%	1/11	9,1%	6/9	66,7%
<i>blokkba</i>	11/12	91,7%	10/11	90,9%	3/6	33,3%
	11/35		12/35		12/35	
<i>pajtában</i> :	2/11	18,2%	3/10	30%	11/12	91,7%
<i>pajtába</i>	9/11	81,8%	7/10	70%	1/12	8,3%

	11/33		10/33		12/33	
<i>parlamentben :</i>	2/11	18,2%	3/10	30%	11/12	91,7%
<i>parlamentbe</i>	9/11	81,8%	7/10	70%	1/12	8,3%

36. táblázat: A *házban* : *házba* típusváltó használata az iskolázottság szerint

1.2.2.2.5.2.A *házból* : *házbu* típusváltó

A *-ből,-ből/-bú,-bű* variálódással kapcsolatos változók csoportjába a kérdőív *pasztelinából* : *pasztelinábú*, *vályúból* : *vályúbú* és a *gyurmából* : *gyurmábú* alakok tartoznak, amelyek kiválasztásánál igyekeztem a *-ban*, *-ben/-ba*, *-be* változó esetében felvázolt megosztást megvalósítani, vagyis egy kontaktusjelenséget, egy választékosabb nyelvhasználattal, ill. a hagyományos paraszti életformával kapcsolatos szót vizsgálni. A legmagasabb arányt a területileg kötött változat esetében is a kontaktusjelenség érte el (7/22: 31,8%), amely megerősíti a kontaktusjelenségek használatáról a *-ban*, *-ben/-ba*, *-be* változó használatánál felvázolt feltételezést.

A *vályúbú* változat a válaszok 27,8%-nál fordult elő, viszonylag kiegyenlített generációs megoszlásban, a legkisebb előfordulási arányt a *gyurmábú* változat képviseli (4/25: 16,7%). Ennek valószínűsíthető oka, hogy a *gyurma* szó a szlovákiai magyarság nyelvhasználatában leginkább választékos beszédben fordul csak elő. Azt erősíti, hogy a középkorú adatközlők a *gyurmából* : *gyurmábú* változatnál soha, a *pasztelinából* : *pasztelinábú* változó esetében 44,4%-ban használták a területileg kötött alakot (vö. 37. táblázat).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	8/22		5/9		5/22	
<i>pasztelinából</i> : <i>pasztelinábú</i>	6/8	75%	5/9	55,6%	4/5	80%
	2/8	25%	4/9	44,4%	1/5	20%
	12/36		12/36		12/36	
<i>vályúból</i> : <i>vályúbú</i>	9/12	75%	8/12	66,7%	9/12	75%
	3/12	25%	4/12	33,3%	3/12	25%
	10/25		6/25		9/25	

<i>gyurmából : gyurmábú</i>	8/10	80%	6/6	100%	7/9	77,8%
	2/10	20%	-	-	2/9	22,2%

37. táblázat: A *házból : házbú* típusváltozó használata az egyes korcsoportok szerint

A műveltség szerinti megoszlás csupán a *pasztelinából : pasztelinábú* változó esetében nem alakul az 1. hipotézisben foglaltak szerint, ott ugyanis az egyetemi végzettségű adatközlőknél szokatlanul nagy a köznyelvi változattól való eltérés (vö. 38. táblázat)

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	8/22		7/22		7/22	
<i>pasztelinából : pasztelinábú</i>	6/8	75%	5/7	71,4%	5/7	71,4%
	2/8	25%	2/7	28,6%	2/7	28,6%
	12/36		12/36		12/36	
<i>vályúból : vályúbú</i>	7/12	58,3%	9/12	75%	10/12	83,3%
	5/12	41,7%	3/12	25%	2/12	16,7%
	6/25		8/25		11/25	
<i>gyurmából : gyurmábú</i>	5/6	83,3%	5/8	62,5%	11/11	100%
	1/6	16,7%	3/8	37,5%	-	-

38. táblázat: A *házból : házbú* típusváltozó használata az iskolázottság szerint

1.2.2.2.6. A *t*-végű igékkel kapcsolatos típusváltozók

A standardban a *-t* végű igék kijelentő és felszólító módú alakjai a tárgyas ragozás egyes szám harmadik személyében és a többes szám első és harmadik személyében nem esnek egybe. A nyelvjárások egy részében viszont – így a csallóközi-szigetközi nyelvjárástípusba tartozó nyékvárkonyi nyelvjárásban is – a kijelentő módú alak formailag egyezik a felszólító módúval (vö. II. rész 1.1.2.1.1. fejezet). A jelenség vizsgálatára a kérdőív egyrészt kiegészítő jellegű írásos feladatot (vö. Függelék), másrészt élőszavas változót (*fordítja, szakítja, fessük be, befessük*) tartalmazott.

A *fordítja : lefordíccsa : lefordíjja, szakítja : szakíccsa : szakíjja* ill. a *befestjük : befessük* esetében a tárgyas ragozás egyes szám harmadik személyének, ill. a többes szám első

személyének variálódását vizsgáltam. A nyelvjárási alakot mindhárom változó esetében az adatközlők kb. 30%-a választotta, a *szakítja (szakíttya) : szakíccsa* ill. *lefordítja (lefordíttya) : lefordíccsa* változóknál ez az arány megoszlott a *szakíccsa : szakítja*, ill. *fordíccsa : fordítja* változatok között, mindkét esetben az első változat javára (25%: 5,5%, ill. 19,44%:11,1%). A *fordítja* és *szakítja* változatok mindkét esetben csupán az idős, alapiskolai adatközlőknél jelentek meg (a *szakítja* változat náluk kizárólagos!). A *befestjük (befestyük) : befessük* változók generációk szerinti megoszlása is hasonló, vagyis a legtöbb nyelvjárási változatot az idős nemzedék tagjai, azon belül is az alapiskolai végzettséggel rendelkező adatközlők szolgáltatták (3/12: 45,5%).

Meg kell említeni a hiperkorrekció (vö. Lanstyák 2000: 192) jelenségét is, melyet mint a természetes tendenciák feletti ellenőrzést célzó erőfeszítés túlzó, kiterjesztett használatát (Pléh 1990: 56), és a kérdőív *lefordítja(lefordíttya) : lefordíccsa* változó esetében egy (középkorú, felsőoktatásban részesült adatközlő), a *szakítja (szakíttya) : szakíccsa* változónál pedig három (FKF1, ill. KAN2 és KFF2) hiperkorrekt betűjejtést eredményezett.

A kérdőívben produktív, írásos feladatként megjelenő *nyissa ki az ajtót* változó esetében az adatközlők 97,2%-a (35/36) a köznyelvi változatot írta be, hiperkorrekcióra csupán egy (FFA1) adat utal. A kérdőív írásos feladata a *választja : válassza* változón vizsgálta a kijelentő és felszólító mód formai egyezését. Bár az írásbeli megnyilatkozás kényszere gyakran gondozottabb nyelvhasználatot eredményez, mégis az esetek 35,3%-ában (12/34) az adatközlők a *válassza* alakot választotta. Mivel ez az arány nagyobb, mint a szóbeli válaszokban, egy nagyon erős és élő jelenségre következtethetünk.

A felszólító módú alakok esetében nagyon nagy volt a hiperkorrekt változatok aránya (6/35: 17,6%), amely főleg a középkorú adatközlőknél jelentkezett (3/12: 25%). A kérdésre az adatközlők nagy része a *lekenni* választ adta a *fessük be/le : festyük be/le* változatok mellett; a *mázolni* alak viszont egyszer sem fordult elő (vö. *Függelék*). A műveltségi szint megoszlása a 2. *hipotézisnek* megfelelő, bár a felszólító módú alakoknál a különbség minimális.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>szakítja : szakíccsa :</i>	6/12	50%	8/12	66,7%	11/12	91,7%

<i>szakítja</i>	2/12	16,7%	4/12	33,3%	1/12	8,3%
	4/12	33,3%	–	–	–	–
	12/36		12/36		12/36	
<i>lefordítja : lefordíccsa : lefordítja</i>	5/12	41,7%	9/12	75%	11/12	91,7%
	4/12	41,7%	3/12	25%	1/12	8,3%
	2/12	16,7%	–	–	–	–
	12/35		12/35		11/35	
<i>befestjük : befessük</i>	7/12	58,3%	8/12	66,7%	9/11	81,8
	5/12	41,7%	4/12	33,3%	2/11	18,2%
	12/35		12/35		11/35	
<i>fessük be : festjük be</i>	9/12	75%	11/12	91,7%	9/11	81,8%
	3/12	25%	1/12	8,3%	2/11	18,2%
	10/34		12/34		12/34	
<i>választja : válassza</i>	5/10	50%	6/12	50%	11/12	91,7%
	5/10	50%	6/12	50%	1/12	8,3%

39. táblázat: A *t*-végű igékkel kapcsolatos típusváltozók használata az iskolázottság szerint

1.2.2.2.7. A *tudnék*: *tudnák* változó és a *nákolás*

A *nákolás* jelenségével a magyarországi magyar köznyelv vonatkozásában behatóan Kontra foglalkozott (Kontra 2003: 126-131), az illeszkedő alakok szlovákiai magyar köznyelvben való használatával kapcsolatosan ugyancsak készültek felmérések (pl. Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 29). A kérdőíves vizsgálat során produktív, írásos feladat formájában csupán egy változón (*tudnék* : *tudnák*) vizsgáltam ezt a jelenséget. Az eredmények a generációk szerinti megoszlás alapján a következőképp foglalható táblázatba:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>tudnék</i> : <i>tudnák</i>	6/12	50%	6/12	50%	11/12	91,7%
	6/12	50%	6/12	50%	2/12	8,3%

40. táblázat: *tudnék* : *tudnák* változó használata az egyes korcsoportok szerint

A táblázat meglepő módon az idős generáció erős igazodását mutatja a standard alakokhoz, míg a fiatal és a középső korosztály esetében ez a megoszlás 50-50%-os. A műveltség szerinti megoszlás a 2. hipotézisben megfogalmazottak szerint alakul (vö. 41. táblázat)

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>tudnék : tudnák</i>	5/12	41,7%	9/12	75%	9/12	75%
	7/12	58,3%	3/12	25%	3/12	25%

41. táblázat: A *tudnék : tudnák* változó használata az iskolázottság szerint

A szlovákiai magyarság nyelvhasználatával kapcsolatos kutatások eredményeivel mindenekelőtt a fiatal adatközlői csoport adatai vethetők össze: míg Lanstyák–Szabó Mihály kutatásai alapján 81,1–18,9%-os a megoszlás a standard forma javára, addig Nyékvárkony esetében egy változón vizsgálva az arány 50–50%-os (Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 30).

1.2.2.3. Mondattan

1.2.2.3.1. A névelő használata

A névelő használata a nyékvárkonyi nyelvjárásban a nyelvjárási rész mondattani jelenségekkel kapcsolatos fejezetében leírtak szerint alakul (vö. 1.2.2.3.1. fejezet), tehát a vizsgált nyelvjárásban vagy egyáltalán nincs névelő, vagy pedig a magánhangzóval kezdődő szavak elé is *a* névelő kerül a köznyelvi *az* helyett. A kérdőívben több kérdés foglalkozott a jelenség vizsgálatával, amelynek variálódását *az egészet : a egészet : ø egészet*, ill. *az apjával : a apjával : ø apjával* változók esetében volt csupán kiértékelhető (vö. 42. táblázat).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>az egészet :</i>	9/12	75%	8/12	66,7%	6/12	50%
<i>a egészet :</i>	1/12	8,3%	2/12	16,7%	5/12	41,7%
<i>ø egészet</i>	2/12	16,7%	2/12	16,7%	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	

<i>az apjával :</i>	2/12	16,7%	3/12	25%	3/12	25%
<i>a apjával :</i>	2/12	16,7%	3/12	25%	2/12	16,7%
<i>ø apjával</i>	8/12	66,7%	6/12	50%	7/12	58,3%

42. táblázat: A névelő használata az egyes korcsoportok szerint

A műveltség szerinti megoszlás teljes mértékben a 2. hipotézisben leírtak szerint alakul: a gondozott beszédre jellemző pontos névelőhasználat a legnagyobb arányban a legmagasabb műveltségi szintet képviselő adatközlők (vö. 43. táblázat) válaszaiban jelentkezik.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>az egészet :</i>	6/12	50%	6/12	50%	11/12	91,7%
<i>a egészet :</i>	3/12	25%	5/12	41,7%	–	–
<i>ø egészet</i>	3/12	25%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>az apjával :</i>	1/12	8,33	1/12	8,3%	6/12	50%
<i>a apjával :</i>	–	–	4/12	33,3%	3/12	25%
<i>ø apjával</i>	11/12	91,66	7/12	58,3%	3/12	25%

43. táblázat: A névelő használata az iskolázottság szerint

1.2.2.3.2. Az -e kérdőszócska szórendi helyével kapcsolatos változatok

Az -e kérdőszócska helyzete a köznyelvi változatban kötött: a főhangsúlyos részt és a az állítmányt tartalmazó részhez, többnyire az állítmányhoz, illetve az összetett állítmányt tartalmazó részhez (az állítmányhoz, ill. az összetett állítmány segédigéjéhez) csatlakozik (vö. Keszler 2000: 277). Az ettől eltérő, nem normatív szórendi megoldásokat a nyelv művelő szakirodalom erősen stigmatizált változatként kezeli. Az -e kérdőszónak a főhangsúlyos elemhez való kapcsolódását Nyékvárkony nyelvében a nyelvjárási háttér is segíti (vö. Horger 1934: 170). A jelenséget kérdőíves vizsgálatom során a *befestette-e : be-e festette* változón vizsgáltam. A

köznyelvi szórenddel megegyező alakot az adatközlők 84,8%-a (28/33) produkált, a jelenség szubstandard változata a hipotézisnek megfelelően az idős nemzedék nyelvében a leggyakoribb előfordulású (fiatal: 1/12: 8,3%; középkorú: 1/11: 9,1%; idős: 3/10: 30%). Az iskolázottság szerinti megoszlást a 44. táblázat szemlélteti.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	10/33		11/33		12/33	
<i>befestette-e : be-e festette</i>	6/10	60%	10/11	90,9%	12/12	100%
	4/10	40%	1/11	9,1%	–	–

44. táblázat: Az *-e* kérdőszó használata az iskolázottság szerint

1.2.2.3.3. A főnevek egyes és többes számának használatával kapcsolatos változók

A magyar standardban a páros testrészeket, ill. a hozzájuk tartozó ruhadarabokat megnevező szavak mind egyes, mind többes számban használhatóak, ám az egyes szám magyarosabbnak számít (MMNyR. I: 516). A beszélt köznyelvben is gyakori többes számú forma előfordulását a kérdőív szóbeli válaszadásos *fülem: füleim* változón vizsgáltam.

A *fülem: füleim* változó esetében a generációk szerinti megoszlás megfelel a 1. hipotézisben leírtaknak, tehát az idős és fiatal adatközlők a területileg kötött (fiatal: 3/12: 25%; idős: 3/12: 25%), míg a középkorúak a köznyelvi változatot választották (2/11: 18,9%). Az összarány a többes számú változat esetében így icsupán 22,9% (8/35).

A műveltség szerinti gyakoriság szintén a középiskolát végzettek nyelvhasználatában fordul elő a leggyakrabban, ők ugyanis az esetek 83,3%-ában (10/12) az egyes számú alakot választották, bár az eltérés a különböző műveltségű csoportok között elég kicsi:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/35		12/35		11/35	
<i>fázik a fülem: fáznak a füleim</i>	9/12	75	10/12	83,33	8/11	72,72
	3/12	25	2/12	16,66	3/11	27,27

45. táblázat: A főnevek egyes és többes számának használatával kapcsolatos változók használata az iskolázottság szerint

1.2.2.4. Változók a szókészletten síkján

1.2.2.4.1. Tájszavak

Tájszavakat gyűjteni, vizsgálni magában is érdekes feladat, de kiváltképpen akkor, ha alkalmunk nyílik a meglévő, felgyűjtött tájszavak generációk szerinti megoszlását, elterjedtségét, ill. használatát vizsgálni. Gyűjtésanyagomból kiindulva a kérdőívbe 15 csallóközi, szűkebb értelemben véve nyékvárkonyi tájszót választottam ki, és megvizsgáltam a nemzedékek, ill. műveltségi szint szerinti megoszlásukat.

A felmérésbe a következő tájszavak ismeretét és használatát vizsgáltam (vö. *Függelék*):

<i>kókó</i> ‘ördög’	<i>takart</i> ‘töltött káposzta’
<i>kólészol</i> ‘csatangol csavarog’	<i>rékas</i> ‘piszkos mosatlan edény’
<i>himper</i> ‘málna’	<i>mór</i> ‘vályog’
<i>góré</i> ‘kukoricaszárító’	<i>szecskú</i> ‘szöcske’
<i>vakand</i> ‘vakondok’	<i>macskaméz</i> ‘mézga’
<i>csömöcsing</i> ‘szemölcs’	<i>csúz</i> ‘herpesz’
<i>gubics</i> ‘vadgesztenye’	<i>mesztéláb</i> ‘mezítláb’
<i>petrezsír</i> ‘petrezselyem’	

A területileg kötött alak használatának aránya csupán két esetben volt 50% alatt, a többi esetben a tájszavak használati aránya 58-97% között mozgott, tehát élő változatokról beszélhetünk (vö. *1.2.3. fejezet*). Mindkét változat (köznyelvi–nyelvjárási) párhuzamos használta mellett (pl. *mesztéláb*, *himper*, *szecsku*, *mór*) előfordult a területileg kötött változat dominánsabb jellege (pl. *macskaméz*, *csúz*, *csömöcsing*, *gubics*, *rékas*) is. Az a feltételezés, hogy az idős adatközlők sokkal nagyobb arányban használják a tájszavakat, egyes tájszavak esetében (pl. *takart*, *gubics*, *rékas*, *mór*, *góré*) nem, mások esetében viszont (pl. *vakand*, *szecsku*, *petrezsír*, *himper*, *kolészol*) megállja a helyét (vö. *46. táblázat*).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>szöcske</i> :	12/12	100%	2/12	16,7%	1/12	8,3%
<i>szöcske/szecsú</i> :	–	–	5/12	41,7%	7/12	58,3%
<i>szecskú</i>	–	–	5/12	41,7%	4/12	33,3%

	10/33		11/33		12/33	
<i>vályog :</i>	3/10	30%	–	–	1/12	8,3%
<i>vályog/mór :</i>	–	–	4/11	36,4%	3/12	25%
<i>mór</i>	7/10	70%	7/11	63,6%	8/12	66,7%
	12/36		12/36		12/36	
<i>piszkos :</i>	–	–	–	–	–	–
<i>piszkos/rékas :</i>	–	–	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>rékas</i>	12/12	100%	11/12	91,7%	11/12	91,7%
	12/36		12/36		12/36	
<i>töltött káposzta :</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>töltött káposzta/takart :</i>	–	–	3/12	25%	7/12	58,3%
<i>takart</i>	11/12	91,7%	8/12	66,7%	4/12	33,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>vakondok :</i>	11/12	91,7%	8/12	66,7%	7/12	58,3%
<i>vakondok/vakand :</i>	–	–	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>vakand</i>	1/12	8,3%	3/12	25	4/12	33,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>málna :</i>	10/12	83,3%	11/12	91,7%	7/12	58,3%
<i>málna/himper :</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	4/12	33,3%
<i>himper</i>	1/12	8,3%	–	–	1/12	8,3%

46. táblázat: A tájszavak használata a korcsoportok szerint

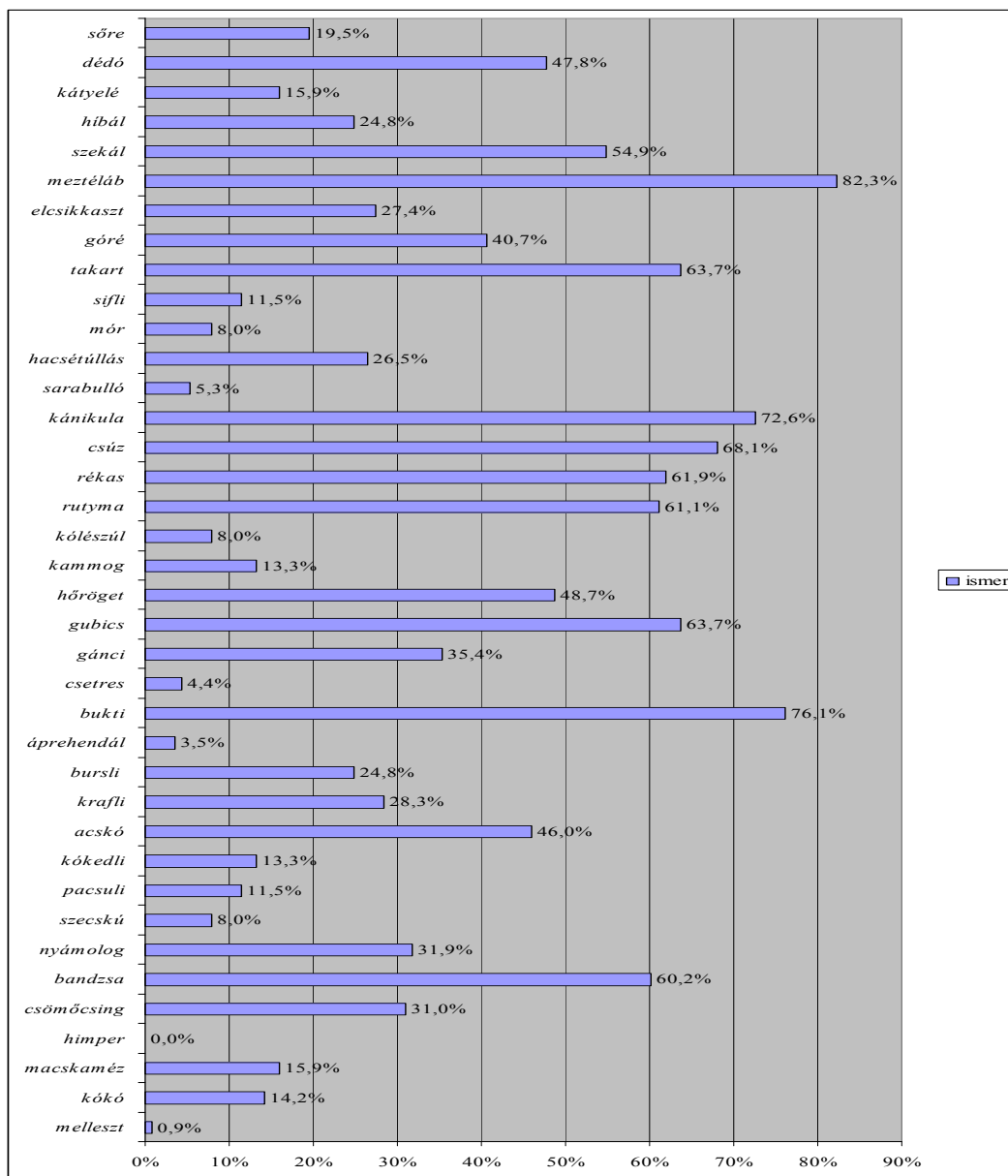
A 47. táblázatban összefoglaltak szerint az iskolázottság szerinti megoszlása a vizsgált változók kétharmadánál követi a tájnyelvi alakoknak a műveltségi szint növekedésével egyenesen arányos visszaszorulásáról megfogalmazott feltevést (*vakand, macskaméz, szecsku, mesztéláb, takart, mór, kolészol, himper, petrezsír, gubics*). A többi esetben viszont (pl. *csúz, csömöcsing, rékas, góré*) a hipotézisben megfogalmazott feltételezés nem teljesül: a középiskolát végzett adatközlők válaszait ugyanis átlagosan 25-30%-kal kisebb tájszóhasználat jellemzi, mint az alap-, ill. a főiskolai végzettségűekét (vö. 47. táblázat).

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>vadgesztenye :</i>	3/12	25%	–	–	3/12	25%
<i>gesztenye/gubics :</i>	5/12	41,7%	6/12	50%	2/12	16,7%
<i>gubics</i>	4/12	33,3%	6/12	50%	7/12	58,3%
	9/29		10/29		10/29	

<i>mézga :</i>	–	–	2/10	20%	2/10	20%
<i>mézga/macskaméz :</i>	6/9	66,7%	7/10	70%	8/10	80%
<i>macskaméz</i>	3/9	33,3%	1/10	10%	–	–
	12/36		12/36		12/36	
<i>herpesz :</i>	–	–	–	–	–	–
<i>herpesz/csúz :</i>	1/12	8,3%	–	–	2/12	16,7%
<i>csúz</i>	11/12	91,7%	12/12	100%	10/12	83,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>szemölcs</i>	1/12	8,3%	–	–	–	–
<i>szemölcs/csömőcsing</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	–	–
<i>csömőcsing</i>	10/12	83,3%	11/12	91,7%	12/12	100%

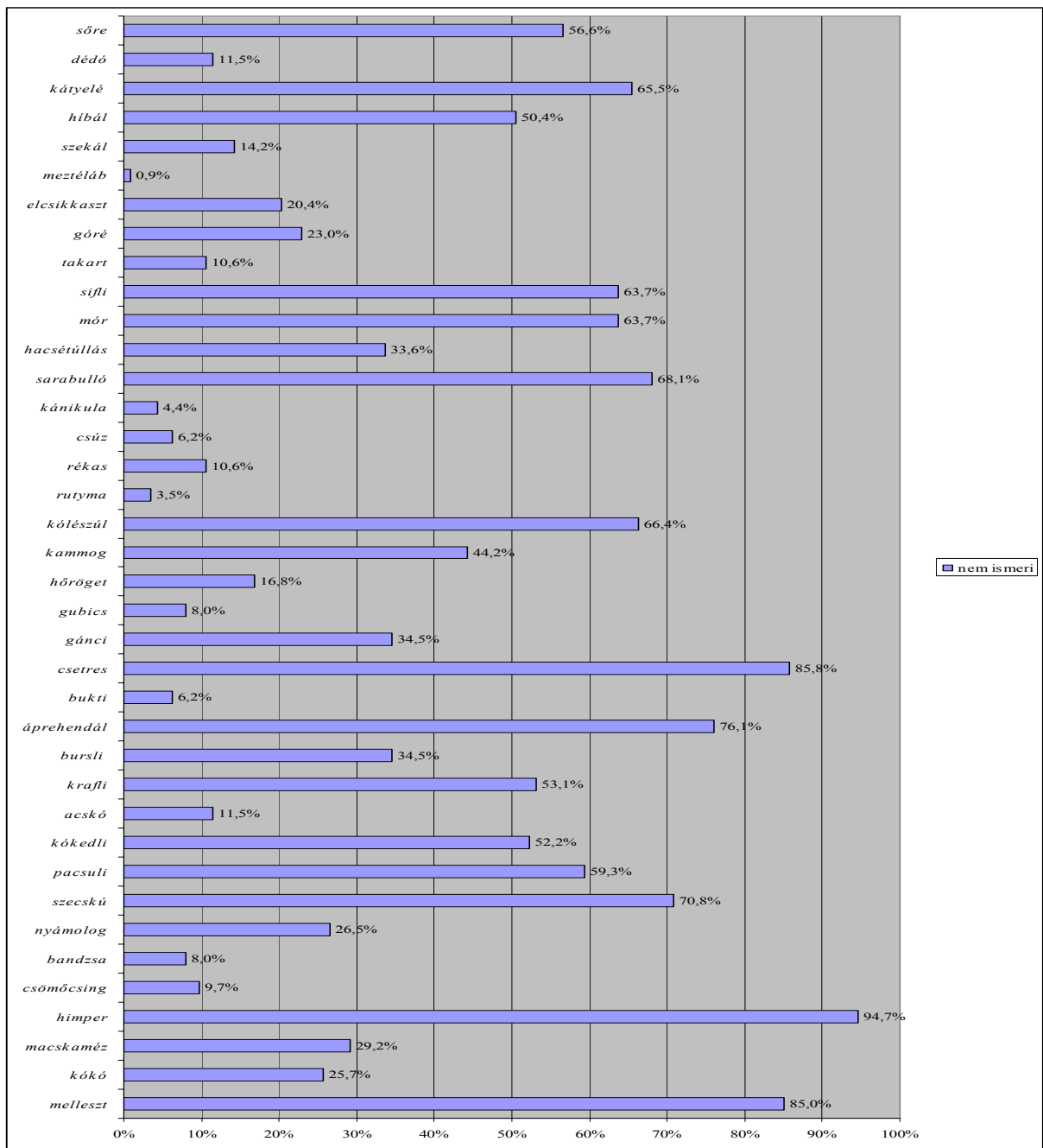
47. táblázat: A tájszavak használata az iskolázottság alapján

A 2006-ban elvégzett, a nyékvárkonyi alapiskola felső tagozatos diákjait lekérdező vizsgálat is tartalmazott a tájszavak ismeretével és használatával kapcsolatos kérdéseket (vö. *Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/E*). Összesen 116 nyékvárkonyi diák töltötte ki a kérdőíveket, ebből 113 volt értékelhető. A lekérdezett tájszavak közül a leginkább ismert tájszavak (>60%) közé a következők tartoztak: *meztéláb* (82,3%) 'meztítláb', *bukti* (76,1%) 'bukta', *kánikula* (72,6%) 'bolond', *csúz* (68,1%) 'herpesz', *gubics* (63,7%) 'gesztenye', *takart* (63,7%) 'töltött káposzta' (vö. *Függelék/ A község hagyományai*), *rékas* (61,9%) 'mosatlan edény', *rutyma* (61,1%) 'ronda, csúf', *bandzsa* (60,2%) 'kancsal' (vö. *10. ábra*).

10. ábra: A leginkább ismert tájszavak a nyékvárkonyi alapiskola felső tagozatában elvégzett felmérés alapján (elemszám 113)

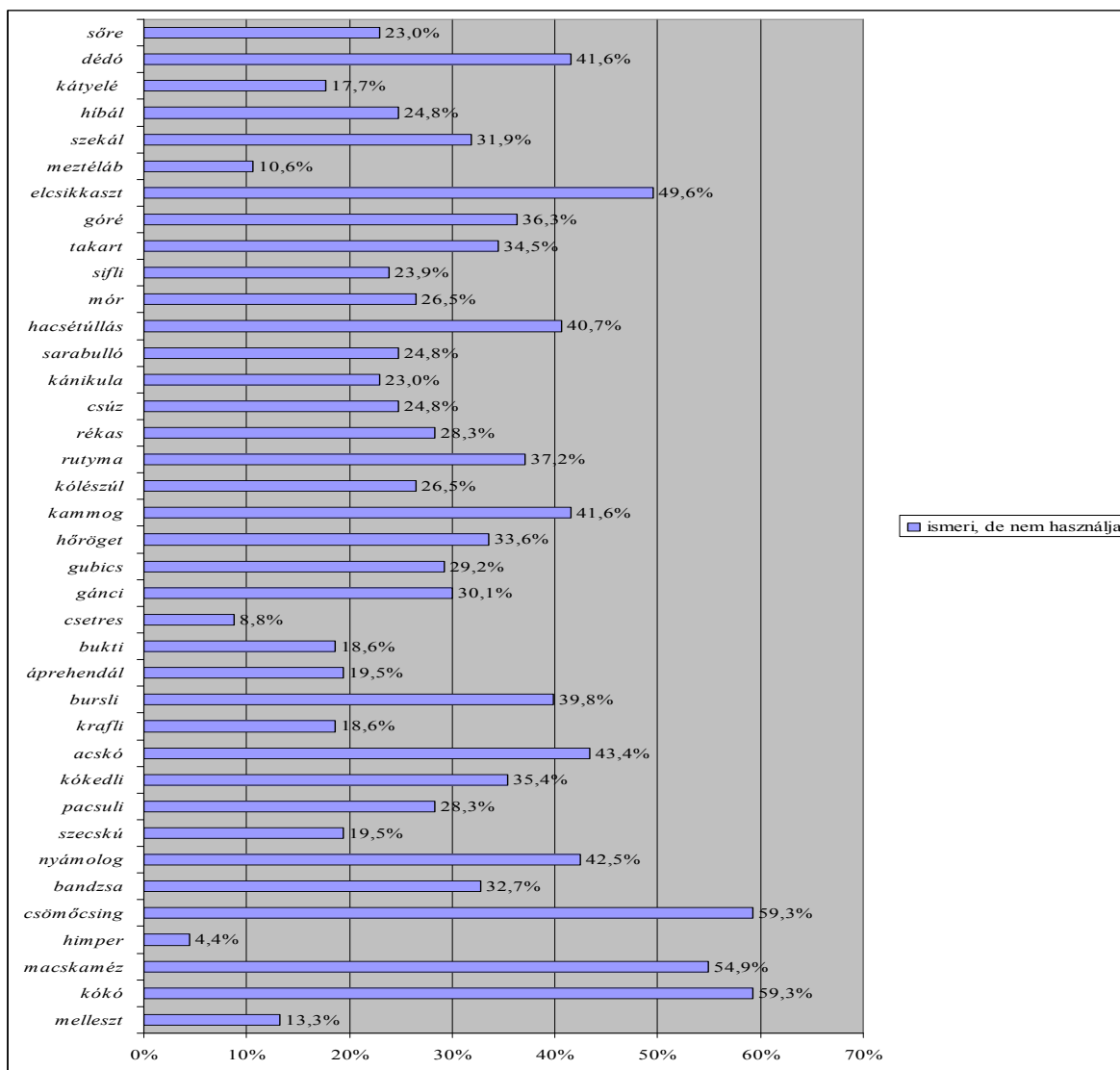
A felmérés alapján a legkevésbé ismert tájszavak (>60%) a német jövevényszókból tájszóvá váló *himper* (94,7%) 'málna' (vö. Menyhárt 1999: 357-361), továbbá a *csetres* (85,8%) 'vizes, nedves, átizzadt', a *melleszt* (85,0%) 'kacsa vagy lúd tollát (le)tépi', az *áprehendál* (76,1%) 'szid, ócsárol vkit.', a *szecskú* (70,8%) 'szöcske', a *kátyelé* (65,5%) 'bolond', a *sarabulló* (68,1%) 'munkaeszköz', a *kólészúl* (66,4%) 'csatangol,' a *mór* (63,7%) 'vályog' és a *sifli* (63,7%) 'tésztaféle' (vö. *Függelék/A község hagyományai*) tájszavak voltak.(vö. 11. ábra).

11. ábra: A legkevésbé ismert tájszavak a nyékvárkonyi alapiskola felső tagozatában elvégzett felmérés alapján (elemszám 113)

A vizsgálat során az adatközlők választhatták az *ismeri de nem használja* kategóriát (ezzel magyarázható, hogy a 10. és 11. ábrák százalékos adatainak összege nem adja ki a 100%-ot). Az ismert, de önbevallása alapján saját beszédében nem használt tájszavak közül a legnagyobb aránnyal (>50%) a *csömőcsing* (59,3%) 'szemölcs', a *kókó* (59,3%) 'ördög' és a *macskaméz* (54,9%) 'mézga' tájszavak rendelkeztek. Ezek a szavak az ismert tájszavak csoportjához közelítenek, míg az ebben a csoportban legkevésbé százalékaránnyal rendelkezők – a *csetres*

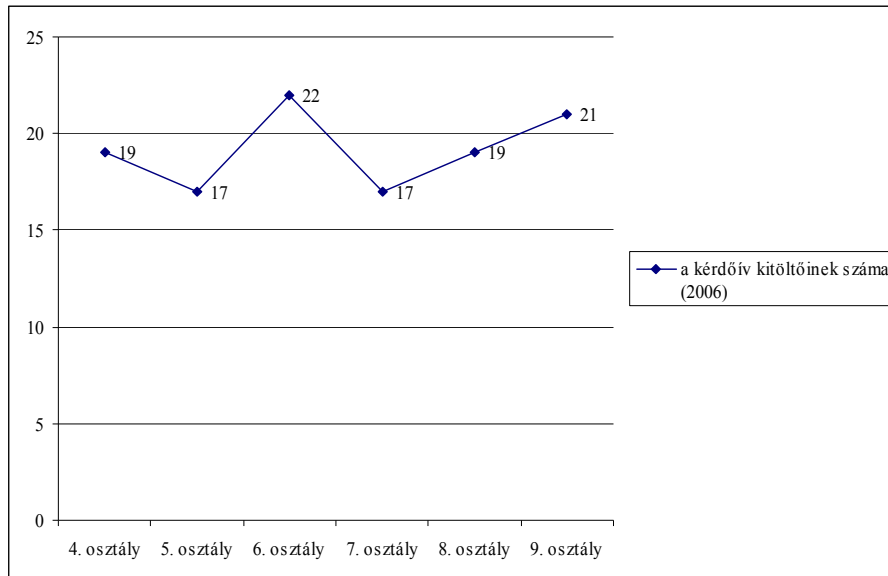
(8,8%), *melleszt* (13,3%), *himper* (4,4%) – a fiatal nemzedék beszédéből kikopó tájszavak csoportjába tartozik. A vizsgált tájszavak legnagyobb része ebben a kategóriában a 20-40% százalékarányban mozog, tehát a fiatal generáció tagjai ezeket a szavakat feltehetőleg a közép-, ill. idősebb nemzedék beszédéből ismerik, de már ritkábban, vagy egyáltalán nem használják (vö. 12. ábra).

12. ábra: Az ismert, de a nyékvárkonyi alapiskolások beszédében nem használatos tájszavak az elvégzett felmérés alapján (elemszám 113)

1.2.3. A nyelvjárási nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdvizsgálatok (2006)

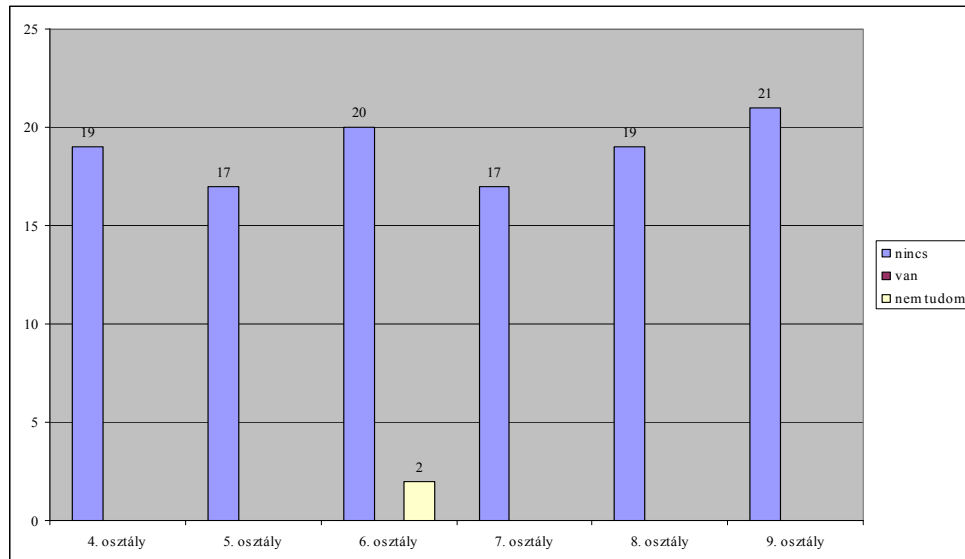
A 2006-ban elvégzett kérdőíves vizsgálat rákérdezett a fiatal generációba tartozó adatközlők saját nyelvjárási tudatára, ill. a nyelvjáráshoz való viszonyulására, attitűdjeire (Kiss 2001: 210-229) is. A felmérésbe hat osztályból 115 tanuló kapcsolódott be (vö. 13. ábra),

12. ábra: A 2006-os attitűdvizsgálatban részt vevő adatközlők száma

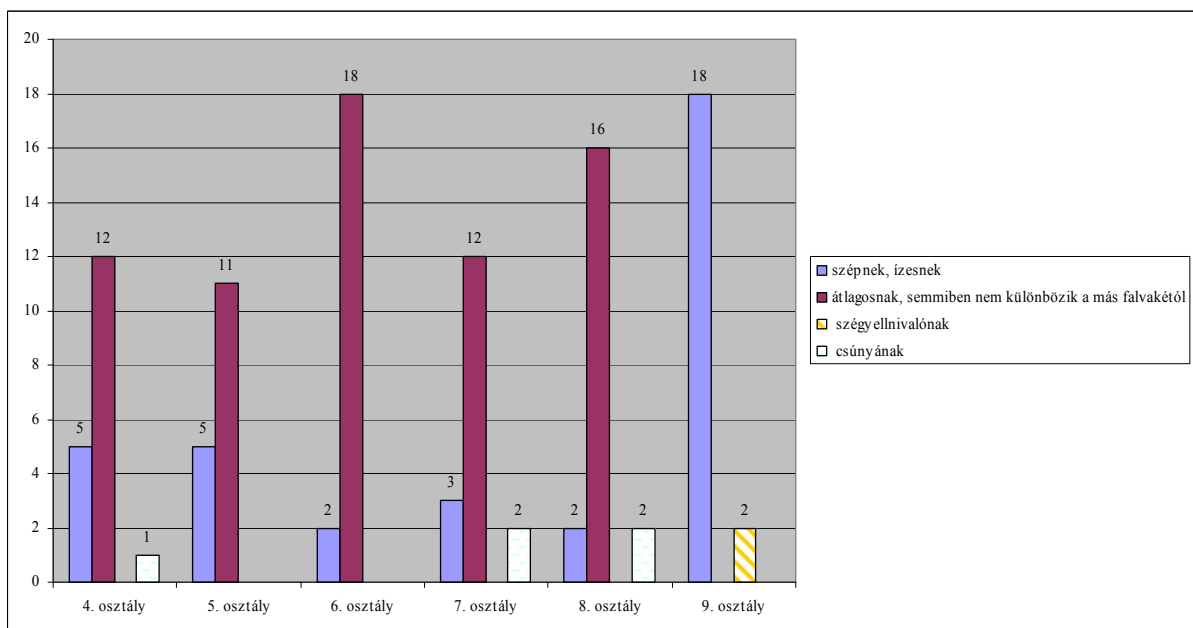
közülük 113 kérdőíve volt értékelhető. A megkérdezettek mind magyar anyanyelvűek, a nemzetiség meghatározása már nem ilyen egyértelmű: 30,4%-a magyar, 62,6%-a pedig szlovák nemzetiségűnek vallott magát. A kapott adat a tanulók nemzetiség–állampolgárság fogalomképének bizonytalanságát bizonyítja, ugyanis az iskola adatai alapján a tanulók minimális hányada szlovák nemzetiségű: válaszaikban a szlovák állampolgárság fogalma zavarta meg őket.

Az adatközlők nyelvjárási tudatára, ill. a nyelvjárásához való viszonyulására a kérdőív öt kérdése vonatkozott (vö. *Függelék/ A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/D*), ezek közül a első a két falurész (korábban két önálló település vö. *I. rész 1. fejezet*) nyelvjárásának különbségére kérdezett rá, a tanulók válaszait a *13. ábra* szemlélteti.

12. ábra: Nyék és Várkony községek nyelvhasználati közötti különbség a 2006-os attitűdvizsgálat adatai alapján

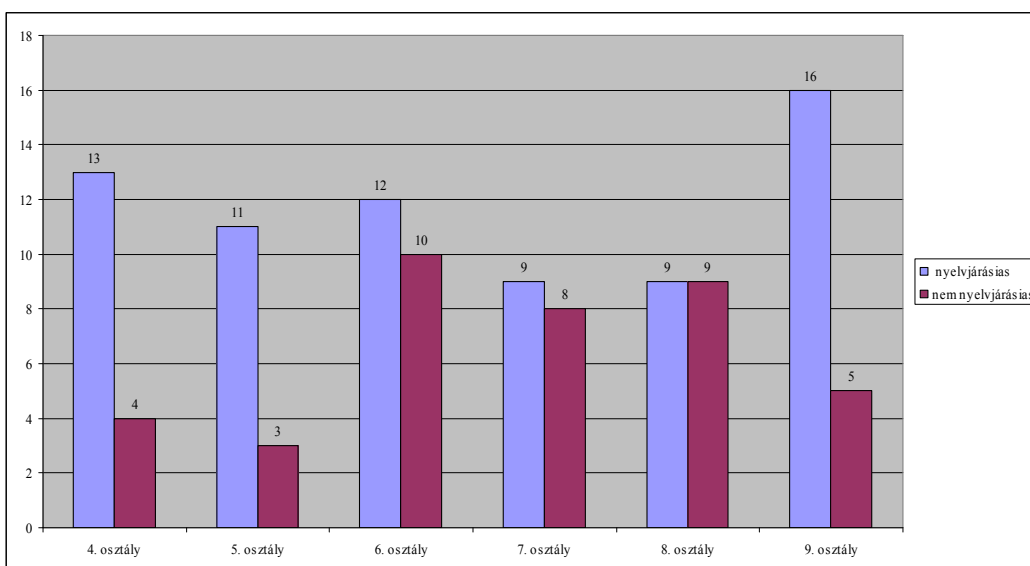
Elmondható tehát, ahogy az adatközlők véleménye szerint a korábban két külön település nyelvhasználatában nem érzékelhető számottevő különbség. A tanulók a saját nyelvjárásuk megítélésében (*Milyennek tartod szülőfalud nyelvjárását?*) a 13. ábrán szemléltetett válaszokat adták:

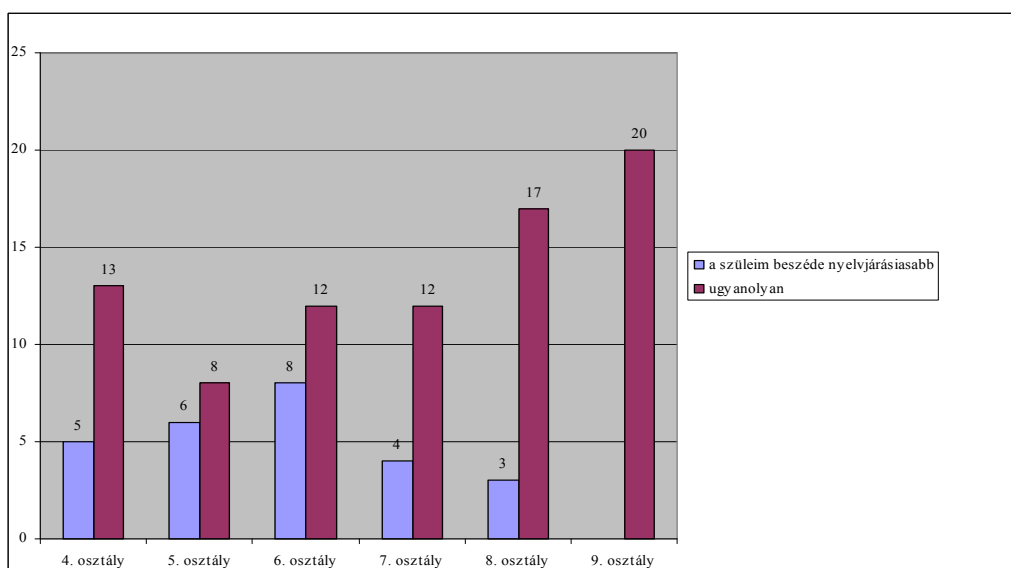
13. ábra: A nyékvárkonyi nyelvjárás megítélése az attitűdvizsgálat adatközlői által

Az ábra adatai alapján elmondható, hogy míg a 4-8. osztályban a semleges attitűd a domináns, addig a 9. osztály tanulónál már egy erősen polarizálódott vélemény tapasztalható: vagy szépnek ízesnek (81,8%-a), vagy szégyellnivalónak (9,1%) tartja anyanyelvjárását (szégyenlő-önfeladó attitűd, vö. Kiss 2001: 221).

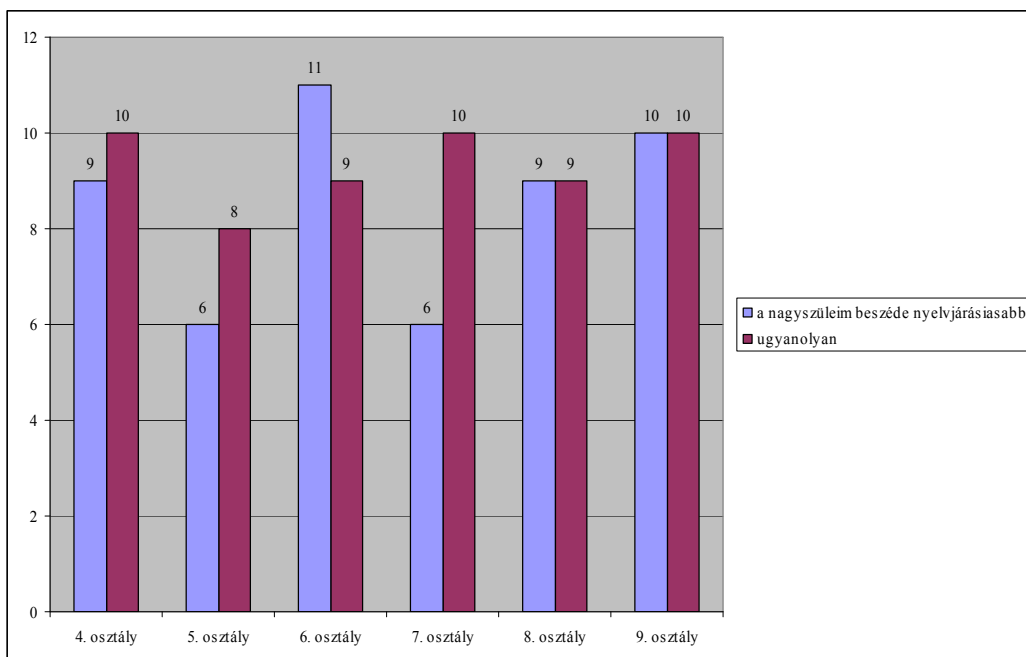
Az egyes generációk nyelvhasználatának eltérő fokú nyelvjárásiaságát (vö. 1. hipotézis) a kérdőív 5-7. kérdése vizsgálta (vö. *Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/D/5-7. kérdés*), a válaszokat a 14-16. ábrák szemléltetik:

14. ábra: A fiatal generáció saját nyelvjárásiaságának megítélése

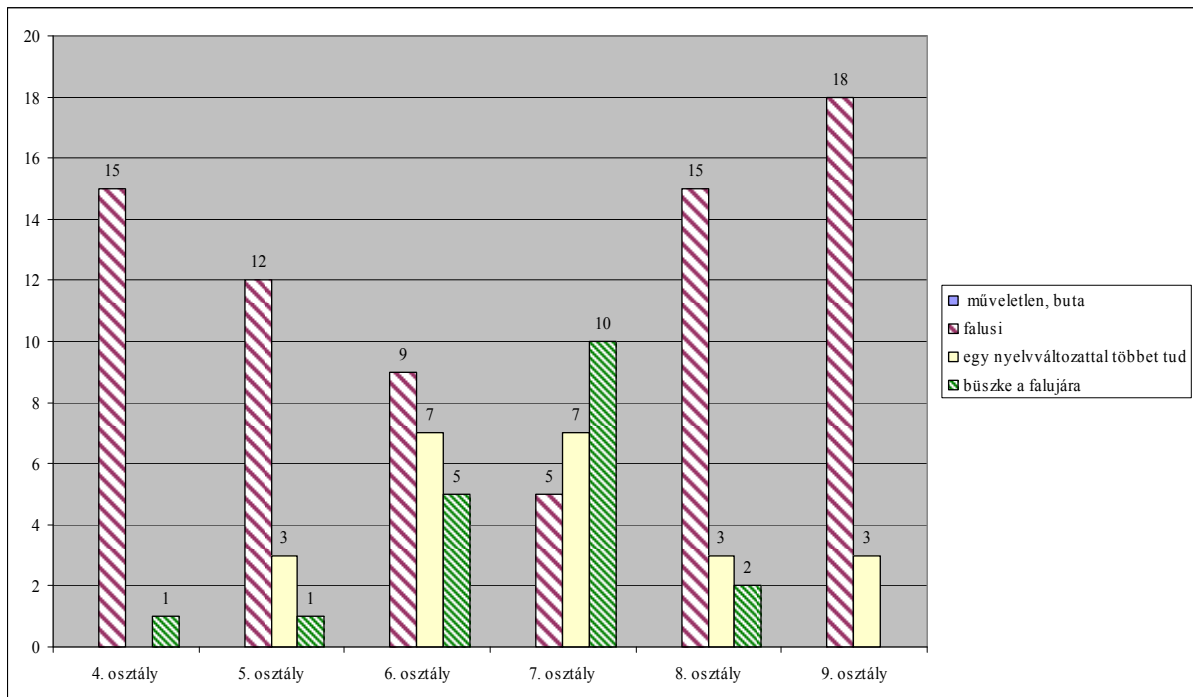
15. ábra: A középkorú generáció nyelvjárásiaságának megítélése fiatal adatközlői csoport által

16. ábra: Az idős generáció nyelvjárásiaságának megítélése fiatal nemzedék által

Az ábrák alapján szembevetendő jelenség, hogy a vizsgált csoport a saját nyelvhasználatát a legtöbb esetben nyelvjárásiasnak ítéli meg (vö. 14. ábra), ez alól újra a felsőbb osztályok jelentik a kivételt: a 7. és 8. osztály tanulói közül csaknem ugyanannyian ítelték nyelvhasználatukat nem nyelvjárásiasnak, mint ahányan nyelvjárásias színezetűnek. A középkorú nemzedék nyelvhasználatát a sajátjukéval összevetve a legtöbb esetben egyértelműen ugyanolyannak (vö. 15. ábra) ítelték, az idős generáció nyelvhasználatát a (középső arányaival összevetve) nyelvjárásiasabbnak ítelték meg (vö. 16. ábra).

A felmérés attitűd-feladatlapja tartalmazott a nyelvjárásban beszélőkről alkotott nyelvi sztereotípiákat vizsgálatára vonatkozó kérdést is (vö. Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/D/1-4. kérdés). Az adatközlők választásait a válaszlehetőségek közül a 17. ábra szemlélteti.

17. ábra: A nyelvjárásban beszélőkről alkotott nyelvi sztereotípiák

A fiatal nemzedék válasza alapján elmondható, hogy nem viszonyulnak negatívan a nyelvjárásban beszélőkhöz: a felajánlott lehetőségek közül senki nem minősítette *műveletlennek* vagy *butának* a nyelvjárásban beszélőket. A legtöbben a *falusi(as)* nyelvhasználathoz kapcsolták a nyelvjárást, sokan a településhez való kötődés megnyilvánulásaként értelmezték, ill. voltak, akik nyelvvaltozat-többletként vélekedtek (vö. 16. ábra).

Összefoglalóan megállapítható, hogy az adatközlőként megszólított fiatal generáció pozitívan viszonyul anyanyelvjárásához, a nyelvjárás–köznyelv (regionális köznyelv/a magyar köznyelv szlovákiai változata) viszonyában a nyelvjárását nem szégyellnivalónak, hanem mindennapi beszédprodukciója során használatos természetes nyelvi közegének tartja.

1.3. A kétnyelvűségi helyzet és kontaktusjelenségek

1.3.1. A szlovákiai magyarság kétnyelvűsége

A szlovákiai magyar kétnyelvű beszélőközösség – ezen belül Nyékvárkony község magyar anyanyelvű lakossága – kétnyelvűségi helyzetben él. A kétnyelvűség fogalmának számos definíciója létezik (vö. Bartha 1999: 31). Grosjean a kétnyelvű beszélőt mint egységes egészet tekinti, amely nem osztható könnyen két külön részre. E szerint az értelmezés szerint a két nyelv együttlélése és állandó kölcsönhatása a kétnyelvű egyénben különálló, de teljes rendszert alkot (Grosjean 1992: 55; Bartha 1999: 38). Dolgozatomban a kétnyelvűség *funkcionális felfogásából* (vö. Weinreich 1953/1974) kiindulva, a szlovákiai magyar beszélők egyéni kétnyelvűségére is kiterjeszhető definíció alapján (vö. Lanstyák 2000a: 140), *kétnyelvűnek* azokat a beszélőket tekintem, akik két nyelv használatának képességével rendelkeznek (Štefánik 1996: 136). A szlovákiai magyar kétnyelvű beszélőközösség kétnyelvűsége a következő szempontok alapján határozható meg:

a) a hatalmi viszonyok alapján a szlovákiai magyarság kétnyelvűségének legfontosabb vonása, hogy *kisebbségi* kétnyelvűség;

b) ugyanakkor a közösség számszerűen a szlovákiai magyar nyelvterület legnagyobb részén *hatalom nélküli többséget* alkot;

c) a szlovákiai magyar beszélőközösség tagjai többségében *magyardomináns kétnyelvűek* (lásd még Bartha 1999: 184);

d) a szlovákiai magyar kétnyelvűek többségére az ún. *ellenőrzött* kétnyelvűség jellemző, azaz a másodnyelv elsajátítása többnyire nevelési és oktatási intézményekben történik, nem pedig természetes élethelyzetekben; ugyancsak jellemző a *glottizmus* tehát a másodnyelvnek az anyanyelvnél későbbi elsajátítása;

e) a szlovákiai magyarok többsége alapvetően *hozzáaadó* kétnyelvűségi helyzetben van, s a szlovák nyelv elsajátítása nem veszélyezteti anyanyelvüket (vö. Lanstyák 2000a: 149-152).

A szlovákiai magyar kisebbség tagjai – ezen belül a vizsgált település lakossága is –, mint egyéni, mint közösségi szinten is kétnyelvűnek tekintendők,

- egyrészt azért, mert a szlovákok nem tudók is kétnyelvű kommunikatív kompetenciával rendelkeznek,
- másrészt pedig azért, mert anyanyelvként ők is egy olyan nyelvváltozatot sajátítanak el és használnak, amelyben szlovák eredetű *kontaktusjelenségek* találhatók (vö. Lanstyák 2000a: 140).

1.3.2. Kontaktusjelenségek

A felvidéki magyar anyanyelvű lakosság nyelvhasználatát 1918-tól, a Csehszlovák köztársaság létrejöttétől erős, különösen a nyelvhasználati színtereken érvényesülő idegen nyelvi hatás érte, amely hatására fokozatosan kialakult egy földrajzilag és társadalmilag egyaránt tagolatlan, nagy presztízsnak örvendő alakulat, a magyar standard (cseh)szlovákiai változata (Lanstyák 1998: 21, 2000: 192, ill. vö. *II. rész 1. fejezet*). A magyar standard szlovákiai változatát a standard magyar változattól mindenekelőtt néhány kontaktusjelenség megléte különbözteti meg (pl. *anyasági szabadság, művészeti alapiskola*), de előfordulnak köztük tükörjelentések is (pl. *iskolázás, átnevez*) (Lanstyák 1998: 21, 2006: 15-57).

Ezzel szemben a szlovákiai magyar beszélőközösség másik, alapvetően fontos szerepet játszó nyelvváltozatát, a földrajzilag kevésbé, társadalmilag annál inkább tagolt, nyelvjárások fölött álló, főképp az informálisabb helyzetben használt mindennapi beszélt nyelvet (Lanstyák 1998: 23, 2000a: 156), a magyarországi köznyelvnél

- nagyobb mértékű *nyelvjárási nyelvhasználat*,
- *nyelvbotlások*,
- *nyelvi lapszusok*,
- *hezitációk*,
- *elakadások gyakorisága*,
- *a normatúlteljesítés*,
- és a nyelvi rendszer minden síkján jelentkező nagyarányú *kontaktusjelenségek* jellemeznék (Lanstyák 1998: 6-7).

A kétnyelvűek által beszélt nyelvváltozatok szükségszerűen kontaktusváltozatok, ahol az eltérések mértéke a kétnyelvűség típusától, a beszélők nyelvi tudatosságától és attitűdjeitől, s más tényezőktől függően jelentős (egyéni) különbségeket mutathat (Lanstyák 1998: 60). A leírtakból következik tehát, hogy az eltérő politikai, társadalmi, kulturális viszonyok, a kétnyelvűség ténye és a két nyelvvel történő érintkezések megteremtik azokat az eltéréseket, melyek a szlovákiai magyarok magyar nyelvhasználatát a magyarországi változattól megkülönböztetik.

A kétnyelvűség talajából nő ki a nyelvi érintkezésekkel foglalkozó kontaktusnyelvészet egyik alapfogalma: a *kontaktusváltozat*. Ez nem más, mint egy nyelvnek kontaktushelyzetben létrejövő változata, melyben kétnyelvű normák érvényesülnek. (Kontra 1990: 27-29). A kontaktusváltozat abban tér el az illető nyelv többi változatától, hogy az érintkezés erősségétől függően kisebb vagy nagyobb mértékben kontaktusjelenségek fordulnak benne elő (Lanstyák 1998: 60). A bázisartó kódváltás révén tehát a szlovákiai magyar beszélők magyar nyelvű diskurzusaiban szlovák vendégszavak jelennek meg. Ezek egy része a szlovákiai magyar diskurzusokban gyakorivá és rendszerszerűvé válik, ami közvetlen vagy más szóval direkt szókölcsönzéshez vezet, ennek eredményeképpen pedig az érintett szlovákiai magyar nyelvváltozat(ok)ban szlovák eredetű közvetlen (*direkt*) kölcsönszavak jelennek meg (Lanstyák 2006: 15-56).

Szabómihály a szlovákiai magyarok anyanyelvi megnyilatkozásaiban a leggyakrabban jelentkező kontaktusjelenségeként a következőket különbözteti meg (Szabómihály 1999):

a) kölcsönszavak (ezen belül direkt kölcsönszavak) használata; ez a hétköznapi beszélők számára is szembeűnő jelenség a kódváltástól abban különbözik, hogy itt az állandó nyelv nem aktív, a kölcsönelemek integrálódnak az átvevő nyelvbe,

b) jelentéskölcsönzés

c) tükörszavak- és kifejezések használata

d) a nyelvtani szerkezetet érintő szlovák hatás.

A kontaktusjelenségek egyik legpontosabb áttekintését (és szakterminológiai alapvetését) Lanstyák adja, aki az *elsődleges kölcsönszavaknak* hét csoportját (ill. ezeknek egymáson

belüli kombinációit) különbözteti meg (vö. 48. táblázat), továbbá bevezeti a *többedleges kölcsönszavak* kategóriáját (másodlagos és a harmadlagos kölcsönszavak), és a *helyzeti szóképzleti kontaktusjelenségek*, ill. az *önálló szóalkotások* csoportját is (vö. Lanstyák 2006: 15-56).

szűkebb értelemben vett közvetlen kölcsönszók	közvetlenkölcsönszók	elsődleges kölcsönszók	eseti kontaktusjelenségek
alaki kölcsönszók			
hibrid tövek			
hibrid kalkok	közvetett kölcsönszók		
egynemű kalkok			
jelentésbeli kölcsönszók			
stílusbeli kölcsönszók			
másodlagos kalkok	másodlagos kölcsönszók	többedleges kölcsönszók	
másodlagos tövek			
másodlagos önálló alkotások			
harmadlagos kalkok	harmadlagos kölcsönszók		
harmadlagos önálló szóalkotások			
túlhelyesbítéses alakok			helyzeti kontaktus-jelenségek
önálló szóalkotások			

48. táblázat: A kontaktusjelenségek rendszerezése (forrás: Lanstyák 2006: 56)

Az 1998-99-ben folytatott kérdőíves felmérés során Nyékvárkony nyelvében a szóképzletten síkján a következő kontaktusjelenségeket vizsgáltam

- b. közvetlen kölcsönszavak
- c. alaki kölcsönszavak
- d. jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszavak
- e. egynemű kalk
- f. továbbfejlődés

- g. vonzatkölcsönzés
- h. másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia

1.3.2.1. Közvetlen kölcsönszavak

A szókölsönzés útján az anyanyelvbe

- közvetlen (indirekt) kölcsönszavak³³ (másodnyelvi szó közvetlen, vagyis eredeti hangalakjában való átvétele),
- közvetett (direkt) kölcsönszavakat (itt a másodnyelvből csak a jelentés kerül kölcsönzésre; ide tartoznak a tükörjelenségek, tükörszók és -kifejezések),
- hangalakkölcsönzések/alaki kölcsönszavak³⁴ jutnak nyelvünkbe (Lanstyák 1998: 31-32, 2006: 21-25).

A közvetlen kölcsönszavak csoportjából a szlovák etimonú szavak közül a következő változók viselkedését figyeltem: *jégkrém* : *nanuk*, *munkaruha* : *monterka*, *rágó* : *zsuvacska~zsuvi*, *(benzin)tartály* : *bandaszka*, *halsaláta* : *treszka*, *pótkocsi* : *vlecska*, *zöldséges* : *zelovoc*. A vizsgált változók egy részénél, ahogy a tájszavak estében is, a változatok elkülönülése nem olyan éles, mint a hangtani, alaktani jelenségek esetében. Nyékvárhony nyelvében a kontaktusjelenségek változatainak használatát finom átmenet jellemzi: az adatközlők egy rétege saját bevallása szerint tudatosan törekszik a standard alakok használatára (a *rágógumi~rágó* : *zsuvacska~zsuvi* esetében pl. ezeknek az adatközlőknek az aránya 5/36:13,9%). Egy másik réteg mindkét alakot elfogadhatónak érzi és használja is (a *rágógumi~rágó* : *zsuvacska~zsuvi* esetében az adatközlők 23/36: 63,9 %-a), míg a maradék (8/36: 22,2%) a szlovák etimonú szubstandard alakot használja mindennapi megnyilatkozásaiban.

A kérdőívben vizsgált változók egy részénél a két változat egymás mellett, és nem egymást kizorítva jelenik meg, mint például a *vlecska* : *pótkocsi* ill. a *(benzin)tartály* : *bandaszka* esetében is. A szlovák etimonú kölcsönszavak többségénél viszont az a jellemző, hogy Nyékvárhony község lakossága a szubstandard alak használatát részesíti előnyben, mint pl. a *munkaruha* : *monterka*, *jégkrém* : *nanuk* vagy a *halsaláta* : *treszka* esetében.

A generációk szerinti megoszlás többnyire egységesen, a *1. hipotézisben* megfogalmazott feltevések szerint alakul:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/35		12/35		11/35	
<i>jégkrém :</i>	2/12	16,7%	1/12	8,3%	1/11	9,1%
<i>jégkrém/nanuk :</i>	2/12	16,7%	2/12	16,7%	-	-
<i>nanuk</i>	8/12	66,7%	9/12	75%	10/11	90,9%
	12/36		12/36		12/36	
<i>munkaruha :</i>	-	-	-	-	-	-
<i>munkaruha/monterka :</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	3/12	25%
<i>monterka</i>	11/12	91,7%	11/12	91,7%	9/12	75%
	12/36		12/36		12/36	
<i>pótkocsi:</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	2/12	16,7%
<i>pótkocsi/vlecska :</i>	1/12	8,3%	6/12	50%	8/12	66,7%
<i>vlecska</i>	10/12	83,3%	5/12	41,7%	2/12	16,7%
	12/34		12/34		10/34	
<i>halsaláta</i>	-	-	-	-	1/10	10
<i>halsaláta/treszka :</i>	-	-	-	-	-	-
<i>treszka</i>	12/12	100%	12/12	100%	9/10	90%
	12/36		12/36		12/36	
<i>tartály :</i>	3/12	25	-	-	1/12	8,3%
<i>tartály/bandaszka :</i>	5/12	41,7%	3/12	25	7/12	58,3%
<i>bandaszka</i>	4/12	33,3%	9/12	75	4/12	33,3%
	12/36		12/36		12/36	
<i>rágó(gumi) :</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	3/12	25
<i>rágó/zsuvacska :</i>	7/12	58,3%	10/12	83,3%	6/12	50
<i>zsuvacska~zsuvi</i>	4/12	33,3%	1/12	8,3%	3/12	25
	12/36		12/36		12/36	
<i>zöldséges :</i>	-	-	-	-	2/12	16,7%
<i>zöldséges/zelovoc :</i>	-	-	1/12	8,3%	-	-
<i>zelovoc</i>	12/12	100	11/12	91,7%	10/12	83,3%

49. táblázat: A szlovák etimonú szűkebb értelemben vett kölcsönszavak használatának megoszlása az egyes generációk szerint

Az iskolázottság szerinti megoszlás a *munkaruha : monterka* és *halsaláta : treszka* változók kivételével csaknem teljesen a feltételezett módon alakult, amely adatot azonban

nagyértékben befolyásolt a háromváltozós rendszerből adódó, a két szembeállított változót egyaránt használó adatközlők aránya is:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/35		11/35		12/35	
<i>jégkrém :</i>	–	–	1/11	9,1%	3/12	25%
<i>jégkrém/nanuk :</i>	2/12	16,6%	1/11	9,1%	1/12	8,3%
<i>nanuk</i>	10/12	83,3%	9/11	81,8%	8/12	66,6%
	12/36		12/36		12/36	
<i>munkaruha :</i>	–	–	–	–	–	–
<i>munkr./monterka :</i>	2/12	16,6%	2/12	16,6%	1/12	8,3%
<i>monterka</i>	10/12	83,3%	10/12	83,3%	11/12	91,6%
	12/36		12/36		12/36	
<i>pótkocsi :</i>	–	–	–	–	4/12	33,3%
<i>pótkocsi/vlecska :</i>	5/12	41,6%	5/12	41,6%	5/12	41,6%
<i>vlecska</i>	7/12	58,3%	7/12	58,3%	3/12	25%
	12/34		11/34		11/34	
<i>halsaláta :</i>	–	–	1/11	9,1%	–	–
<i>halsaláta/treszka :</i>	–	–	–	–	–	–
<i>treszka</i>	12/12	100%	10/11	90,9%	11/11	100%
	12/36		12/36		12/36	
<i>tartály :</i>	1/12	8,3%	–	–	3/12	25%
<i>tartály/bandaszka:</i>	5/12	41,6%	6/12	50%	4/12	33,3%
<i>bandaszka</i>	6/12	50%	6/12	50%	5/12	41,6%
	12/36		12/36		12/36	
<i>rágó(gumi) :</i>	1/12	8,3%	–	–	4/12	33,3%
<i>rágó/zsuvacska :</i>	8/12	66,6%	9/12	75%	6/12	50%
<i>zsuvacska~zsuvi</i>	3/12	25	3/12	25%	2/12	16,6%
	12/36		12/36		12/36	
<i>zöldséges :</i>	–	–	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>zöldséges/zelovoc :</i>	–	–	–	–	1/12	8,3%
<i>zelovoc</i>	12/12	100%	11/12	91,6%	10/12	83,3%

50. táblázat: A szlovák etimonú szűkebb értelemben vett kölcsönyszavak használatának megoszlása az iskolázottság szerint

A nem szlovák etimonú szavak csoportjából a *konnektorba* : *konnektorba/stekkerbe* : *stekkerbe* változók variálódását vizsgáltam adatközlőimnél, amelyek használatukban a szlovák etimonú kölcsönszavakkal mutatnak megegyező tulajdonságokat, úgy a generációk, mint a különböző műveltségű csoportok megoszlásában:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>konnektorba</i> :	3/12	25	1/12	8,3%	3/12	25
<i>konnektorba/stekkerbe</i> :	4/12	33,3%	3/12	25%	2/12	16,7%
<i>stekkerbe</i>	5/12	41,7%	8/12	66,7%	7/12	58,3%

51. táblázat: A szlovák etimonú szűkebb értelemben vett kölcsönszavak használatának megoszlása az egyes generációk szerint

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>konnektorba</i> :	2/12	16,7%	-	-	5/12	41,7%
<i>konnektorba/stekkerbe</i> :	1/12	8,3%	4/12	33,3%	4/12	33,3%
<i>stekkerbe</i>	9/12	75%	8/12	66,7%	3/12	25%

52. táblázat: A nem szlovák etimonú szűkebb értelemben vett kölcsönszavak használatának megoszlása az iskolázottság szerint

1.3.2.2. Alaki kölcsönszavak

Hangalakkölcsönzésről akkor beszélünk, ha egy szó az első nyelv változataiban is ismeretes, de a kétnyelvű beszélők a másodnyelvre jellemző hangalakban használják (Lanstyák 1998: 39-42). Tehát ebben az esetben az átadó és az átvevő nyelvi lexéma hasonló, de nem azonos hangalakú és azonos vagy hasonló jelentésű, és így fordulhat elő, hogy az átadó nyelvi modell hatására megváltozik a korábban is meglévő átvevő nyelvi lexéma hangalakja (Lanstyák 2006: 20). Ez a változás úgy kezdődik, hogy a hagyományos forma mellett megjelenik egy új, az átadó nyelvi modellel azonos vagy ahhoz hasonlóbb hangalakú változat. A hangalakkölcsönzés két nyelv között érintheti az egymástól, de akár egy harmadik nyelvből átvett jövevényszavakat is. A kölcsönhangalakok legfontosabb rétegét a latin vagy görög elemekre visszavezethető szavak csoportja alkotja, melyek közül a kérdőíves vizsgálat során a *főorvos* : *primár*, ill. az *infarktus* : *infart*, tehát a latin eredetű toldalékok elhagyásával

keletkezett változók használatát vizsgáltam. Az *infarktus* : *infart* változó esetében az adatközlők legnagyobb része (31/36: 86,1%) a szubstandard változatot használta, érdekes, hogy a standard alak a fiatal adatközlők nyelvhasználatában fordult elő leggyakrabban (*infar(k)tus*: fiatal:3/12:3%; középkorú: 1/12: 8,3% ; idős:1/12: 8,3%). A *főorvos* : *primár* alaki kölcsönszó esetében a három elemből álló változó képe rajzolódott ki, ahol az adatközlők legnagyobb hányada mindkét változatot használta (23/35: 65,7%), bár a *primár* változó nagyobb arányban jelent meg (7/35: 20%), mint a standardnak számító *főorvos* alak(5/35: 14,3%). A generációk közötti megoszlás a következőképpen alakul:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	11/35		12/35		12/35	
<i>főorvos</i> :	3/11	27,27	-	-	2/12	16,66
<i>főorvos/primár</i> :	6/11	54,54	9/12	75	8/12	66,66
<i>primár~primár</i>	2/11	18,18	3/12	25	2/12	16,66
	12/36		12/36		12/36	
<i>infar(k)tus</i> :	3/12	25	1/12	8,33	1/12	8,33
<i>infart</i>	9/12	75	11/12	91,66	11/12	91,66

53. táblázat: Az alaki kölcsönszavak használatának megoszlása az egyes generációk szerint

Az eltérő iskolázottságú csoportok nyelvhasználata az *infar(k)tus* : *infart* változó esetében megegyezik az alap és főiskolát végzeteknél, a *főorvos* : *főorvos/primár* : *primár* változónál az arányok a 2. *hipotézisben* megfogalmazottak szerint alakultak:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
	11/35		12/35		12/35	
<i>főorvos</i> :	1/11	9,09	1/12	8,33	3/12	25
<i>főorvos/primár</i> :	6/11	54,54	10/12	83,33	7/12	58,33
<i>primár~primár</i>	4/11	36,36	1/12	8,33	2/12	16,66
	12/36		12/36		12/36	
<i>infar(k)tus</i> :	1/12	8,33	3/12	25	1/12	8,33
<i>infart</i>	11/12	91,66	9/12	75	11/12	91,66

54. táblázat: Az alaki kölcsönszavak használatának megoszlása az iskolázottság szerint

1.3.2.3. Jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszó

Az analóg szavak egy részében a magyar szó denotatív jelentése kibővül, vagyis a szlovák analogon hatására új jelentést vesz föl (pl. *externista* 'óraadó tanár', *kollaudáció* 'épület műszaki átadása'). Lanstyák korábbi felosztása az itt vizsgált változókat a tiszta jelentéskölcsönzés kategóriájába sorolta (vö. Lanstyák 1998: 47), újabb rendszerezésében viszont a jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszó³⁵ terminust használja. Ebbe a csoportba tartozik a *blokk* 'bérház' kölcsönszó is, amely a szlovák nyelvben ilyen értelemben csak a címzésekben használatos, a szlovákiai változatok egy részében (ahol nem, vagy nemcsak a *csinzsák* é) viszont a bérház az általános megnevezése.

A nyékvárkonyi adatközlők válaszaiban a *csinzsák* alak háromszor fordult elő, minden esetben a *blokk* változattal közösen. Ez a változó szintén két változatban és három lehetséges esetben fordult elő, melyek generációs megoszlása a következőképp alakul:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>bérházban</i> :	1/12	8,3%	–	–	3/12	25
<i>bérházban/blokkban</i> :	1/12	8,3%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>blokkba</i>	10/12	83,3%	11/12	91,7%	8/12	66,7%

55. táblázat: A jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszó használatának megoszlása a generációk szerint

amiből kitűnik, hogy a legnagyobb arányszámot a szubstandardként kezelt *blokk* változat önálló használata éri el (29/36: 80.6%). A műveltség szerinti megoszlás a feltételezett módon alakul:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>bérházban</i> :	1/12	8,3%	1/12	8,3%	2/12	16,7%
<i>bérházban/blokkban</i> :	–	–	2/12	16,7%	1/12	8,3%
<i>blokkba</i>	11/12	91,66	9/12	75%	9/12	75%

56. táblázat: A jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszó használatának megoszlása az iskolázottság szerint

1.3.2.4. Egynemű kalk

Nyelvtani felépítettségük alapján a tükörszavakat Lanstyák egy korábbi osztályozásában egyszerű tükörszavakra (pl. *kenő* ‘különféle hidegkonyhai készítmények összefoglaló neve’, *hoteliskola* ‘vendéglátó-ipari iskola’) és tükörkifejezésekre osztotta (Lanstyák 1998: 49). Az újabb rendszerezése alapján a kérdőíves vizsgálatban ide sorolt változókat egynemű kalknak nevezi³⁶.

A Nyékvárkony nyelvét vizsgáló kérdőívben az egynemű kalkok csoportjába tartozó változókhoz a *forgalmi engedély: technikai igazolvány* változót választottam, melynek generációk szerinti használati megoszlása a szubstandard változatok javára a következőképp alakul:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/34		12/34		10/34	
<i>motorpapír</i> :	4/12	33,33	3/12	33,33	6/10	60
<i>motorpapír/technikai</i> :	2/12	16,66	1/12	8,33	3/10	30
<i>technikai</i>	6/12	50	8/12	66,66	1/10	10

57. táblázat: Az egynemű kalkok használatának generációk szerinti megoszlása

A változó itt is három változatban jelentkezik, melyek közül a standardként megítélt változat nagyfokú variabilitást mutat: *kocsi papírjait* (5), *forgalmi* (4), *motorpapírok* (2), *technikai igazolvány* (4), *hajtási* (1), *technikai könyvecske* (1), *technikai papírt* (1).

Az adatközlők által standardként megítélt alakok többségükben maguk is szubstandard kategóriába tartoznak, ami a nyelvi bizonytalanságra és a tükörkifejezés életképességére utal, hiszen csak nagyon “kényes” helyzetben (pl. egy egyetemi hallgató kérdőíves vizsgálatára) használnak a *technikaitól* eltérő alakot. A *technikai* tehát él, és élni akar...

A műveltség szerinti megoszlás a felsőoktatásban részesült adatközlők esetében a várt képet mutatja, a középiskolát végzettek normakövetését figyelve viszont megállapítható, hogy az alul marad az alapiskolásokétól:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	11/34		11/34		12/34	
<i>motorpapír</i> :	4/11	36,36	3/11	27,27	6/12	50
<i>motorpapír/technickí</i> :	3/11	27,27	2/11	18,18	1/12	8,33
<i>technickí</i>	4/11	36,36	6/11	54,54	5/12	41,66

58. táblázat: Az egynemű kalkok használatának iskolázottság szerinti megoszlása

1.3.2.5. Többedleges kölcsönszavak

A közvetlen kölcsönszavak meghonosodását, használatát mi sem bizonyíthatja jobban, hogy a magyar nyelv szlovákiai változatában tovább alakulnak, fejlődnek: az *-i* képzőnek az elsődleges kölcsönszó alakjához való kapcsolódása révén az többedleges³⁷ (másodlagos, harmadlagos) kölcsönszavak jönnek létre (pl. *intri*, *stipi*, *tyepi*, *zsuvi*³⁸).

Nyékvárkony nyelvében számos példa akadt az ilyen *-i* képzős kölcsönszavakra, kérdőívemben a (*rágógumi* :) *zsuvacska* : *zsuvi*, *inernátus/kollégium* : *internát* : *intri* változók használatát figyeltem.

Az *inernátus/kollégium* : *internát* : *intri* változó generációs és műveltség szerinti megoszlása a hipotézisekben leírtak szerint alakul. A kapott adatok a következőképpen foglalhatók táblázatba:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	10/31		10/31		10/31	
<i>inernátus</i> :	3/10	30%	4/10	40%	6/11	54,5%
<i>internát</i> :	4/10	40%	5/10	50%	5/11	45,4%
<i>intri</i> :	3/10	30%	1/10	10%	-	-
<i>zsuvacska</i> :	11/34		12/34		11/34	
<i>zsuvi</i>	2/11	18,2%	5/12	41,7%	5/11	45,5%
	9/11	81,8%	7/12	58,3%	6/11	54,5%

59. táblázat: A többedleges kölcsönszavak használatának generációk szerinti megoszlása

amiből látszik, hogy az *intri* változat főleg a fiatalabb (3/10: 30%) generáció nyelvhasználatában gyakori.

1.3.2.6. Hangtani beépülés

A fonetikai hanghelyettesítésnél a beszélők az illető idegen eredetű fonémának a magyar nyelvben szokásos hangszínárnyalatát ejtik, míg a fonológiai hanghelyettesítés során a beszélők az első nyelvből hiányzó másodnyelvi fonémát első nyelvük valamely, hangképzés tekintetében rokon fonémájával helyettesítik (Lanstyák 1998: 52).

Kérdőíves vizsgálataim során a fonetikai hanghelyettesítést az influenza: *chrípka~chripka~kripka*, ill. az *preukažz~preukáz~preukaz preukázkoô* változókon vizsgáltam.

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/34		12/34		10/34	
<i>chrípka</i> :	1/12	8,3%	4/12	33,3%	3/10	30%
<i>chripka</i> :	3/12	25%	5/12	41,7%	4/11	40%
<i>kripka</i> :	6/12	50%	3/12	25%	3/10	30%
<i>křípka</i>	2/12	16,7%	–	–	–	–

60. táblázat: A hangtani beépülés jelenségének generációk szerinti megoszlása (a *chrípka~chripka~kripka* változó)

A nyelv művelés irodalma stigmatizálta a *chrípka~chripka~kripka*, ill. *preukažz~preukáz~preukaz preukázkoô* változókat, az egyetemi végzettségű adatközlőim nagy része ennek tudatában saját bevallása szerint kerüli a szubstandard alakok használatát (lásd még II. rész 1.3.3. fejezet).

A beilleszkedés az átvevő nyelv fonémasorrend szabályaihoz alkalmazkodhat, ennek egyik jellegzetes esete a szóeleji mássalhangzó-torlódás kiküszöbölése (Lanstyák 1998: 53), mint például a *vlecska* : *lecska* szubstandard változó esetében, ahol a torlódásos, ill. a torlódás kiküszöbölésével keletkezett (*lecska*) alak aránya 60-30%-os (21/35-14/35) megoszlást

mutat a *vlecska* javára. A *lecska* alakot a hipotézisnek megfelelően legtöbbször az alapiskolai végzettségű adatközlők használták.

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	11/35		12/35		12/35	
<i>vlecska</i>	3/11	27,27	7/12	58,33	11/12	91,66
<i>lecska</i>	8/11	72,72	5/12	41,66	1/12	8,33

61. táblázat: A hangtani beépülés jelenségének generációk szerinti megoszlása (a *vlecska~lecska* változó)

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/35		12/35		12/35	
<i>vlecska</i>	4/12	8/12	9/12	75	8/11	72,72
<i>lecska</i>	33,33	66,66	3/12	25	3/11	27,27

62. táblázat: A hangtani beépülés jelenségének iskolázottság szerinti megoszlása (a *vlecska~lecska* változó)

1.3.2.7. Vonzatkölcsönzés

A nyelvek között feltűnő különbségeket tapasztalunk abban is, hogy a szintagmák alaptagjaként szereplő igéhez, melléknévhez vagy főnévhez milyen raggal ellátott névszók kapcsolódnak meghatározó ragként. Az ilyen különbségek is lehetőséget jelentenek az interferenciára valamint a kölcsönzésre (Lanstyák 1998: 62).

A vonzatkölcsönzés vizsgálatára a Lanstyák–Szabó Mihály empirikus kutatásaiból indultam ki, az adatok összevethetősége végett a *valaminek a kulcsa: kulcs valamihez: kulcs valamitől* egyedei változón vizsgáltam (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1997). Az 1997-ben publikált kutatás a jelenség “regionális kötöttségét” állapította meg, a javítás aránya ugyanis feltűnő regionális eltéréseket mutatott (legerősebb Királyhelmece esetében, leggyöngébb viszont Somorján). Bár az adatok egy része nem volt felhasználható, Nyékvárkony adatközlői jóval kisebb arányban választották a *kulcs valamitől* változót, a kapott eredmény beleillik a Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella által meghatározott

feltevésbe, miszerint ez a változat a keleti országrészben nyelvjárási jelenség (Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 118).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/34		10/34		12/34	
<i>kulcs vmihez :</i>	10/12	83,3%	7/10	70%	5/12	41,7%
<i>kulcs vmitől :</i>	–	–	3/10	30%	1/12	8,3%
<i>kulcs vmihez</i>	2/12	16,7%	–	–	6/12	50%

63. táblázat: A vonzatkölcsönzés jelenségének korosztályok szerinti megoszlása (a valaminek a kulcsa: kulcs valamihez: kulcs valamitől változó)

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	11/35		12/34		11/34	
<i>kulcs vmihez :</i>	6/11	54,5%	9/12	75%	7/11	63,6%
<i>kulcs vmitől :</i>	1/11	9,1%	1/12	8,3%	2/11	18,9%
<i>kulcs vmihez</i>	4/11	36,4%	2/12	16,7%	2/11	18,2%

64. táblázat: A vonzatkölcsönzés jelenségének iskolázottság szerinti megoszlása (a valaminek a kulcsa: kulcs valamihez: kulcs valamitől változó)

A vonzatkölcsönzés változójaként került be a kérdőívbe a *főnökhöz megy: főnök után megy* változó (Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 108–109), amely jelentés kialakulásában valószínűleg az azonos jelentésű szlovák *ist' za niekým* kifejezés játszott szerepet. A kérdőívben produktív feladatként szereplő változó Nyékvárkony nyelvén a következőképp variálódik,

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	10/33		12/33		11/33	
<i>főnökhöz megy :</i>	9/10	90%	12/12	100%	11/11	100%
<i>főnök után megy</i>	1/10	10%	–	–	–	–

65. táblázat: A vonzatkölcsönzés jelenségének korosztályok szerinti megoszlása
(a főnökhöz megy: főnök után megy változó)

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/33		12/33		9/33	
<i>főnökhöz megy :</i>	12/12	100%	12/12	100%	8/9	88,9%
<i>főnök után megy</i>	–	–	–	–	1/9	11,1%

66. táblázat: A vonzatkölcsönzés jelenségének iskolázottság szerinti megoszlása
(a főnökhöz megy: főnök után megy változó)

amely egyezik a már elvégzett empirikus kutatások eredményeivel, eltérés csupán az arányok nagyságában van. Szintén produktív feladatként szerepelt az oktatás területéhez kapcsolódó, a nyelvművelő szakirodalom által stigmatizált jelenség, a szuperesszivusz használata a magyar standard inszvizusának helyén: pl. az *alapiskolán/középiskolán/főiskolán tanít*, ill. *tanul* melyről az empirikus kutatások bizonyították, hogy részei a magyar köznyelvnek. Nyékvárkonyi adatközlőimnél ez a jelenség kapta a legmagasabb arányt a szubstandard használatát tekintve:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>középiskolánkban :</i>	8/12	66,66	9/12	75	8/12	66,66
<i>középiskolánkon</i>	4/12	33,33	3/12	25	4/12	33,33

67. táblázat: A vonzatkölcsönzés jelenségének korosztályok szerinti megoszlása
(a középiskolánkban : középiskolánkon változó)

Érdekes tény, hogy a műveltség szerinti megoszlás esetében az alapiskolát végzett adatközlők csupán 16,7%, míg az egyetemi/főiskolai végzettségűek 50%-a választotta a *középiskolán tanít* változatot, amit valószínűleg a szlovák nyelv magasabb fokú ismerete, és emiatt erősebb hatása okoz.

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:	Középiskolai végzettségű:	Egyetemi végzettségű:
Változók	12/36	12/36	12/36

<i>középiskolánkban</i>	10/12	83,33	9/12	75	6/12	50
<i>középiskolánkon</i>	2/12	16,66	3/12	25	6/12	50

68. táblázat: A vonzatkölcsönzés jelenségének iskolázottság szerinti megoszlása
(a *középiskolánkban* : *középiskolánkon* változó)

1.3.2.8.A másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia

A kérdőívbe a másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia jelenségének vizsgálatára a *tanár* : *tanárnő* : *tanító* : *tanítónő* : *pedagógus* változó vizsgálatát építettem be produktív feladatként (vö. 69. táblázat).

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>tanár</i> :	3/12	25%	2/12	16,7%	–	–
<i>tanárnő</i> :	5/12	41,7%	5/12	41,7%	2/12	16,7%
<i>tanító</i> :	3/12	25%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>tanítónő</i> :	–	–	3/12	25%	6/12	50%
<i>pedagógus</i>	1/12	8,33	1/12	8,3%	3/12	25%

69. táblázat: A másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia jelenségének korosztályok szerinti megoszlása (a *tanár* : *tanárnő* : *tanító* : *tanítónő* : *pedagógus* változó)

A kutatásba bevont adatközlőim többsége a feminin alakokat használta. A műveltség szerinti megoszlást a változó esetében a 70. táblázat szemlélteti:

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	12/36		12/36		12/36	
<i>tanár</i> :	3/12	25%	–	–	2/12	16,7%
<i>tanárnő</i> :	3/12	25%	5/12	41,7%	4/12	41,7%
<i>tanító</i> :	3/12	25%	1/12	8,3%	1/12	8,3%
<i>tanítónő</i> :	2/12	16,7%	5/12	41,7%	2/12	16,7%
<i>pedagógus</i>	1/12	8,3%	1/12	8,3%	3/12	25%

70. táblázat: A másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia jelenségének korosztályok szerinti megoszlása (a *tanár* : *tanárnő* : *tanító* : *tanítónő* : *pedagógus* változó)

A *polgármester* : *polgármesternő* : *polgármester asszony* változónál a produktív feladatban a *polgármester* változatot választotta az adatközlők 55,9%-a (19/34), és ez az arány az alapiskolát végzetteknél volt a legnagyobb:

Generációk szerint	Fiatal		Közép		Idős	
Változók	12/34		11/34		11/34	
<i>polgármester</i> :	9/12	75%	4/11	36,4%	6/11	54,5%
<i>polgármesternő</i> :	1/12	8,3%	6/11	54,5%	5/11	45,5%
<i>polgármester asszony</i>	2/12	16,7%	1/11	9,1%	–	–

71. táblázat: A másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia jelenségének korosztályok szerinti megoszlása (a *polgármester* : *polgármesternő* : *polgármester asszony* változó)

Iskolázottság szerint	Alapiskolai végzettségű:		Középiskolai végzettségű:		Egyetemi végzettségű:	
Változók	11/34		12/34		11/34	
<i>polgármester</i> :	7/11	63,6%	7/12	58,3%	5/11	45,5%
<i>polgármesternő</i> :	4/11	36,4%	4/12	33,3%	4/11	36,4%
<i>polgármester asszony</i>	–	–	1/12	8,3%	2/11	18,2%

72. táblázat: A másodnyelvi kötelező kategóriák miatti redundancia jelenségének iskolázottság szerinti megoszlása (a *polgármester* : *polgármesternő* : *polgármester asszony* változó)

1.3.3. A kontaktusjelenségekkel kapcsolatos attitűdvizsgálatok (2000, 2006)

Az 1998-99-ben folytatott kérdőíves vizsgálat során az egyik felsőfokú végzettségű adatközlőmnél a kontaktusváltozatok kapcsán³⁹ merült fel bennem, hogy pragmatikai szempontból is érdemes lenne vizsgálni a két nyelv egymásra hatásából keletkezett nyelvi elemeket. A felmérés során adatközlőim a kontaktusváltozatokra vonatkozó kérdésekhez gyakorta kapcsoltak különböző minősítéseket, továbbá jellemezték a nyelvi adatokat stílusérték, illetve nyelvhasználati szokás szerint is, tehát részletezték, hogy hol és milyen körülmények között használják azokat, pl.:

monterka 'egyfajta munkaruha'

“Az a monterka. Hát nagyon szépen össze van már keverve, igaz-e? És akkor, hogy mink szlovákosítunk, mikor már mink olvadunk bele.” (KKN12)⁴⁰

jéerdételep ’földműves szövetkezet’

“Jéerdé – telep – szépen mondva. Még mindig, pedig már nem is jéerdé. Én azért igyekszem magyarul: szövetkezet.” (KKN11)

lecska ’pótkocsi’

“Lehet, hogy szokták mondani, de én nem. Az lecska, annak mongyák, nem utánfutó, vagy pótkocsi ”(KFN13)

ticsinki ’sospálcika’

“Sospálcika? Az magyarul ticsinki” (KKF11)

“Sósperec. Ticsinki, ugye? Azt mondjuk, használjuk, mert... mert használjuk.” (KFN13)

treszka ’tőkehal’

“Az meg a treszka. Nem is tudom, hogy van-e rá magyar szó?” (KFN13)

zsuvi ’rágógumi’

“Hát rágógumi... vagy zsuvi. Mondjuk, eléggé fellépünk ezek ellen a dolgok ellen, és mondjuk beléjük rögződik ez a hranolki... meg ilyen dolgokat. Legalábbis mi foglalkozunk vele, s lehet, hogy csak az iskola keretén belül van hatása, s aztán kimegy, s otthon a családban nem, de valami kis hatás érezhető, hogy kezdjük kiküszöbölni őket.” (KFN13)

A kontaktusjelenségeket különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk (vö. *II. rész 1.3.2. fejezet*). A kutatásban felhasznált kérdőívbe főleg szlovák etimonú közvetlen kölcsönszavakat (*nanuk, monterka, ticsinki, szesztra, technickí, tyepláki*) építettem be (vö. *Függelék*), mert ezek képezik a kontaktusjelenségek legnyilvánvalóbb és legfeltűnőbb válfaját: használatuk szinte teljes mértékben az élőbeszédre korlátozódik, erősen megbélyegzettek, nagyobb arányú jelentkezésük a mindennapi beszélt nyelvet szubstandard jellegűvé teszi (Lanstyák 1998: 35).

A két, időben elkülönülő, de tematikájában és a vizsgált korosztályok szintjén összefüggő kutatásban (vö. *II. rész 1.2.1. fejezet*) arra kerestem a választ, hogy adatközlőim milyen

nyelvi helyzetekben vállalják, és melyekben ítélik el a nyelvművelő szakirodalomban stigmatizált kontaktusjelenségeket, ill. hogyan vélekednek a kontaktusjelenségekkel kapcsolatban. A vizsgálat során két feltevést fogalmaztam meg:

1. feltevés: a szlovákiai magyarok beszédére jellemző kontaktusváltozatok használatát adatközlőim – bevallottan vagy tudat alatt – formális beszédhelyzetben szégyellik a leginkább, amely szégyenérzet oka lehet

- a) az elszlovákosodástól való félelem, a “tisza magyarságra ” törekedés;
- b) a szlovákiai magyar nyelvváltozat alulértékelése a magyarországi változathoz képest;
- c) a kontaktusjelenségek az oktatás révén történő stigmatizációja.

2. feltevés: adatközlőim a kontaktusváltozatokat főleg informális beszédhelyzetben vállalják, tehát

- a) a szlovákiai magyar beszélőkkel folytatott diskurzusokban,
- b) ha kontaktusváltozatainkat stilisztikai eszközként használják,
- c) vagy ha a szlovákiai beszélőközösséghez való tartozásunkat akarjuk kifejezni.

A kérdőíves attitűdvizsgálat első részét 2000 januárjában végeztem, s a megkérdezetteket 3 életkori csoportba osztottam: fiatal (15-30), közép (35-50) és idős (55+) korosztályokat különítettem el. Minden generáción belül további tagoltságot jelentett az elvégzett iskolák szintje: ez szerint a megkérdezett adatközlőim alapfokú, középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkező csoportokra bontottam. Viszonylag kevés adatközlőt szólítottam meg, összesen 33-at. A fiatal generációra a nagyobb adatközlői részvételi arány a jellemző, mivel a nyékvárkonyi Szent Jakab cserkészcsapat csaknem összes vezetőkorú cserkészeivel kitölttettem a kérdőívet (összesen 14 adatközlő). Kérdőíves vizsgálatom során az adatközlők kiválasztásában a következő generációs táblázatot használtam:

Nemzedéki megoszlás	alapiskolás	középiskolás	főiskolás
fiatal	4	5	5
középkorú	3	5	2
idős	4	3	2

73. táblázat: A 2000-ben elvégzett attitűdvizsgálat adatközlőinek generációk szerinti megoszlása

Doktori értekezésemben a 2000-ben elvégzett vizsgálatból csupán a fiatal generáció válaszait elemzem. Ennek oka egyrészt a terjedelmi okokban, másrészt a 2000-es, ill. a 2006-os felmérés összehasonlíthatóságának szándékával magyarázható (a felmérések eredményeinek ismertetése az időrendi sorrend alapján történik).

Fiatalközlelőim többsége (12) a nyékvárkonyi 5. számú Szent Jakab cserkészcsapat (vö. I. rész 3.3. fejezet) tagja, a többiek (2) rokoni kapcsolataim közül kerültek ki. Mindannyian magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek, magyar szülöktől származó nyékvárkonyi lakosok. Négyen alap-, öten közép-, öten pedig felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.

A fiatal generáció képviselői a kérdőív második részében feltett 1. kérdésre (vö. Függelék/) adott feleletükben magyarnyelv-tudásukat egy kivétellel sokkal jobbnak minősítették a szlovák nyelvi ismereteiknél, tehát esetükben magyardomináns kétnyelvű beszélőkről beszélhetünk. (Bartha 1999: 184).

Adatközlőimnek több mint a fele elég gyakran utazik Magyarországra. Látogatásaik oka a legtöbb esetben bevásárlás; ketten iskolába járnak és két adatközlőnek rokonai élnek Magyarországon. Arra a kérdésre, hogy gyengébb-e a magyarnyelv-tudásuk a magyarországi magyarokétól két adatközlő a "gyengébb" minősítést választotta, négy ugyanolyannak, egy pedig jobbnak tartotta saját nyelvtudását. Volt olyan adatközlő is, aki nem tudta megítélni a különbséget, két adatközlő viszont még a különbség mibenlétére is utalt:

"Gyengébb a szakkifejezésekben, melynek fő okai: a, szlovák egyetem; b, a szlovák nyelv használata a munkában és a továbbképzésben." (FFN11)

"Különbség van: elsősorban az akcentusom más és másodszor én sokkal kevesebb zsargonszót használlok, mint ők." (FKN11)

Adatközlőim véleménye megerősíti a magyar nyelv szlovákiai változatának az egyes nyelvi regisztereken belüli hiánya. (Lanstyák 1998: 7). Arra a kérdésre, hogy észreveszik-e a magyarországi magyarok beszédünkről külföldi magyarságunkat (vö. Függelék), a

megkérdezettek közül hárman válaszolták, hogy szinte soha, hat esetben a *“néha igen”*, öten pedig az *“általában igen”* választ karikázták be. A fiatal generáció válaszaiból ítélve a legtöbbször akcentusunk, hanghordozásunk (összesen 9 válasz) árulja el „határontúliségukat”, csupán négy adatközlő jelölte meg a kontaktusjelenségeket, mint nyelvhasználatukra utaló jelet. A felmérés során akadt olyan adatközlői vélemény is, amely alapján a magyarországi magyar változat erősen stigmatizáltan jelentkezett:

“Nem veszik észre beszédemből, hogy határon túli magyar vagyok, mert ha kell, én is tudok olyan ízetlenül beszélni, mint ők.” (FFF11)

A kérdőíves vizsgálat 1-6. kérdéseire (vö. *Függelék*) adott válaszok alapján elmondható, hogy a megkérdezettek többsége tisztában van az anyaországi és állami nyelvváltozatok közötti különbségek meglétével.

A 7. kérdést olvasva a megkérdezettek legnagyobb többsége felismerte a magyarországi beszédhelyzetben szlovákiai magyar nyelvváltozatot beszélő határon túli magyart (vö. *Függelék*). Adatközlőim közül többen szigorúan minősítették a nyelvhasználókat:

“Számomra nem is nagyon fontos a tiszta magyar nyelv, mivel környezetünkben ez a megszokott. Viszont külföldön, hivatalos vagy más egyéb helyen illik és muszály (sic!) tisztelettudóan kommunikálni.” (FAF11)

“Akik beszélgetnek, biztos (sic!), hogy nem magyarországi magyarok. És, ha Magyarországra mennek, legalább tanulják meg mi az magyarul, hogy párki, horcsica, stb.” (FAN11)

“Egyértelmű, hogy szlovákiai magyarok és a szlovák nyelv hatással van beszédünkre és nem vigyáznak megőrizni a magyar nyelv tisztaságát és szépségét.” (FKN11)

“Szlovákiából érkeztek. Némi büszkeséggel tölt el az, hogy én már megtanultam a párki meg a horcsica magyar megfelelőjét és általában azt is használom.” (FFF12)

“Alapiskolás koromban szórakoztam rajta, középiskolás koromban dühöngtem miatta. Jelenleg pedig megállapítom róla, az illető végzettségét és olykor intelligencia szintjét.
(FFN11)

“Pesten, ha ilyet hallanák, biztos megörülnék, hogy “otthoni ” emberekkel találkoztam.
(FFN22)

A felsorolt vélemények közül az utolsó alátámasztja a 2 *feltevés*ben leírtakat, a többi viszont azt az attitűdöt tükrözi, hogy Magyarországon *illik* és *muszáj szépen* beszélni (vö. FKN11 véleménye), *tisztelettudóan* (FAF11 véleménye) elkerülni a kontaktusváltozatokat, különben megbélyegzik az embert. Az idézett kijelentések mögött érezhetően ott van a nyelvi stigmatizációtól való félelem, a szégyenérzet elkerülése nyelvhasználatot befolyásoló tényezővé lép elő (vö. 1. *feltevés*). Az idézetben közölt adatközlői vélemény (FFN11) pedig explicit utalás a magyar nyelv tisztaságának megőrzésére.

A 8. *kérdésben* vázolt kommunikációs helyzet⁴¹ megoldásánál többféle lehetőség közül választhattak az adatközlők (vö. *Függelék*). Az alapiskolát végzettek közül három, a középiskolások közül szintén három, a felsőoktatásban részesültek közül egy vállalta a szégyenérzetet, ha akaratlanul használt kontaktusjelenség használata miatt nem értik meg az anyaországi beszélők.

“Elpirulok, körbenézek, hogy még kik hallották, s azt mondom: Elnézést, virslit mustárral.”(FKF1)

Öt adatközlő nem jönne zavarba használatukkor, néhányan pedig eleve kizártnak tartják, hogy Magyarországon valaha is virsli és mustár helyett *párkit* kérnének *horcsicával*.

“Átlépve a határt annyira örülök, hogy Magyarországon vagyok, hogy ezt minden pillanatban tökéletesen tudatosítom és a fenti eset nem történik meg. Ha mégis megtörténne, nagyon szégyellném magam.” (FFN11)

“Lehet, hogy hihetetlen, de én így nem szoktam kérni.” (FKN11)

Az *1. feltevésben* megfogalmazott tételt vizsgálta kérdőív *9. kérdése* is, amely a magyar nyelv szép és tiszta használatának szükségességére kérdezett rá (vö. *Függelék*). A megkérdezett fiatalok közül kilenc (legnagyobb arányban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők) a *nagyon fontos*, négyen az *elég fontos* minősítést választották (legtöbben az alapiskolai végzettségűek körében – itt az arány 50-50%), míg egy adatközlő nem tudta megítélni a feladat fontos ill. nem fontos voltát. Bár a kérdés megfogalmazása elég tág, összegzésként elmondható, hogy nyékvárkonyi fiatal adatközlőim a „nyelvtisztaság” kérdését fontosnak tartják.

A *10. kérdés* konkrét véleményt kért a kérdőív kitöltőitől: ítélik meg az általuk is mindennaposan, általánosan használt közvetlen kölcsönszavakat (pl. *ticsinki* : ropi, *tyepláki* : melegítő stb.). A felajánlott lehetőségek közül (vö. *Függelék*) csupán két adatközlő vállalta, hogy tudatosan kerülni igyekszik a szlovakizmusok használatát. Hat adatközlő elismerte használatukat, de nem tartották jónak, hogy részei a beszédünknek

“Ha valakinek magyar az anyanyelve, legalább beszéljen magyarul, és ne úgy, hogy fele magyar fele tót. Ez engem nagyon zavar.” (FAN11)

Két adatközlő teljesen szokványos, normális szavaknak tartotta a felsorolt kontaktusjelenségeket, és nem tartja különösnek őket.

“Szokványos, mert így halljuk a környezetünkben, és nem vagyunk rákényszerülve arra, hogy ez másképpen legyen.” (FAF11)

Öt adatközlő, mindenekelőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, nem a megadott válaszok közül választott, hanem egyéni véleményüket közölték. Ezek között akadt a szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátosságait öntudatosan vállaló adatközlői vélemény is:

“Nyugodtan használjuk őket, hiszen mi itt élünk Szlovákiában és természetes, hogy használunk szlovák szavakat kicsit magyarosítva.” (FFF11)

“Érzem, hogy nem helyes a használatuk, mégis néha, talán hangulatotmtól függően használom ezeket a szavakat.” (FFF12)

A 11. kérdés (vö. Függelék) arra igyekezett választ adni, hogy melyek azok a beszédhelyzetek, kommunikációs színterek, amelyekben pl. a *nanuk*, *treszka*, *vlecska* stb. közvetlen kölcsönszavakat használatát adatközlőim nem tartják helyesnek. Tíz szituációt jelöltem meg, amelyekről az adatközlői vélemények a 74. táblázat szerint rendeződtek:

Beszédhelyzet	Adatközlők												
	FAF 12	FAF 21	FFF 12	FAN 11	FKF 21	FKN 21	FFF 11	FFN 11	FFN 21	FKN 12	FKF 11	FAF 11	FKN 11
iskolába menet, baráti beszélgetésben	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
kollégával az ebédszünetben	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
iskolában a szünetben	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
Magyarországon felvidéki beszédpartnerrel	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
biológiaórán, felelés közben	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-
templomban, prédikáció szövegében	+	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
iskolában a magyartanárral beszélgetve	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-
levélben, fogalmazás szövegében	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
magyarórán felelés közben	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
magyarországi magyarral beszélgetve	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

74. táblázat: A kölcsönszavakat használatának megítélése különféle nyelvhasználati helyzetekben/színtereken (+ a szlovakizmusok használatát az adott beszédhelyzetben elfogadhatónak, ill. - nem tartja elfogadhatónak)

Az 1. feltevésben megfogalmazott hipotézis alapján a nyelv iránti hűség – nyelvűség – egyben hűség a hagyományhoz, a nemzethez, a kultúrához és a valláshoz. A 11. kérdésre kapott válaszok megerősítik a feltevés igazát: a vallás nyelve szlovakizmusok nélküli, magyar változat legyen. Ugyanez mondható el az iskolai tanórák, ill. a tanárral folytatott, formálisnak számító kommunikáció nyelvhasználatra is. Adatközlőim a magyar nyelv

tisztaságának megőrzését a fogalmazás illetve a magánlevél nyelvhasználatában is fontosnak tartották. Ezzel szemben informális beszédhelyzetben (iskolába menet, szünetekben stb.) a 2. *feltevésben* foglaltaknak megfelelően elfogadhatónak tartják a közvetlen kölcsönszavak használatát.

Az utolsó, 12. *kérdésben* konkrét választ vártam arra a kérdésre, hogy van-e szégyenérzete a szlovákiai magyar nyelvváltozatot beszélőnek a kontaktusjelenségek leginkább felismerhető csoportját képező közvetlen kölcsönszavak használatakor. A kérdésre öt adatközlőm egyértelműen igenlő választ adott:

“Igen. Ha pl. Egy magyarországi magyarral beszélsz, és ilyen szavakat említesz előtte nem érti meg mit mondtál. Ilyenkor nagyon rosszul érzed magad.” (FAF21)

“Valaki nagyon szégyelli, valakit viszont egyáltalán nem érdekel. Én eközött a kettő között vagyok, de inkább az első.” (FAF12)

Ugyanennyi adatközlő válaszolt a kérdésre a kétnyelvűségi helyzetre hivatkozva kategorikus nemmel:

“Szerintem közvetlen környezetünkben, pl. családukban, baráti beszélgetésekben azért, hogy ezeket a szavakat használjuk nem szégyenkezünk. Valójában ez természetes, mert ebben a környezetben élünk.” (FKN12)

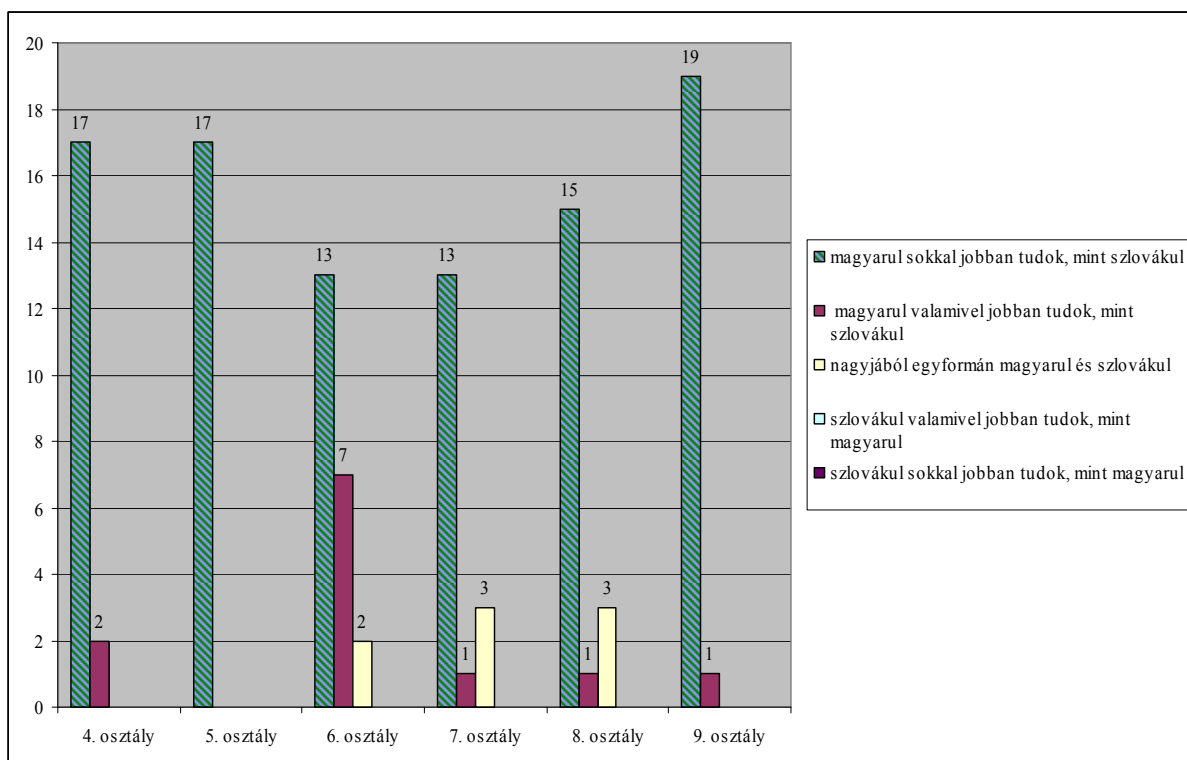
*“Szerintem nincs, mivel ha volna, akkor már régen megváltozott volna minden.”*⁴² (FAF11)

A maradék négy adatközlői vélemény a beszédhelyzettől tette függővé a kontaktusváltozatok használatát, ill. a hozzájuk esetlegesen kötődő szégyenérzetet:

“Használatuk a beszédhelyzettől függ, ezért ha az ember megfelelő helyzetben, körülmények között, társaságban használja őket, nem merül fel benne, hogy szégyenkeznie kellene beszéde miatt.” (FFN21)

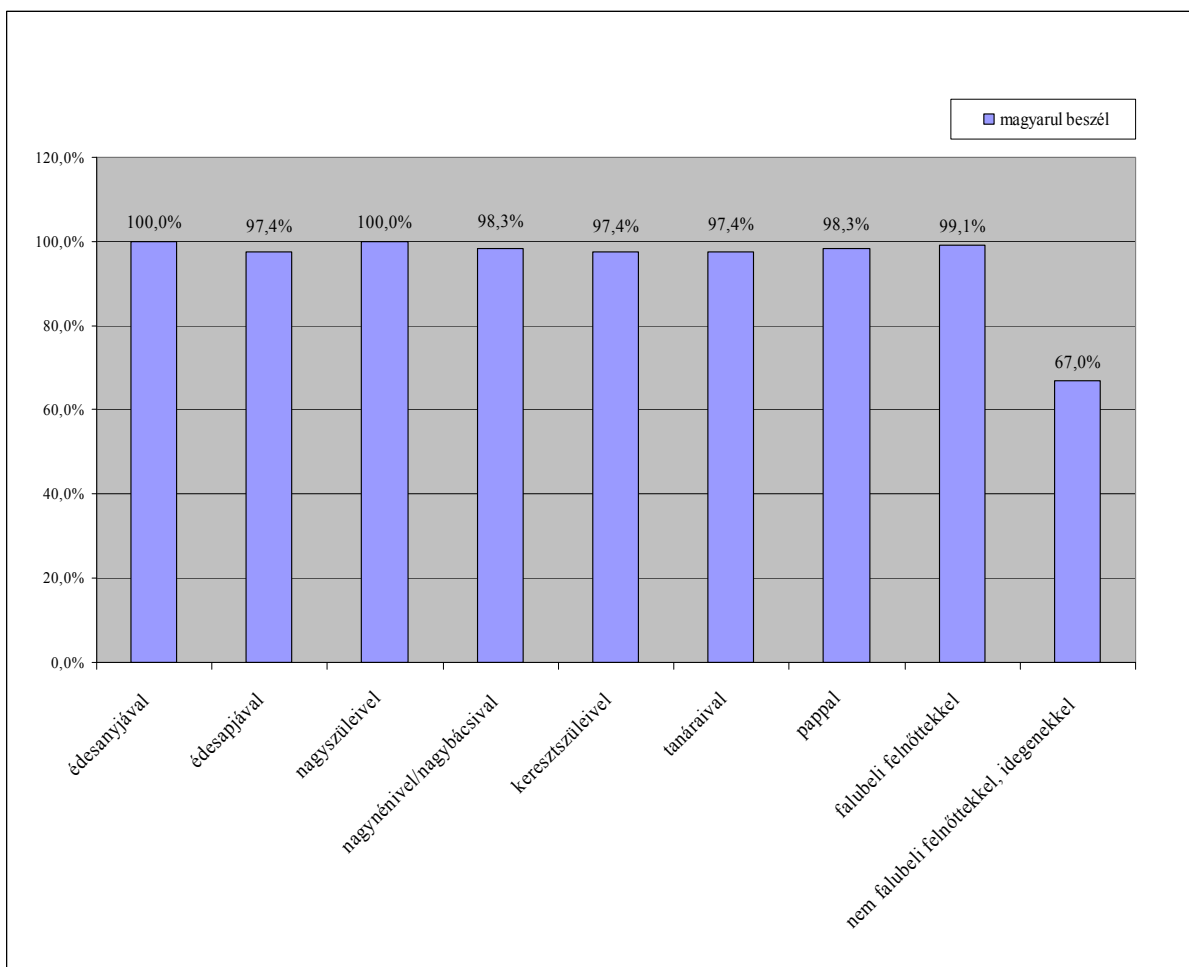
A 2000-ben elvégzett felmérés tizennégy adatközlőtől nyert korpusza nagyon kis részt ölel fel a nyékvárkonyi beszélőközösségből. A kontaktusjelenségek attitűdvizsgálatát 2006 júniusában egy jóval nagyobb adatközlői csoporttól gyűjtött korpuszon vizsgáltam: a falu fiatal generációjának 115 alapiskolását vontam be a felmérésbe (vö. *II. rész 1.2.3. fejezet*).

A felmérés során használt kérdőív tíz kérdése (vö. *Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/B/1-10. kérdés*) szervesen kapcsolódott a 2000-ben lekérdezett kérdőív kérdéseire, a két vizsgálat közötti különbség mindenekelőtt az adatközlők életkorában mutatkozott. Saját nyelvtudásukkal kapcsolatban a megkérdezettek válaszait a *18. ábra* szemlélteti.

18. ábra: Az adatközlők nyelvtudása (2006)

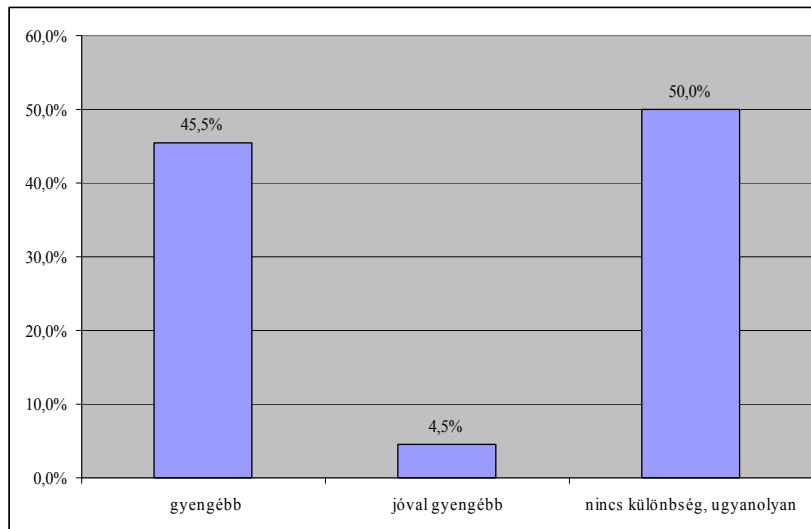
Elmondható tehát, hogy adatközlőim magyardomináns kétnyelvű beszélők. Ennek megfelelően az alapiskolás adatközlők legnagyobb hányada (82,5%-a) a magyarnyelv-tudását sokkal jobbnak ítélte meg, mint a szlovák nyelven belüli kompetenciáját. A megkérdezettek 10,5%-a magyarul valamivel jobban tud, mint szlovákul, ill. 7,0%-uk mindkét nyelvet egyformán beszéli. Az adatközlők mindennapi beszédprodukcióinak domináns nyelve a magyar (vö. 19. ábra):

19. ábra: A mindennapi beszédprodukcióik nyelv választása (2006)

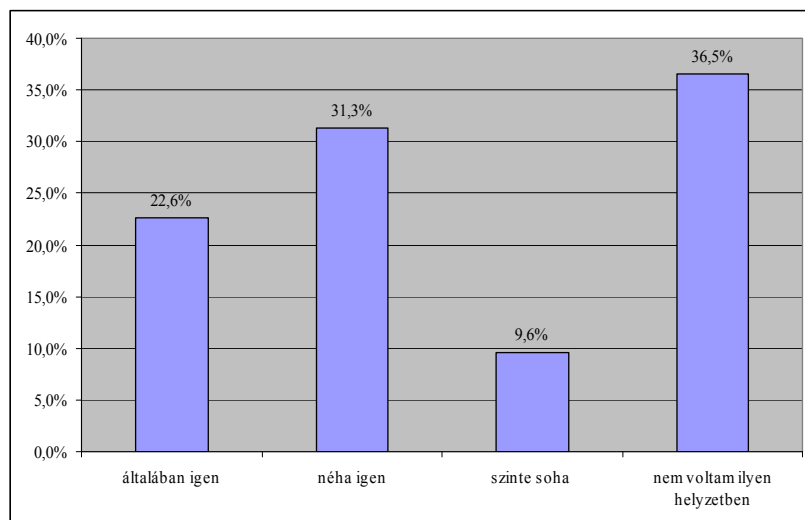
A megkérdezettek kisebb része nagyon gyakran vagy eléggé gyakran átjár Magyarországra (10,6%-28,3%), többségük ritkán (44,2%) vagy alig/egyáltalán nem látogat az anyaországba (16,8%). A látogatások célja a legtöbb esetben vásárlás (48,7%) vagy szórakozás (mozi, színház, koncert 47,0%), rokoni látogatás miatt a megkérdezetteknek csupán 11,3%-a látogat Magyarországra. Összegezve elmondható, hogy megkérdezettek többsége volt már olyan beszédhelyzetben, amely során anyaországi magyar beszélőkkel érintkezett. A saját magyarnyelv-tudásukat a magyarországi magyarokéval összevető

véleménynyilvánításra kérdőív 5. kérdése (vö. Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/B/5. kérdés) kínált lehetőséget (vö. 20.ábra).

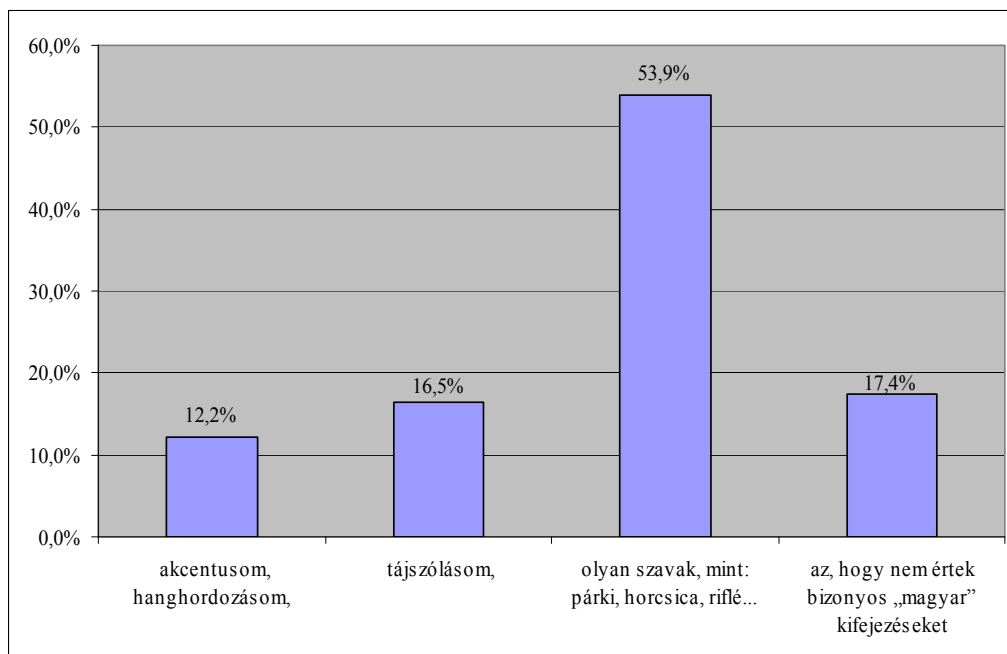
20. ábra: A saját magyar nyelv-tudásukat a magyarországi magyarokéval összevető véleménynyilvánítások áttekintése (2006)

Összegezhető, hogy a község fiatal generációjának alapiskolás rétege is hasonlóan vélekedik magyar nyelv-tudásáról, mint a 2000-ben vizsgált közép-, ill. főiskolás/egyetemista csoport. A megkérdezettek fele anyanyelvében az anyaországi magyarokkal megegyező kompetenciával rendelkezőnek vallja magát, ezzel szemben viszont ugyanakkora csoport gyengébbnek (45,5%), ill. jóval gyengébbnek (4,5%) vallja anyanyelv-tudását. A megkérdezett alapiskolások több mint felénél magyarországi magyarokkal folytatott beszélgetésben kiderült, hogy határon túli beszélői a magyar nyelvnek (vö. 21. ábra),

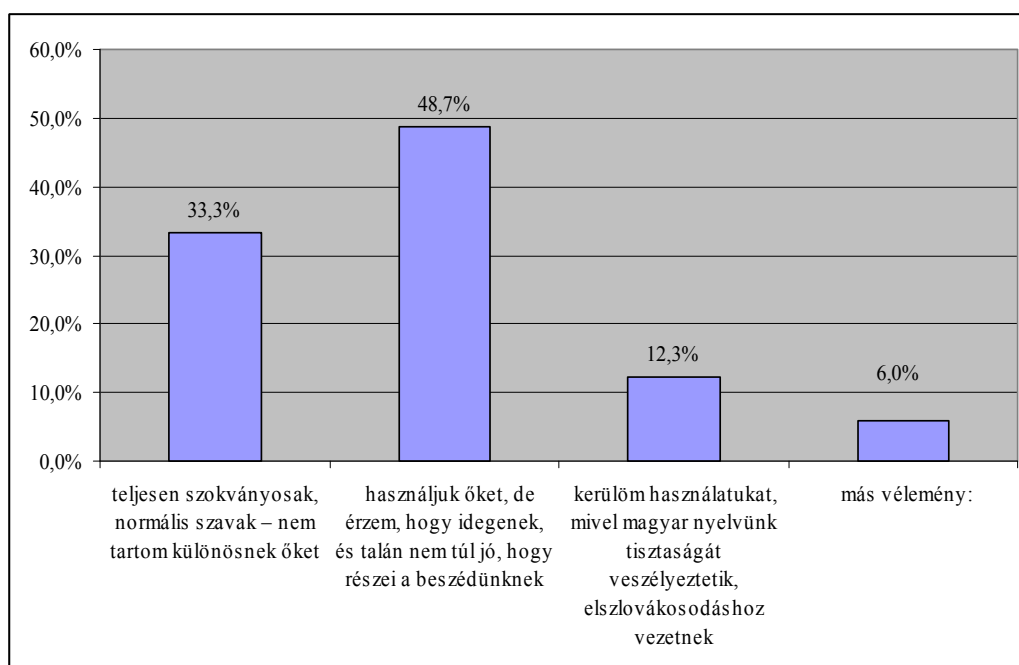
21. ábra: Ha ismeretlen magyarországiakkal beszélsz, észreveszik-e beszédedről, hogy nem vagy magyarországi magyar?
(vö. Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/B/6. kérdés)

ez az estek döntő többségében a kontaktusjelenségek (pl. direkt kölcsönszavak) használata miatt derült ki (vö. 22. ábra).

22. ábra: Ha ismeretlen magyarországiakkal beszélsz, és azok észreveszik beszédedről, hogy te határon túli magyar vagy, akkor mi az, ami elárul téged?
(vö. Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/B/7. kérdés)

S bár az adatközlők többsége a magyar nyelv *tiszta és szép*⁴³ használatát nagyon fontos (47,8%), ill. elég fontos (43,5%) kérdésnek tartja (vö. *Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/B/9. kérdés*), a direkt kölcsönszavak megítélésénél a megkérdezettek 33,3%-ka *teljesen szokványos szavaknak* ítélte meg a példaként felsorolt *ticsinki, technickí, tyepláki, sztriekacska, monterka, szesztra* kölcsönszavakat. Az alapiskolások legnagyobb része (48,7%-a) ugyan nem tartja jónak, hogy a kontaktusjelenségek a mindennapi beszéd részét képezi, mégis elismeri, hogy használja ezeket a szavakat. 12,3%-a megkérdezetteknek kategorikusan elutasítja a vizsgált nyelvi elemek használatát (vö. *23. ábra*).

23. ábra: *Mi a véleményed a ticsinki, technickí, tyepláki, sztriekacska, monterka, szesztra és hasonló típusú szavaink használatáról:* (vö. *Függelék/A 2006 júniusában elvégzett attitűdvizsgálat kérdőíve/B/9. kérdés*)

A direkt kölcsönszavak használatával kapcsolatban a kérdőíves felmérés rákérdezett arra is, hogy az alapiskolás nyékvárkonyi beszélők hol és milyen helyzetben nem tartják helyesnek a kölcsönszavak, tágabb értelemben a kontaktusjelenségek használatát. A legszigorúbban a magyarországi magyarral (47,0%), ill. a magyar szakos tanárnővel folytatott beszélgetésben (40,0%) utasították el használatukat, de a megkérdezett tanulók

levél vagy fogalmazás szövegében (39,1%), a templomi prédikációban (37,4%), ill. magyarórán, felelés közben (34,8%) sem tartják helyénvalónak a kontaktusjelenségek használatát. A vázolt lehetőségek közül a leggyengébb bírálatot az informális beszédhelyzetek kapták: baráti beszélgetésben a tanulók 11,2%-a, az iskolai szünetben pedig 13,0%-uk utasította el a kontaktusváltozatban használatos jelenségek használatát.

1.4. Összefoglaló megjegyzések

Összegezve vizsgált nyékvárkonyi közösség magyarnyelv-használatáról a következők állapíthatók meg:

a) a beszélőközösség mindennapi beszédtevékenysége során a magyar nyelv több változatát használja; írásbeli kommunikációban a *magyar standard szlovákiai változatát*, informális szóbeli megnyilatkozásaiban főleg a területileg kötött nyelvváltozatot, azaz a *nyékvárkonyi nyelvjárást*, míg formális vagy *a nyelvjárásnak egy formálisabb változatát*, vagy *magyar standard szlovákiai változatát*, vagy a kettő közötti *regionális köznyelvet/közveleget* (vö. Lanstyák 2000a: 276);

b) a községen belüli nyelvhasználat leggyakrabban használt változata a területileg kötött nyelvváltozat, tehát a nyelvjárást, amely a vizsgált hangtani, alaktani, mondattani és szókészleteti jegyei alapján a közép-dunántúli–kisalföldi régió belül a csallóközi-szigetközi nyelvjáráscsoportba sorolható (Juhász 2001: 271-274);

c) a község nyelvhasználatának nyelvjárási jelenségeit vizsgálva elmondható, hogy a standard változattól legtávolabb álló, nyelvjárási jelenségekben és aktív tájszóhasználatban bővelkedő válaszokat leginkább az idős generáció tagjai szolgáltatták, a középkorú csoport tagjai a kérdőíves helyzetekben többnyire gondozott(abb) nyelvi kifejezésre törekedtek, a fiatal nemzedék válasza pedig gyengébb nyelvjárási színezetet mutattak, mint a középkorú, ill. idős adatközlők;

d) a nyelvjárási változatok előfordulása az adatközlők válaszaiban egyenesen arányban csökkent az elvégzett iskolák szintjének növekedésével;

e) elmondható, hogy a fiatal generáció tagjai az erősen területi kötöttségű változattal szemben pozitív vagy semleges, de semmiféleképpen sem negatív értékítélettel rendelkeznek, ill. hogy a két (korábban különálló) település nyelvjárásában nem észlelnek eltérést;

f) a vizsgált beszélőközösség kétnyelvűségi helyzetben él, magyar anyanyelvű tagjai magyardomináns-szlovák kétnyelvű beszélők, akik formális beszédhelyzetben vagy a nyelvjárásnak egy formálisabb változatát, vagy magyar standard szlovákiai változatát, vagy a kettő közötti regionális köznyelvet (közveleget) használnak; ezen nyelvváltozatok mindegyike a kétnyelvűségi helyzetből eredendően szükségszerűen kontaktusváltozat, amely abban tér el az illető nyelv többi változatától, hogy az érintkezés erősségétől függően kisebb vagy nagyobb mértékben kontaktusjelenségek fordulnak benne elő;

g) a nyékvárkonyi beszélőközösség általam vizsgált csoportjainak tagjai a legtöbb esetben tudatában vannak annak, hogy az általuk beszélt magyar nyelvváltozatok a kontaktusjelenségek meglétének köszönhetően eltér a magyarországi magyarok által használt nyelvváltozatoktól;

h) a fiatal nemzedék körében végzett attitűdvizsgálat alapján elmondható, hogy a megkérdezettek fele gyengébbnek ítélte meg saját magyar nyelv-tudását a magyarországi magyarokéhoz képest, és bár az estek többsége szerint a kontaktusjelenségek használata alapján derül ki, hogy nem magyarországi születésű magyar beszélői anyanyelvüknek, a direkt kölcsönszavakat, ill. azok használatát nyelvváltozatuk szerves részének ítélik.

2. A szlovák nyelv helyzete és használata Nyékvárkonyban

A Nyékvárkonyban élő szlovákság nyelvhasználatával kapcsolatban eddig nem készültek nyelvészeti vizsgálatok. Dolgozatomban csupán a községben élő szlovák lakosság általános jellemzésére szorítkozom, ill. bemutatom azokat a nyelvhasználati szintereket (vö. *III. rész*), amelyeken a szlovák nyelv használatos. Egy alapos, a szlovák lakosság nyelvhasználatát vizsgáló felmérés nem csupán Nyékvárkony község vonatkozásban lenne szükséges, a dél-szlovákiai szlovák anyanyelvű lakosság nyelvének, nyelvhasználati szokásainak vizsgálata a szlovákiai (magyar) nyelvész-társadalom egyre aktuálisabb feladata.

2.1. A szlovákság számaránya

A szlovákok nagy lélekszámuk, fejlett nemzettudatuk és mai uralkodó helyzetük miatt különleges helyet foglalnak el Szlovákia etnikumainak sorában. Hagyományos településterületük a mai Szlovákiában található, Dél-Szlovákia legtöbb vidékén és Észak-Kelet-Szlovákiában azonban nem őshonosok, csupán újabban jelentek meg; Dél-Szlovákia számos településén mindmáig szórványként élnek.

Számarányukkal kapcsolatban elmondható, hogy a szlovákok lélekszáma a csehszlovák állam megalakulása óta folyamatosan és erőteljesen növekszik: míg 1921-ben a kétmilliót sem érte el, 1991-ben már a négy és fél milliót is meghaladta (vö. Lanstyák 2000a: 15, Gyurgyík 2004: 141-144, 2006: 12-19). Az összlakosságon belüli részarányuk alakulását befolyásolta az a tény, hogy az 1940-es évek végén hivatalos nemzetiségcserére, ún. reszlovakizációra kényszerített magyarok tömegei az üldöztetés megszűntével fokozatosan visszatértek eredetileg vallott nemzetiségükhöz. Az 1991. évi népszámláláskor mutatkozó részaránycsökkenésük részben a cigány nemzetiség bevezetésével magyarázható, részben pedig azzal, hogy a nemzeti kisebbségek a megváltozott politikai körülmények között jobban merték magukat saját etnikumukhoz tartozónak vallani (vö. Lanstyák 2000a).

Szlovákia összlakossága a 1921 és 2001 között 3 millióról 5,38 millióra (79,3%-kal) nőtt. A szlovákság száma ezalatt 1 963 ezerről 4 615 ezerre, azaz 136,4%-kal növekedett, az ország lakónépességén belüli részaránya 65,1%-ról 85,8%-ra nőtt (vö. Gyurgyík 2004: 142). Nyékvárkonyban szlovák nyelvű lakosságáról elmondható, hogy a községben élő

etnikumok közül a szlovák nemzetiségűek arányszáma növekedett a legdinamikusabban: jelenleg több mint tízszer annyian laknak a községben, mint a 19. század végén (vö. I. rész 2.2. fejezet). A szlovák nemzetiségűek arányszáma folyamatos növekedést mutat, százhusz év alatt 0,3%-ról 7,1%-ra, azaz 6,8%-kal nőtt az arányuk. Az utolsó népszámlálás adatai alapján Nyékvárkonyban 180 szlovák nemzetiségű lakos él, de csupán 135 lakosnak szlovák az anyanyelve (vö. I. rész 2.2-2.3 fejezet).

2.2. A szlovák nyelv használata Nyékvárkonyban

A Nyékvárkonyban élő szlovák nemzetiségű lakosság nyelvhasználatának ismertetésénél különbséget kell tennünk a szlovák nemzetiségű lakosság régebbi és újabb rétege között. A huzamosabb ideje a községben élő szlovák nemzetiségű lakosság további csoportokra bontható:

- a) a múlt század 20-as éveiben betelepült szlovák családok;
- b) az 1946-49 között a deportálás elkerülése miatt magyar nemzetiségüket szlovák nemzetiségűre változtató (reszlovakizáló) lakosság, amely 1950 után megmaradt szlovák nemzetiségűnek;
- c) a községbe házasság útján került szlovák, ill. cseh anyanyelvű lakosok (vö. II. rész 2.2. fejezet).

A szlovák nemzetiségű lakosoknak huzamosabb ideje a községben élő részének egy része magyar anyanyelvű (főleg a b), ill. az a) csoport tagjai), bár gyermekeiket gyakrabban íratják a bósi szlovák tannyelvű iskolába, mint a magyar nemzetiségűek. Nyelvhasználatuk tehát ez a csoport gyakorlatilag megegyezik a magyar nemzetiségű lakosság általános értelemben vett nyelvhasználatával (vö. II. rész 1. fejezet), bár a vegyes házasságok kérdésköre (nyelvválasztás, a családban használt nyelv, az iskoláztatás nyelve stb.) további kutatást igényel.

A községbe házasság útján került szlovák, ill. cseh anyanyelvű lakosok nagy része megtanul ugyan magyarul, de magyarnyelv-tudásuk eltérő szintű: vannak közöttük, akik

nagyon jól megtanulnak magyarul, de akad olyan is, aki több évtized után sem szólal meg magyarul. Ők Nyékvárkony lakosságának szlovákdomináns-magyar kétnyelvű beszélői.

A szlovák nemzetiségű lakosság (leg)újabb rétege az utóbbi tíz évben ingatlanvétel útján érkezett a községbe, és többnyire szlovák egynyelvűek, tehát nem beszél, (ill. még nem tanulta meg) a magyar nyelvet. Az újabb réteg többnyire szórványban él a magyar nyelvű közösségbe ágyazódva, kapcsolathálójuk nem korlátozódik a csupán szlovák egynyelvű lakosságra. Családon belül szlovák nyelvet használják, ill. a faluközösséggel is ezen a nyelven érintkeznek: anyanyelvüket használva a nyelvhasználati szinterek mindegyikén boldogulnak (vö. *III. és IV. rész*).

A faluban élő szlovák anyanyelvűeknek nincs képviselőjük a község képviselőtestületében, ill. nem rendelkeznek kulturális, vallási vagy más szintű szervezettséggel sem. Anyanyelvhasználatuk miatt kirobbanó nyelvi konfliktusra a településen eddig nem akadt példa, ezzel szemben nyelvi jogaik érvényesítése céljából – közvetlen (1999), ill. közvetett úton (2006) – kétszer fordultak panasszal a község vezetéséhez (vö. *IV. rész 2.1. fejezet*).

2.3. Összegző megjegyzések

Összegezve elmondható, hogy a Nyékvárkonyban élő szlovák nemzetiségű lakosság nyelvhasználatával kapcsolatos vizsgálatok sora szegényes, a falu szlovák anyanyelvű beszélőközösségéről csupán passzív megfigyelésekre hagyatkozhatunk: a csoport nyelvhasználatának kérdőívek és nyelvhasználati interjúk segítségével történő empirikus vizsgálata⁴⁴ még hátravan.

A nyékvárkonyi szlovák nemzetiségű és anyanyelvű lakosság nyelvhasználatával kapcsolatban összegezhető, hogy

a) a csoport egy része szlovák nemzetiséggel, de magyar anyanyelvvel (kb. 25%) rendelkezik (vö. *I. rész 2.2. és 2.3. fejezet*); ez a csoport intim, ill. nyilvános nyelvhasználati szintereken a magyar nyelvet használja (vö. *III. rész*);

b) a szlovák nemzetiségű és anyanyelvű lakosság a falu területén szétszórtnak, a magyar anyanyelvű lakossággal keveredve él; intim és nyilvános nyelvhasználati színtereken a anyanyelvét, tehát a szlovák nyelvet használja;

c) a szlovák anyanyelvű csoportnak, ill. nyelvének presztízse a faluban többnyire semleges megítélésben részesül, nyelvi konfliktusra anyanyelvhasználatuk miatt eddig nem volt példa.

3. A romani nyelv használata Nyékvárkonyban (Malomhelyen)

A Nyékvárkonyban élő romák nyelvhasználatának vizsgálata nem a teljesség igényével készült⁴⁵, mivel a Nyékvárkony közigazgatásához tartozó Malomhely roma lakóközösségének csupán magyar- és szlováknyelv-tudását próbáltuk feltérképezni (vö. Menyhárt–Pintér 2005). Ennek oka azzal magyarázható, hogy a kutatás első fázisában⁴⁶ a vizsgálatban részt vevő kutatók egyike sem beszélte a malomhelyi romák nyelvét.

Dolgozatomban csupán a telepen élő romák magyarnyelv-használatának néhány sajátosságával, ill. a közösség kódkészletével foglalkozom (pl. a nyékvárkonyi nyelvjárás jelenségek a romák nyelvhasználatában, a romák többnyelvűségének kérdésköre stb.), ill. vizsgálom a romák nyelvválasztási szokásait az egyes nyelvhasználati színtereken, és az iskola hatását a nyelvhasználatra. A kutatás 2003 novemberében kezdődött: kezdetekben csupán nyelvhasználati interjúkat készítettünk, majd későbbi kutatásaink során nyelvhasználati interjúkat, mélyinterjúkat készítettünk és nyelvhasználati kérdőívek segítségével próbáltunk árnyaltabb képet kapni a közösség nyelvhasználatáról.

3.1. A romák számaránya

Annak eldöntése, hogy ki cigány és ki nem, sokszor bonyolult dolog. A romák meghatározására a társadalomtudomány két módszert használ. Egyik az *önbevallás*, amely fontos, de szubjektív adat⁴⁷, mivel nem biztos, hogy minden esetben a valóságot tükrözi. Másik nézet szerint a környezet (pl. szomszédok) meghatározása a mérvadó, az önbevallás eszerint nem hiteles adat.

Európaszerte mintegy 7–8,5 millió magát romának valló embert tartanak számon. A roma lakosságról nehéz pontos adatokat adni, mivel a múltban vándor életet éltek, ezért pontos összeírások nem készülhettek róluk, illetve a vizsgálandó közösség meghatározása sem problémamentes. Az egykori Csehszlovákiában élő romák összeírásának helyzete 1958-tól vált könnyebbé, ugyanis ebben az évben törvénnyel szabályozták a romák letelepedését (1958/74, a vándorló személyek állandó letelepítéséről szóló törvény). A jelenlegi állapotról azért nehéz pontos adatokat közölni, mivel népszámláláskor a romák gyakran a többségi társadalomhoz tartozónak⁴⁸ vallják magukat (vö. Gyurgyík 2004, 2006; Lanstyák 2000a).

A szlovákiai romák történelme még ma is nagyon sok kérdőjelet tartalmaz. A 60-as évek sokat ígérő kutatómunkái után több, mint húsz év hallgatás következett. A 80-as évek érdeklődése azonban nem hozta meg a várt hatást, mivel az egyes kutatások nem alkottak valamiféle rendszert, illetve a kutatások csak egyes részterületekre korlátozódtak (vö. Jurová 1998). Az adatok szerint a romák Szlovákia területén először a XII-XIII. században telepedtek le. Közép-Európa területére a Balkán felől érkeztek, onnan valószínűleg az oszmán törökök elől menekültek. A Szlovákia területén élő romákról szóló első említés 1322-ből, egy Zemplén megyei összeírásból származik (vö. Jurová: 2002). A Szlovákia területén élő romák nem alkotnak egységes etnikai csoportot, nem tekinthetők homogén csoportnak, s nem ritka az egyes csoportok közti rejtett vagy nyílt ellentét sem.

Szlovákiában a politikai hatalom csupán a rendszerváltozás után módosított a roma társadalommal szembeni álláspontján (vö. Mann 1995: 38, Jurová 1996: 50, Kotvanová–Szép–Šebesta 2003: 33-45). Ötven év elnyomás után ez természetesen nem egy gyors változás volt, de ezzel egy pozitív irányba történő elmozdulás folyamata kezdődött el. Komolyabb változás csupán 1998 után, a Dzurinda-kormány hatalomra kerülése után állt be, s a változás alapját a romakérdéshez való hozzáállás pozitív irányba történő módosulása képezte. Más vélemények szerint az 1998-as változás hátterében főként az állami és a magánszektor közös együttműködése található (Vašečka 2000: 192). Ötven év politikai kitesztettség és politikai demagógia után mára a demokrácia és szólásszabadság a „romakérdést” mindennapossá és nyílttá változtatta.

Az 1921. évi népszámlálás mintegy 8 ezer romát mutatott ki – önbevallás alapján – Szlovákiában, az 1930. évi pedig több mint 31 ezret. A 60-as évek második felében készült, főntebb említett nyilvántartásokban mintegy 165 ezer cigány szerepel, az 1970. évi

népszámlálás titkos felmérésében pedig 160 ezer; az 1980. évi népszámlálások idejére ez a szám csaknem 200 ezerre növekedett (Gyönyör 1989: 138). Az 1991. évi népszámlálások során, amikor nem a kérdezőbiztosok döntötték el titokban a megszámláltak "származását", hanem az íveken a roma nemzetiség is szerepelt, alig 76 ezer lakos vallotta magát romának (vö. Lanstyák 2000a: 34-35).

A 2001-es népszámlálás adatai szerint Szlovákiának 5 379 455 lakosa van, ebből 89 920 lakos vallotta magát romának (45 770 férfi, 44 150 nő). A hivatalos adatok szerint 2001-ben Szlovákia lakosságának mintegy 1,67 %-a volt roma nemzetiségű (vö. www.statistics.sk). Roma anyanyelvűnek 99 448 lakos vallotta magát (50 424 férfi, 49 024 nő) – ez Szlovákia összlakosságának 1,85%-a. Malomhely Nyékvárkony község része, és e község részeként közigazgatásilag a dunaszerdahelyi járáshoz, illetve a nagyszombati kerülethez tartozik. Az utolsó népszámlálás szerint a dunaszerdahelyi járásban 1069, a nagyszombati kerületben 3 136 állandó lakhellyel rendelkező roma nemzetiségű lakos él.

Kevés történelmi adat híján a romák⁴⁹ eredetét gyakran magyarázzák a roma(ni) nyelv történetéből (Fraser 2002: 19, Tálós 2001: 317). Az bizonyított tény, hogy a romani az indoeurópai nyelvcsalád ind⁵⁰ ágába tartozik. A romani nyelvnek ma számos dialektusát tartjuk számon, ám az ezek közti lexikai hasonlóság csupán az egymás mellett élő romani nyelvjárásokat érinti, az egymástól távol lévő dialektusok között nincs meg a kölcsönös érthetőség. Ennek oka, hogy az Európában letelepedett romák nyelve a többségi társadalom nyelvéből vett át kölcsönöszavakat, így az egyes roma dialektusok szókinése egymástól nagy mértékben különbözik, különbözhet, a nyelvtana azonban minden esetben hasonló⁵¹.

Ami az *anyanyelvi megoszlást* illeti, az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a magukat roma nemzetiségűnek vallóknak alig háromnegyede (73,5%-a) tüntette föl a roma nyelvet anyanyelveként (56 ezer fő); 20%-uk szlovák, 6%-uk pedig magyar anyanyelvűnek tartotta magát. A romát mint anyanyelvet Szlovákia 77 ezer polgára vallotta magáénak (vö. Lanstyák 2000a: 34). A cigányok – szórványkisebbség mivoltukból következően is – régóta két-, sőt háromnyelvűek (cigány–szlovák, cigány–magyar, ill. cigány–magyar–szlovák). Szlovákiában a romaninak három dialektusa elterjedt: Észak-, Kelet- és Nyugat-Szlovákiában a szlovák cigány dialektust (*szlovacsike* vagy *szervike* roma), Dél-Szlovákiában a magyar cigány dialektust (*romungro* vagy *ungrike* roma), illetve az oláh cigány dialektust (*vlaszike* roma) beszélik.

Bár a népszámlálási adatok alapján Nyékvárkonyban 2001-ben nem éltek romák (vö. *I. rész 2.2 fejezet*), a közigazgatásilag Nyékvárkonyhoz tartozó *Malomhelyen* (vö. Függelék/1. térkép) 5 magyar (15 fő) és 4 roma (61 fő; 35 nő 26 férfi) család lakik. A ma itt élő roma családok 1979-ben költöztek ide Bős községből⁵², a népszámlálás során nagy valószínűség szerint magyar nemzetiségűnek, de roma anyanyelvűnek (vö. *I. rész 2.3 fejezet*) vallották magukat.

3.2. A romani nyelv használata Nyékvárkonyban

A malomhelyi romák nyelvhasználatának vizsgálata abból az előfeltevésekből indult ki, hogy az itt élő romák többsége több nyelvet használ (romani-magyar-szlovák). A közösség cigány nyelvét nem vizsgáltuk, magyarnyelv-tudásukkal kapcsolatban viszont feltételeztük, hogy megközelítőleg azt a nyelvváltozatot beszélik – ha eltérő szinten is –, amelyet a környező falvak (Nyékvárkony vagy Bős) magyar anyanyelvű beszélői.

A malomhelyi romák magyar nyelvi kompetenciájának megállapításában azt a nyelvjárási/nyelvhasználati kérdőívet alkalmaztuk, amelyet 1999-ben Nyékvárkony község nyelvi képének meghatározására használtam (Menyhárt 1999, ill. vö. *Függelék*). A kérdőív nem volt teljesen mértékben alkalmazható: több kérdést át kellett fogalmazni, másokat ki kellett hagyni. Új, kérdések beiktatásával nem kísérleteztünk, mivel az esetleges újításokat nem lett volna mód összehasonlítani a nyékvárkonyi hanganyagokkal. A lekérdezett kérdőívek anyagát magnetofonnal rögzítettük, majd digitalizáltuk (vö. CD-ROM *Hangtár/2005/A kapcsolatokról*), és így lehetőség nyílt arra, hogy a nyékvárkonyi nyelvjáráshoz viszonyítva meghatározzuk, hogy milyen (hangtani, alaktani, mondattani stb.) jelenségek jelennek meg ugyanúgy a malomhelyi romák magyar nyelvhasználatában, és melyek azok, amelyek eltérnek – többletként vagy éppenséggel nyelvi hiányként – a Nyékvárkonyban beszélt magyar nyelvtől.

A gyűjtések során az adatközlők vizsgahelyzetként fogták fel a kérdőívek anyagának lekérdezést, sem a hely, sem a vizsgálati mód nem tette lehetővé, hogy a megfigyelői paradoxon kiküszöbölhető legyen. Mindamellet nem volt érezhető a normakényszer, nem volt példa a hiperkorrekció jelenségére: ez talán azzal magyarázható, hogy adatközlőink

többsége nem birtokolja a magyar nyelvet olyan szinten, hogy tisztában lenne a norma fogalmával.

Az elvégzett vizsgálatok tükrében elmondható, hogy malomhelyi roma közösség magyarnyelv-használata a körülöttük élő magyarság területi alapon elkülönülő nyelv-változatából építkezik, ugyanazokat a nyelvjárási jelenségekben találjuk itt is, mint Nyékvárkonyban. A kérdőíves vizsgálatok alapján a malomhelyiek nyelvhasználatára jellemző hangtani jelenségek közül a következő magánhangzós jelenségekre találtunk példákat (vö. CD-ROM *Hangtár/2005/A kapcsolatokról*):

labiális-illabiális (ajkkerekítéses-ajakréses) jelenségek közül

- labiális ö-zés: *föcske, öspörös, csöpög, föcskendő, röscket, söprű, csönd, csöngő, ömel*;
- illabiális ë-zés, í-zés: *szög, szégel; fírisz/fíriszűl, ligba*;
- illabiális aÿ-zás: *kaÿlács, , csaÿlán; idësaÿpám, kaÿnális, kaÿzánná, paÿjták,*

zártabb-nyíltabb megfelelések közül

- zárt i-zés: *idësapám, dilután; pinték, igenyës, cimënt, ölig, rëszire, közepin, kezibe*;
- zárt í-zés: *píz, mír, dí 'dél', nígy, íp 'ép', szíp, níz, íg, ír 'ér', fil*;
- zárt ë-zés: *ëgy, hëgy, mëccs, szëmbe, vësz, lësz, mëgy, nëkik, szërencsënk, lëgyën*;
- ü-zés és ű-zés: *kû, gyöplû, ménkû, hazagyünnyi, bögû, pöhû, füstût, nípektû, jelûtek*;
- zárt u-zás és ú-zás: *hun, hugyan, csudálkozott, (ribizli)bukor, ustor, rúla, kukurica*;
- nyílt a-zás és o-zás: *gyam, pakróc, bagla*.

A mássalhangzós jelenségek közül

palatális gy-zés, j-zés, ny-ezés: *térgyeplő, térgyepűl, térgye; majtër, nyöstíny/nöstíny, nyől, teknyő, kenyőcs, fácány, fácányos, szappany, paplany*

A malomhelyi romák nyelvhasználatában tapasztalt, a nyékvárkonyi nyelvjárás mondattanában megtalálható nyelvjárási jelenségeket 75. táblázat szemlélteti.

Kérdezett szó	Férfiak	Nők ⁵³	Gyerekek
<i>meg lesz edve</i>	<i>meg lesz edve</i> 2 (NÉ 2)	nincs adat	<i>meg lesz edve</i> <i>helyette: enni; *esztve; *esze</i>
<i>meg leszél mondva</i>	<i>meg leszél mondva</i> 2 (NI 2)		<i>meg leszél mondva</i> 1 (NI 2) <i>helyette: verve</i>
<i>hegyett</i> <i>'fölött'</i>	<i>hegyett</i> 0 ~ <i>tetejin</i> 4 <i>'fölött'</i>		<i>hegyett</i> (NI 4) <i>'fölött'</i>
<i>hegyé</i>	<i>hegyé</i> 0		<i>hegyé</i> (NI 4)
<i>meg-e tudja</i>	<i>meg-e tudja</i> 2 ~ <i>meg tudja-e</i> 2		<i>meg-e tudja</i> 2 (NÉ 2)
<i>fáznak a füleim</i>	<i>fáznak a füleim</i> 4		<i>fáznak a füleim</i> 4

75. táblázat: A nyékvárkonyi nyelvjárás mondattanának jelenségei a malomhelyi romák nyelvhasználatában (NI 2) = a lekérdezett nyelvi adatot nem ismeri (pl.) 2 adatközlő

Bár a közösség belső kommunikációja cigány nyelven történik, mivel magyar környezetben elhelyezkedő közösségről van szó, ezért a kifelé történő kommunikáció elsődleges nyelve a magyar. A legtöbb lakos életében a cigány mellett domináns szerepe van a magyar nyelvnek is, így nyilvánvaló, hogy valamilyen szinten megtanulnak magyarul: többségük romadomináns roma–magyar kétnyelvű. A magyart, akárcsak később a szlovák nyelvet másodnyelvként az iskolában sajátítják el.

A malomhelyi közösség iskolaköteles gyerekei a teleptől 4 kilométerre elhelyezkedő Bős község speciális iskolájába járnak. Az iskolaköteles gyerekek közül az első évfolyamokban nem mindenki beszél még magyarul, ilyenkor a nagyobbak fordítanak. Az alsó tagozatban oktató pedagógus szerint az ügyesebbek már első osztályban tudnak magyarul, a kevésbé fogékonyak általában második-harmadikban tanulnak meg, de olyan diák is van, aki később sem tanul meg, illetve nem hajlandó magyarul megszólalni.

Az iskolában két pedagógus tanít, egyikük az alapiskola alsó tagozatos tanulóit, másik az alapiskola felső tagozatos tanulóit oktatja. Az iskola csak a mai ember alapkészségeire oktatja a tanulókat, azaz az iskolában csak írni, olvasni és számolni tanulnak meg, illetve

különbféle kézügyességi készségek, alkotótevékenység kifejlesztését tanítja meg (rajzolás). Az alsó tagozatban olvasni (a második évfolyam végére tanulják meg az egész ábécét) és írni tanulnak, ill. az alapvető matematikai műveleteket próbálják meg elsajátítani (első évfolyamban ötig tanulnak számolni), továbbá kötelezően szlovák nyelvet is tanulnak. A felső tagozatban a megtanultaknak mintegy folytatása, kiegészítése következik (magyar nyelv – olvasás/írás, matematika – négy alpművelet, tárgyismeret – honismeret, szlovák nyelv).

A szlovák nyelv használatára különösképpen nincsenek motiválva, ami nem is meglepő egy kis igényű, szeparált közösség esetében. Mivel azonban Szlovákiában élnek, a szlovák nyelvvel való érintkezés a közösség életében elkerülhetetlen. Szlovákiában élő kisebbségként szlovák nyelvet kötelezően kell tanulniuk. Ez a valóságban nem működik mintaszerűen, mivel a közösség életében a többségi oktatási modell (értsd: óvoda, alapiskola stb.) nem úgy valósul meg, mint azt Szlovákia legtöbb lakosa megszokta. Az iskolában tapasztaltak alapján a közösség nem sajátítja el a szlovák nyelvet, még az alapokat sem, s ezt később sem pótolják: mivel nincs rá igény.

A szlovák nyelvű kommunikációt a közösség a következőképpen oldja meg: az adatközlők egybehangzó véleménye és tapasztalatunk szerint is a közösségben csak két középkorú és egy fiatal roma nő beszél szlovákul. Ha a közösség, rákényszerül a szlovák nyelv használatára, akkor a jelzett személyek képviselik a közösséget, vagy tolmácsolnak.

3.3. Összegző megjegyzések

A Malomhelyen megkezdett nyelvészeti kutatás korántsem teljes. Alapvető hiányossága, hogy csupán az ott élő roma közösség magyar és a szlovák nyelvi kompetenciájával kapcsolatosan sikerült részeredményeket elérni, anyanyelvhasználatukról viszont szinte semmit sem tudunk. Az eddig elvégzett nyelvészeti kutatások ismeretében a malomhelyi roma közösség nyelvhasználatáról megállapítható, hogy

a) a csoport tagjainak anyanyelve a roma, ill. ezt a nyelvet használják a más roma csoportokkal való kommunikáció során; anyanyelvük a környező településeken beszélt nyelvekhez képest alacsony presztízzsel bír;

- b) a vizsgált csoport tagjai két-, ill. háromnyelvűek: többségük romadomináns-magyar két-, kis hányaduk romadomináns-magyar-szlovák, ill. romadomináns-szlovák-magyar háromnyelvű;
- c) magyarnyelv-tudásuk a környező településeken (Nyékvárkony, Bős) használt, területileg kötött nyelvjárásra épül, a magyar standard szlovákiai változatával az oktatásban találkoznak, többek közülük ekkor tanulnak meg magyarul;
- d) a szlovák nyelvvel döntő többségük csupán alapiskolai tanulmányaik során találkoznak, ez a nyelvtudás erősen korlátozott, ill. az elsajátított tudás a legtöbb esetben ó használat híján visszaszorul és elfelejtődik;
- e) közösségük erősen szeparált, életkörülményeik roppant szegényesek (vö. CD-ROM/*Képtár/Malomhely*), a csoport gazdaságilag aluldimenzionált;
- f) a szeparált jelleg kedvez a csoport anyanyelvének megtartásában, gátolja viszont, hogy megfelelő kompetenciára tegyenek szert a magyar, ill. szlovák nyelvben;
- g) korlátozott magyar-, ill. szlováknyelvi-kompetenciájuk miatt a csoport munkaerő-piaci értéke alacsony.

III.

NYELVEK ÉS HASZNÁLATI SZÍNTEREIK

NYÉKVÁRKONYBAN

Nyelvhasználati szinterek Nyékvárkonyban	[1.]
A községi ügyintézés nyelvhasználata	[1.1.]
Általános helyzetkép – nyelvtörvények Szlovákiában	[1.1.1.]
A kisebbségi nyelvhasználati törvény rendelkezései	[1.1.2.]
A szóbeli ügyintézés nyelve a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban	[1.1.3.]
Az írásbeli ügyintézés nyelve a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban	[1.1.4.]
Nyelvhasználat az egészségügyben	[1.2.]
Nyelvhasználat a postán	[1.3.]
Nyelvhasználat az oktatásban	[1.4.]
A nyékvárkonyi óvoda	[1.4.1.]
A nyékvárkonyi alapiskola	[1.4.2.]
A vallás nyelve	[1.5.]
Egyéb nyelvhasználati szinterek	[1.6.]
Összegzés	[1.7.]

1. Nyelvhasználati szinterek

A falu nyelvi képe a szlovákiai vegyeslakosságú települések sokszínűségét mutatja: a falu lakosságának több mint 90 %-a (vö. *I. rész 2.3 fejezet*) magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallja magát, a falu életében a magyar nyelv használata a legdominánsabb. A betelepült, ill. a múlt század 50-es éveiben reszlovakizált szlovák nemzetiségű lakosság anyanyelve többnyire ugyancsak magyar. Ez alól kivételt csupán néhány, a községbe házasság útján került szlovák, ill. cseh anyanyelvű lakos képez (vö. *II. rész 2. fejezet*).

Nyékvárkony lakossága tehát többségében magyardomináns-szlovák kétnyelvű beszélőkből áll, a szlovákdomináns-magyar kétnyelvűek száma elenyésző. A legújabb, nyelvhasználatukban egynyelvű betelepültek ingatlanvétel útján érkeztek a községbe, és többnyire nem beszélnek, vagy még nem tanulták meg a magyar nyelvet. Nyelvészeti szempontból nagyon érdekes a falutól helyileg ugyan távolabb eső, közigazgatásilag és kapcsolathálózatában viszont Nyékvárkonyhoz tartozó, többségében romák által lakott major, Malomhely telep nyelvhasználata: a faluban élő magyardomináns-szlovák kétnyelvű nyékvárkonyiakkal ellentétben az ittélők ugyanis romadomináns-magyar kétnyelvűek (vö. *II. rész 3. fejezet*).

A település nyelvhasználatának vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy

- a település lakossága kétnyelvű és kettősnyelvű (vö. Lanstyák 2000: 152-155, Kiss 1989, 1995) beszélő egyszerre;
- a település nyelvhasználatában a magyar nyelv szlovákiai változatának jellegzetességei (pl. a nyelvjárásnak gyakoribb használata formális helyzetekben, kontaktusjelenségek, nyelvi bizonytalanság és nyelvi hiány stb.) figyelhetők meg (Lanstyák 1998, 2000).

Dolgozatomban a település mindennapjaiban használatos nyelvek (magyar–szlovák–romani), ill. azok változatainak (a magyar estében a helyi nyelvjárás–a regionális köznyelviség–a magyar nyelv szlovákiai változata) ismertetése után számba veszem, hogy hogyan oszlik meg az egyes nyelvek használatának aránya az egyes nyelvhasználati szintereken.

Vizsgálatomban a következő nyelvhasználati szinterekkel foglalkoztam részletesebben:

nyelvhasználat a közigazgatásban	községi ügyintézés (írásbeli és szóbeli) egészségügy postaforgalom nyelvhasználata
nyelvhasználat az oktatásban	óvoda alapiskola
a mindennapok nyelvhasználata	vallás nyelve feliratok nyelve

1.1. A községi ügyintézés nyelvhasználata

1.1.1. Általános helyzetkép – nyelvtörvények Szlovákiában

A hivatalos nyelvhasználat és annak nyelve (Cseh)Szlovákiában igen gazdag és változatos múltra tekint vissza. Az első nyelvtörvény majdnem kilencven éve, 1918. december 10-én született meg az „első republikának“ nevezett Csehszlovák Köztársaságban. Ezt több nyelvtörvény és nyelvhasználatot szabályozó rendelet követte, amelyek igyekeztek kijelölni a kisebbségek nyelvhasználatának határait is (Szabómihály 1998: 132-167).

Az utolsó, 1999. évi kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó nyelvtörvény gyökerei egészen az 1990-ben elfogadott nyelvtörvényig nyúlnak vissza. Az 1995. október 15-én jóváhagyott és 1996. január 1-jén érvénybe lépő, az államnyelvről szóló törvényt a szlovák parlament gyorsított eljárással fogadta el, miközben a külügyminisztérium tudatta az Európa Parlamenttel, hogy az államtörvény jóváhagyása után az alkotmánynak megfelelően törvényt fogadnak el a kisebbségek nyelvhasználatáról.

A törvény „utóélete“ – amely egyúttal a kisebbségi nyelvhasználati törvény majd négyéves vajúdása is – élénk politikai vitát indított, amely egészen 1999-ig állt kisebb-nagyobb megszakításokkal a politikai pengéváltások harcterében. A Mečiar-kabinet az államnyelvtörvénynek a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályaira hivatkozva mindent

megett annak érdekében, hogy lehetlenné tegye a kisebbségi nyelvtörvény elfogadását: Mečiar-kabinet szerint a meglévő jogszabályok megfelelően szabályozták a kisebbség nyelvhasználatát. Így tehát jogi vákuum keletkezett, mivel nem volt rendelet, amely pontosan és egyértelműen meghatározta volna a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogokat.

Csupán a kormányváltás után, a Dzurinda-kormány ígéretével (1998 novemberében) éled fel a remény, hogy a joghézag megszűnjön. A kisebbségek nyelvhasználatát szabályozó törvény napirendre került. Két törvénytervezet is készült: egyet a kormánykoalíció, egyet pedig a Magyar Koalíció Pártjának képviselői dolgoztak ki. Az MKP-tervezethez a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény és a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája* szolgált alapul, valamint figyelembe vette a mindennapi nyelvhasználati gyakorlatot (Lanstyák 2000: 104). A parlamenti képviselők többsége az MKP javaslatot első olvasatban elvetette, és csak a kormánytervezetet utalták második olvasatba. Az MKP képviselőinek módosító javaslatait figyelmen kívül hagyva ezt a kormánytervezet módosították, aminek következtében az még kevesebb szintéren biztosította a kisebbségek nyelvhasználati jogait (Lanstyák–Szabómihály, 2000: 85). Ebből a csonkított változathoz keletkezett az 1999. július 10-én elfogadott kisebbségi nyelvhasználati törvény (vö. *Függelék*, ill. http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=nyelvespolitika/nyelvi_jogok).

1.1.2. A kisebbségi nyelvhasználati törvény rendelkezései

A 184. sorszámú kisebbségi nyelvhasználati törvény 1999. július 24-én tették hivatalosan közzé, és szeptember elsején lépett hatályba. A nyékvárkonyi nyelvhasználati szinterek vizsgálata szempontjából mindenekelőtt a törvénynek a hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezései fontosak. A törvény lehetővé teszi a kisebbségekhez tartozó személyek számára saját nyelvük használatát a hivatalos érintkezésben, ha az általuk lakott településen az adott kisebbség részaránya eléri a 20%-ot. Ez érvényes a szóbeli és írásbeli ügyintézésre egyaránt (2. § 3. bekezdés), de a hivatal közokiratot csupán államnyelven adhat ki.

Járási szinten, tehát a járási hatókörű szervek és hivatalok esetében akkor használható a kisebbségi nyelv, ha szóban forgó hivatal olyan településen működik, ahol a kisebbségi lakosság részaránya eléri a 20%-ot (vö. *Függelék 2. § 1. bekezdés*). Kerületi szinten Szlovákiában egyetlen kisebbség részaránya sem éri el ezt az értéket, így nyelvük hivatalos érintkezésben nem használható (vö. *Függelék 2. § 1. bekezdés*). A nyelvi jogok érvényesíthetőségét komolyan akadályozza az a tény, hogy a törvény a közigazgatási szervek alkalmazottait nem kötelezi a kisebbségi nyelv ismeretére), és kimondja, hogy azok „nem kötelesek tudni a kisebbség nyelvét“ (vö. *Függelék 7. § 1. bekezdés*). A törvény további hiányossága, hogy a kisebbségi nyelvek használatának kérdését csupán a közigazgatási szervekre vonatkoztatva rendezi, míg az egyéb közhivatalokban (pl. posta, társadalombiztosító), a pénzügyintézetekben, a gazdaságban, kereskedelemben stb. a kisebbségi nyelvhasználói jogokat nem határozza meg (Lanstyák 1999: 77, ill. 2000: 105).

1.1.3. A szóbeli ügyintézés nyelve a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban

A hivatalos nyelvhasználat a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban a kisebbségi nyelvtörvény elfogadása előtti gyakorlathoz képest nem sokat változott (Menyhárt 1999: 48-49), a törvény lényegében csupán az eddigi gyakorlatot szentesítette (Szabómihály 2000: 165). A személyes szóbeli ügyintézés a hivatalban az ott dolgozó alkalmazottak becslése szerint az esetek 90%-ában magyar nyelven folyik, a maradék 10% pedig államnyelven. A falu szlovák nemzetiségű lakossága 2001-ben 180 fő volt (vö. *I. rész 2.3. fejezet*), ez a hivatalban dolgozó személyek szerint heti 1-2 alkalommal történő hivatalos kommunikációt eredményez. Ha nem falubeli személy fordul kérelemmel a hivatalhoz, akkor az ügyféllel az általa megválasztott nyelven folyik a hivatalos társalgás. Ebbe a kategóriába főleg a faluban nem túl rendszeresen megforduló alkalmi árusok tartoznak. Gyakori eset, hogy a falubeliek nem személyesen keresik fel a hivatalt, hanem telefonon jelentik be kérésüket, panaszukat. Az alkalmazottak a "*Obecný úrad Vrakúň – Nyékvárkonyi Községi Hivatal, Prosím – Tessék?*" mondattal jelentkeznek be; a kommunikáció nyelvét itt is az ügyfél nyelvválasztása határozza meg.

A falu hangosbemondója 1999 tavaszán még egy nyelven, magyarul hirdetett (Menyhárt 1999: 48). Ez a helyzet már megváltozott, mivel a faluba költözött, és itt már huzamosabb ideje élő szlovák nemzetiségű lakosok kérték a szlovák nyelvű hirdetést (vö. *IV. rész 2.1. fejezet*).

1.1.4. Az írásbeli ügyintézés nyelve a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban

Az írásos ügyintézés kérdését vizsgálva különbséget kell tenni

- a lakosság felől érkező, a községi hivatalnak címzett,
- a községi hivatal által írt, a lakosság felé irányuló
- és a községi hivatalnak a járási hivattal folytatott írásos ügyintézése között.

A Nyékvárkonyi Községi Hivatal dolgozói bevallása szerint az írásos ügyintézésére az esetek többségében az a jellemző, hogy a lakosság részéről érkező kérelmekre a kérelem nyelvének megfelelően válaszolnak: tehát ha a kérvény magyar nyelven íródott, akkor magyarul, amennyiben viszont szlovák a kérelem nyelve, akkor szlovákul. Az iktatóban tárolt kérvények elemzése alapján a nyékvárkonyi polgármesteri hivatalba beérkezett kérvények nyelve az 1999 augusztusa és 2005 decembere között a következő megoszlást mutatja:

év	magyar nyelvű		szlovák nyelvű		kétnyelvű		összesen	
1999	8. 31-ig	8 (13 %)	33%	27 (45%)	67%	0	–	60
	9. 1-től	12 (20%)		13 (22%)				
2000	18	43%	24	57%	0	–	42	
2004	45	48,9%	44	47,8%	3	3,3%	92	
2005	28	43,6%	27	56,4%	–	–	55	

76. táblázat: A Nyékvárkonyi Községi Hivatalba 1999-2005 között beérkezett kérvények

A táblázat első két sorából a szlovák nyelven írt kérvények dominanciája olvasható ki, de a kisebbségi nyelvtörvény életbelépése után, 1999 szeptembere és decembere között csaknem ugyanannyi magyar nyelvű kérvény érkezett, mint szlovák.

Az 1999. és 2000. év adatait összehasonlítva a fejlődés kismértékű ugyan, de a magyar nyelven írt kérvények száma (10,6%) növekedést mutatnak. Bár a 2001-2003 közötti kérvények feldolgozása még folyamatban van, a 2004 és a 2005 év kérvényeit viszont, digitális rögzítésük után alaposabb elemzésnek vettem alá. A táblázat tanúsága szerint 2004-ben, bár csupán 1,1%-al, de mégis több magyar kérvény érkezett a hivatalba, mint szlovák nyelvű, ill. külön érdekesség, hogy kétnyelvű kérvényeket is írtak a lakosok (Menyhárt 2006).

A dokumentumok digitális rögzítése a 2004-2005 beérkezett kérvények alaposabb elemzését is lehetővé tette. A benyújtott kérvény és a válaszlevél nyelve alapján a kérvények a következő rendszert mutatják:

kérvény nyelve	válasz nyelve	2004	%	2005	%
magyar	magyar	38	41,3	3	5,5
	szlovák	2	2,2	22	40,0
	kétnyelvű	0	0	3	5,5
	megválaszolatlan	5	5,4	0	0
szlovák	szlovák	34	36,9	25	45,4
	magyar	1	1,1	1	1,8
	kétnyelvű	0	0	1	1,8
	megválaszolatlan	9	9,8	0	0
kétnyelvű	szlovák	3	3,3	0	0
	magyar	0	0	0	0
összesen		92	100	55	100

77. táblázat: A Nyékvárkonyi Községi Hivatalba 2004-2005 között benyújtott kérvények és válaszlevelek nyelve

A tavalyi évben, ill. az idén benyújtott kérvények adatait elemezve megállapítható, hogy megtorpanni látszik a magyar kérvények számának növekedése. Ami ugyancsak szembetűnő, az a magyar kérvényekre küldött szlovák nyelvű kérvények aránya. Ennek oka az új munkaerő felvétele a hivatalba, aki – magyar anyanyelvűként – minden iskoláját

szlovák nyelven végezte, évekig titkárnóként dolgozott egy szlovák (nyelvhasználatú) vállalatnál, így számára a szlovák nyelvű hivatali levelezés a természetes.

A hivatal magyar nyelven értesíti a falutanács (plénum) tagjait is. A falutanács havonta egyszer gyűlésezik, minden hónap utolsó csütörtökén. A gyűlések nyelve magyar, ez alól eddig csupán azok a plénumtalálkozó jelentenek kivételt, amelyeknek szlovák (egy)nyelvű résztvevői is vannak. A gyűlésekről készült jegyzőkönyveket és a falu krónikáját magyar nyelven írják. A falu polgárait érintő felszólítások nyelve magyar, ez alól az adózással kapcsolatos határozatok, felszólítások jelentenek kivételt. A lakosság adóbevallása szlovák nyelvű formanyomtatványokon történik, az adót nem fizető polgároknak a hivatal szlovák nyelvű felszólítást küld. Ami a kerület hivatalból érkező, ill. az oda irányuló írásos dokumentumokat, igazolásokat, becsületbeli nyilatkozatokat, a szociális segélyhez szükséges kérelmeket illeti, ezeket az iratokat államnyelven adják ki, mivel a kerület magyar kisebbsége nem éri el 20%-os küszöböt, amely lehetővé tenné, hogy anyanyelvén, azaz magyar nyelven nyújthasson be kérvényeket. A kerületi hivatalból érkező hivatalos levelek, dokumentumok ugyancsak államnyelvűek (vö. *IV. rész 1.1. fejezet*).

A község kétnyelvű honlapja 2004-től érhető el a világhálón (vö. www.nyekvarkony.sk / www.vrakun.sk). A 2003 tavaszától a községi hivatal gondozásában megjelenő időszak kiadvány, a *Nyékvárkonyi Hírmondó* 2006 nyaráig csak magyar nyelven jelent meg (vö. *IV. rész 2.1. fejezet*, ill. *Függelék*).

1.2. Nyelvhasználat az egészségügyben

Nyékvárkonyban két egészségügyi rendelő működik, egy a gyermekek, egy pedig a felnőttek részére. A gyermekorvosi rendelőben a rendelés magyar nyelven folyik, míg a felnőttek részére létesített rendelőben 1983-tól egy szlovák nemzetiségű és anyanyelvű doktornő, majd 2003-tól fia látja el az orvosi teendőket. A jelenlegi orvos szlovákdomináns kétnyelvű, így a rendelés a szlovákul jobban beszélő páciensekkel szlovák nyelven történik. Az idősebb, szlovákul gyengén beszélő betegekkel az orvos a magyar anyanyelvű nővér tolmácsolásával, ill. a saját magartudására támaszkodva érintkezik. A községben 2001-től patika is működik. A kiszolgálás nyelve a látogatók nyelv választásának függvénye.

1.3. Nyelvhasználat a postán

A nyékvárkonyi postahivatal alkalmazottjai kivétel nélkül magyar anyanyelvűek, többségük helyi lakos. Ketten közülük a napi sajtó és a posta kézbesítését végzik, ketten pedig a postai ügyintézéssel foglalkoznak. A kézbesítők a lakossággal a kézbesítettek anyanyelvén érintkeznek, a postai ügyintézésben (utalványok befizetése, levelek feladása, munkanélküli segély felvétele) szintén a magyar nyelv a domináns. *“Csak ha valaki betéved, valaki szlovák”* – mondja az egyik alkalmazott, - *“akkor szlováku!”*. A kézbesített újságok nyelvi megoszlásával kapcsolatban csupán korábbi gyűjtéseire hivatkozhatom, amelyek 1999-ben a következő képet mutatta:

A sajtótermék neve	Megrendelt példányszám
<i>Új Szó</i>	218
<i>Barátnő</i>	11
<i>Jó Gazda</i>	3
<i>Szabad Újság</i>	3
<i>Vasárnap</i>	173
Összesen:	408

78. táblázat: A postán előfizetett magyar nyelvű sajtótermékek (1999)

Szlovák nyelvű sajtótermékek			
<i>Šport</i>	2	<i>Dorka</i>	2
<i>Sme</i>	1	<i>Eurotelevízia</i>	2
<i>Pravda</i>	2	<i>Eva</i>	1
<i>Práca (So)</i>	2	<i>Polovníctvo a rybár</i>	8
<i>Práca</i>	1	<i>Praktická žena</i>	1
<i>Nový Čas</i>	3	<i>Rodina</i>	1
<i>100+1</i>	1	<i>Záhradkár</i>	1
<i>Radio</i>	2	<i>Strelecká Revue</i>	1
<i>Radio</i>	2	<i>Radio pro konstruktör</i>	1
Összesen:		32	

79. táblázat: A postán előfizetett szlovák nyelvű sajtótermékek (1999)

Figyelembe kell venni azonban azt a tényt is, hogy a faluban több helyen működik újságárus is, ahol a felvidéki sajtótermékek mellett szlovák nyelvű, ill. magyarországi lapok (pl. *Story*, *Zsaru*, *Füles*, *Vox*, *Júlia-Tiffany*, *Kiskegyed*, *Kertbarát*, *Cosmopolitan*, *Kertészet-szőlészet*, *Lakáskultúra*, *Élet és Tudomány*; *Zivot*, *Profit*, *Urob si sám*, *Markíza*, *Praktická Žena*, *Zenész* stb.) vásárolhatók.

1.4. Nyelvhasználat az oktatásban

1.4.1. A nyékvárkonyi óvoda

A nyékvárkonyi magyar tanítási nyelvű óvoda 1975-től működik jelenlegi épületében, ahol 2006-ben hat óvónő foglalkozik életkorok szerint megosztott kis-, középső és nagycsoporttal. Az óvodai magyar nyelven folyó, kötetlen napirendű foglalkozások alatt a gyerekek hétfőtől péntekig különböző kreatív feladatokat végeznek: rajzolnak, festenek, tornáznak, magyar és szlovák nyelvű énekeket ill. mondókákat tanulnak.

A szlovák nyelv oktatása már a kiscsoportban megkezdődik, de a gyerekek ekkor még a dalokat és verseket csupán hallgatják, mondani viszont nem mondják. A középsősök már kisebb párbeszédet alkotnak szlovák nyelven, és ugyanez a módszer jellemzi a nagycsoportosok folyamatos szlovák nyelvű foglalkozásait is több verssel, mondókával és bővebb, a közvetlen környezettel kapcsolatos témákkal. Az óvoda magyar tannyelvű, és gyakori jelenség, hogy a szlovák nyelvű családok is a nyékvárkonyi óvodát választják gyermekeik számára, azzal hallgatólagos vagy esetenként akár konkrétan megfogalmazott szándékkal, hogy gyermekek kicsi korban sajátítsák el a magyar nyelvet. Arra, hogy a szülő kivenné gyermekét a nyékvárkonyi magyar óvodából, mondván, hogy gyermeke itt nem tanulja meg a szlovák nyelv alapjait, eddig nem volt példa, arra viszont igen, hogy szlovák óvodából hozták át magyar anyanyelvűbe.

1.4.2. A nyékvárkonyi alapiskola

Az iskoláról a legrégebbi feljegyzések 1781-ből származnak. A kántortanító Horváth István volt, aki magyar nemzetiségű, katolikus vallású és vizsgázott. Az 1846-os *Canonica Visitatio* szerint a kántortanító Sátor Antal, aki még községi jegyzőként is működött.

A következő feljegyzések 1906-ból erednek. Ekkor már elégtelennek bizonyult az egyházi iskola, ezért a hatóságok elrendelték, hogy Nyék község külön állítson fel iskolát. A minisztérium pályázatot hirdetett a tanítói állás betöltésére. A nyéki képviselőtestület a pályázók közül *Rehorovszky Rezsőt* választotta, aki az iskola első tanítója lett. Az iskolát 1908/09-es tanévben nyitották meg, amelynek 6 osztályában 82 diák tanult (vö. CD-ROM/*Képtár/Iskola*).

1938 novemberében a községet Magyarországhoz csatolták. A faluban két iskola működött. A várkonyi Egyházi Iskola három tanerős, igazgatója *Kiss Nándor* volt. A nyéki Állami Iskola szintén három tanerős, igazgatója *Farkas Ferenc*. Az egyházi iskolákat államosították.

Az első világháború után jött kolonisták alapították meg a szlovák iskolát, amelynek *Šmejkal Jaroslav* ajánlott fel házában egy helyiséget. 1930. december 11.-én nevezték ki az első tanítót Polievka Jozef személyében. A tanítás csak december 22-én kezdődött 7 fiúval és 15 lánnyal. A tanulók nem beszéltek szlovákul, mivel cseh, morva illetve magyar anyanyelvűek voltak. 1933-han 34 tanuló látogatta az iskolát, a tanulók a környező majorokból, de még a nem éppen szomszédos Dercsikáról is jártak ide (vö. *Iskolakrónika*).

1938-ban a szlovák iskola megszűnt. A második világháború után nyitották meg újra 13 szlovák nemzetiségű tanulóval. A tanítás tanító híján csak decemberben kezdődött el. 1949 június 3-án 94 nyékvárkonyi szülő fordult egy aláírásukkal ellátott nyilatkozattal a járási tanfelügyelőhöz tiltakozásként az ellen, hogy bár gyermekeik a beíratáson magyar osztályba jelentkeztek, akarataik ellenére szlovák osztályba írták be. Az 50-es évek elején a tanulók létszáma fokozatosan csökkent, majd 1953-ban az iskola teljesen megszűnt.

1955-től az iskola *Nyolcéves Alapiskola* néven szerepel, a 60-as évek elején a tanulók létszáma már meghaladta a háromszázat. A nyéki illetve a várkonyi iskola tantermeiben váltakozva folyt a tanítás, amíg 1961. október 4-én az iskola egy újabb, modernebb, tágasabb épületbe költözött át, ahol ma is működik. Az osztályok elosztása megoldódott, mivel ekkor már a tanulók száma elérte a négyszázat. 1961-ben az iskola új nevet kapott: *Alapfokú Kilencéves Iskola*. Mivel a nyolcvanas években a tantestületnek nagy gondot okozott az osztályok elhelyezése, ezért újabb tantermek építkezésbe kezdtek. A kilencvenes években a tanulók száma viszont fokozatosan csökkent, lassan megszűntek a

párhuzamos osztályok, a tanítás ma már csak délelőtt folyik, így az újabb tantermek feleslegessé váltak.

Év	Iskola székhelye	Tanító/igazgató	Iskola neve	Tanulók száma
1781	–	<i>Horvát István</i>	–	télen: 12 nyáron: 6
1830	–	–	–	télen: 36 nyáron: 65
1910	Nyék	<i>Rehorovszki Dezső</i>	–	100
1947	Nyék/Várkony	<i>Farkas Ferenc</i>	Állami Népi Iskola	január: 65 október: 214 (ebből 4 szlovák)
1949	Nyék/Várkony	<i>Farkas Ferenc</i>	Nemzeti Iskola	273 (ebből 80 szlovák)
1953	Nyék/Várkony	-	Magyar Tannyelvű Nemzeti Iskola	227
1961	Nyék	<i>Horváth István</i>	Alapfokú Kilencéves Iskola	300 fölött
1967	Nyék	<i>Gajdos István</i>	Alapfokú Kilencéves Iskola	452

80. táblázat: Az iskola nevének változása 1781-1967 között (vö. *Iskolakrónika*)

A táblázatok a tanulók számának változását szemléltetik. A *Mečiar-kormány* magyar oktatást sorvasztó politikája, továbbá a tanári kar elöregedése miatt az alapiskola oktatási színvonala csökkent, diákjainak száma erősen visszaesett.

év/osztály		I.B	II.A	II.B	III.A	III.B	IV.A	IV.B	Összesen
1995	16	18	20	–	27	–	28	–	109
1996	21	–	16	18	19	–	29	–	103
1997	15	15	21	–	15	18	20	–	104
1998	28	–	29	–	22	–	15	17	111

80. táblázat: Az alsó tagozat tanulóinak száma 1995-1998 között (forrás: *Iskolakrónika*)

	V.A	V.B	VI.A	VI.B	VII.A	VII.B	VIII:A	VIII.B	Összesen
1995	17	17	20	21	23	19	25	25	167
1996	28	-	18	17	19	21	23	18	144
1997	27	-	27	-	17	15	19	21	126
1998	18	-	27	-	29	-	17	15	106

81. táblázat: A felső tagozat tanulóinak száma 1995-1998 között (forrás: *Iskolakronika*)

A korábbi párhuzamos évfolyamok helyett az idén is csak egy első osztály nyílt (a tanulók száma nem érte el a két osztály megnyitásához minisztérium által meghatározott szükséges 31-et), és gyakori jelenség, hogy a negyedik osztály után több szülő gyermekeiknek a jobb alapképzést biztosító dunaszerdahelyi iskolákat választják (egyházi- és sporttagozatos iskolák, nyolcéves gimnázium), vállalva a nagyobb anyagi kiadásokat, ill. hogy gyermeküknek naponta utaznia kell. Így évente 4-5 gyermek folytatja tanulmányait más iskolákban. Az iskola a 2005/06-os tanévben 197 tanulót és 16 tanerőt számlál. Az alapiskola alsó tagozatos tanári kara már kicserélődött, és a friss munkaerő minőségi javulást hozott az oktatásban, de a felső tagozaton alapvető szakok (pl. képzőművészet, testnevelés, történelem, földrajz) oktatása a szakos hiánya miatt nagy nehézségekbe ütközik.

1.5. A vallás nyelve

Nyékvárkony község lakosságának legnagyobb része a római katolikus felekezethez (vö. *I. rész 2.4. fejezet*). A településen szívében található templom jelenlegi plébánosa, Csuczor József bényi származású, 2005-ben került Ipolyságról a helyi egyházközösség és plébánia élére. Hétközben minden nap rendszerint egy alkalommal van magyar nyelvű szentmise, vasárnap pedig kétszer. Az egyházi szertartások nyelve Nyékvárkonyban szinte kizárólag magyar; szlovák nyelvű misére a községben eddig nem volt igény. A községben 1996-2005 között működő Mahulányi József plébános a híveket érintő írásos felhívásokban is magyar nyelven érintkezett az egyházközösséggel, ill. a községi hivatallal is. Az új lelkipásztor ezzel a gyakorlattal szakítani látszik.

A Nyékben és Várkonyon található köztemetők feliratai túlnyomó többségében magyar nyelvűek (vö. Matusová 1999):

Temető	Sírfelirat nyelve			
	Magyar	<i>Szlovák</i>	Jelöletlen	Összesen
Várkony	392	12	55	459
Nyék	331	3	33	367

82. táblázat: A sírfeliratok nyelve a nyéki és a várkonyi temetőkben (vö. Matusová 1999)

1.6. Egyéb nyelvhasználati színterek

Az üzletekben az eladók az ismerik a helyi vásárlókat, így a kiszolgálás magyar nyelven folyik, idegen vevő esetében a “*prosím–tessék*” megszólítás után a vevő által választott nyelven folyik a kiszolgálás. Ugyanez jellemző a faluban található vendéglőkre/kocsmákra is.

A község kulturális eseményei (emléknapok, multságok, bálók, folklór-rendezvények, falunapok, populáris kultúra) magyar nyelven szerveződnek. A

1.7. Összegzés

Nyékvárkony község nyelvhasználati színtereinek vonatkozásaiban a következőket fogalmazhatjuk meg:

- a községben használatos nyelvek közül a legnagyobb presztízzsel és a legtöbb nyelvhasználati szintérral rendelkező nyelv a magyar (oktatás, községi szintű szóbeli és hivatalos ügyintézés, vallás, folklór, populáris kultúra, sport, posta és egészségügy stb.);
- az államnyelv használata a községbe többnyire a magyarul nem (túl) jól beszélő lakosok nyelvhasználatára korlátozódik;
- a legkisebb presztízzsel és nyelvhasználati szintérral a malomhelyi romák nyelve bír;

- az idegenekkel folytatott kommunikáció nyelve a beszélők nyelvválasztása alapján lehet szlovák (pl. a hivatalos szóbeli ügyintézés során a községi hivatalban, postán, patikában, üzletekben stb.);
- a két különböző nyelven folytatott kommunikáció viszonylag ritka (pl. orvosi rendelőben a szlovák anyanyelvű, magyarul értő de nem beszélő, ill. a szlovákul értő, de nem túl jól beszélő páciens között).

IV.

NYELVI TERVEZÉS NYÉKVÁRKONY KÖZSÉGBEN

Nyelvi tervezés – nyelvi menedzselés	[1.]
Nyelvi menedzselés a hivatali ügyintézés nyelvhasználatában	[1.1.]
Nyelvi menedzselés az utcanevek használatában	[1.2.]
A nyelvi menedzselés egyéb feladatai	[1.3.]
Nyelvi konfliktusok Nyékvárkonyban	[1.3.1.]

1. Nyelvi tervezés – nyelvi menedzselés

A nyelvi tervezés kérdésköre a magyar nyelvészet aktuális témái közé tartozik (Tolcsvai 1998, Sándor 2003, Szabó Mihály 2005). Az újabb szakirodalom viszont már a *nyelvi menedzselés*⁵⁴ fogalmát használja, amelyet 1987-ben B. Jernudd és J. Neustupný írt le először angolul (idézi Szabó Mihály 2005: 67). A nyelvi menedzselés a nyelvi problémák megoldására fókuszáló szociolingvisztika témakörébe tartozik, és a múlt század hatvanas éveiben fejlődésnek indult nyelvi tervezés elméletéből indult ki. J.V. Neustupný szerint mind a nyelvtervezés, mind a nyelvi menedzselés a nyelvi problémák kezelésével foglalkozik, ám eltérő megközelítéssel⁵⁵.

A nyelvi menedzsment folyamatán belül öt szakaszt különíthet el: 1) az interakció során a beszélők valamilyen módon eltérnek a kommunikációs normáktól (*deviation*). Nyelvi probléma akkor keletkezik, ha ezt az eltérést a beszélők 2) észreveszik (*noting*) és 3) pozitívan vagy negatívan értékeli (*evaluation*). Az észlelt eltérések kezelése céljából 4) akcióterv (*adjustment design*) kidolgozására és 5) megvalósítására (*implementation*) kerül sor. Ezek a lépések nagyon hasonlítanak a nyelvtervezés egyes szakaszaira (a probléma kijelölése, a megoldási módok felvázolása, illetve az egy adott megoldás kiválasztása, majd ennek elterjesztése), ám több lényeges eltérés mutatkozik közöttük. A nyelvi menedzsment mindig a konkrét kommunikációs helyzetben fellépő problémák kezelését tartja fontosnak, ami viszont nem jelenti azt, hogy az adott probléma nem lehet társadalmi jelentőségű. Továbbá a nyelvi menedzsment szerint a nyelvi probléma a kommunikációs helyzettől függően különböző szinteken keletkezik, ezért különböző szinteken is kell megoldani, így az akcióterv az önkorrektiótól kezdve a nyelvi reformjavaslatokig számos szinten megvalósulhat. Neustupný tehát a nyelvtervezést inkább deduktív, a nyelvi menedzsmentet pedig induktív folyamatnak tartja (idézi Szabó Mihály 2005: 69).

A szervezett keretekben folyó nyelvi menedzsment és a nyelvi tervezés fogalmakat, ill. tevékenységet Neustupný szinte szembeállítja egymással. Szabó Mihály ezzel szemben mindkét fogalmat és tevékenységet szükség esnek tartva, a nyelvi tervezést mint stratégiát és elméleti keretet értelmezi, amelyhez viszonyítva a konkrét nyelvi problémákat megoldjuk (Szabó Mihály 2005: 70).

Nyékvárkony község nyelvhasználatában a nyelvi menedzselés két esetben, a hivatalos ügyintézés nyelvhasználatában, ill. a község utcaneveinek kiválasztásában nyilvánult meg.

1.1. Nyelvi menedzselés a hivatali ügyintézés nyelvhasználatában

A nyékvárkonyi felmérések alapján elmondható, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvény érvényesülése gyakran még az erősen magyardomináns települések községi szintű hivatalos ügyintézésében is esetleges. Bár a vizsgált hivatalban a szóbeli ügyintézés nyelve az ügyfél nyelvhasználatához igazodik, ezzel szemben a hivatali írásbeliséget a magyar nyelvű kérvények számának gyarapodása mellett még a szlovák nyelv (államnyelv-jellegéből fakadó) dominanciája jellemzi. A szlovákiai magyar nyelvhasználót gyakran éri a vád, hogy nem él a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvény igazán nagy hozadékával. Ezt a gyakorlatot a leggyakrabban azzal magyarázzák, hogy a kisebbségi nyelvhasználók nem tudnak, ill. csak bizonytalan ismeretekkel rendelkeznek a nyelvtörvényben megfogalmazott jogaikról, tehát nem tudják vagy nem biztosak abban, hogy milyen kérvényeket fogalmazhatnak meg anyanyelvükön.

Ezt az elvégzett felmérések azt bizonyítják, hogy nagyon fontos a hivatalban dolgozókon szerepe. A hivatalnokok a lakossági kérelmekre a válaszadást az esetek többségében már előre elkészített, számítógépben tárolt fejléces dokumentumok „újraírásával” oldják meg. Ha ez a dokumentum szlovák nyelvű, ill. több személynek is ugyanazt a levelet kell kiküldeni, akkor a hivatalnokok gyakran élnek az időt és munkát takarítanak meg az egynyelvű postázásával (pl. a nyékvárkonyi példán tapasztalhatjuk, hogy a magyar kérvényre szlovák választ küldtek, ill. a kétnyelvű kérvényekre ugyancsak szlovák volt a válasz).

A nyelvtörvény hatástalanságának okaként gyakran említődik a nyelvi hiány, ill. az a tény, hogy az ügyfelek tájékoztatásának hiánya mellett a hivatali ügyintézés (jelenleg is érvényben lévő) során az ügyfél szlovák nyelvű űrlapok kitöltéséhez volt/van hozzászokva. A kisebbségi nyelvtörvény új helyzetet teremtett, így az eddig használt szlovák nyelvű formanyomtatványok helyett magyar nyelvű űrlapokra volt/van szükség. Megfogalmazódott tehát a szlovák formanyomtatványok fordításának igénye, s ezzel egyidőben megteremtődött annak problematikája is. Szükségessé vált a megfelelő szakfordítói munka. A probléma részletekbe menő ismertetése egy újabb előadás témája lehetne, most csupán annyit említenék meg, hogy elkészültek a magyar nyelvű kérvény-, ill. határozat-minták, amelyeket Szabó Mihály Gizella nyelvész, ill. a Gramma Nyelvi Iroda

belső munkatársai készítettek el készítettek el. Az anyag CD-médiúmra rögzítve a *Gramma Nyelvi Iroda* (www.gramma.sk) gondozásában, a *Csallóközi Városok és Falvak Társulás* anyagi támogatásával került a hivatali ügyintézésben dolgozók kezébe 2003-ban, ill. további kiegészítésekkel kibővülve 2004-ben. A fordítások a községi hivatalok többségében ma már hozzáférhetőek a polgárok számára, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar nyelvű hivatalos nyomtatványokat az állampolgárok ritkán veszik igénybe. A hivatalban dolgozó alkalmazottak szerint ennek oka a „praktikus ügyintézésre” való törekvés, miszerint az ügyfél minél gyorsabban szeretné elintézni a hivatalos dolgait, amelynek legtisztább módja az olajozottan működő, begyakorolt szlovák nyelvű írásbeli ügyintézés.

1.2. Nyelvi menedzselés az utcanevek használatában

A nyelvi menedzsmet elmélete szerint a nyelvi probléma a kommunikációs helyzettől függően különböző szinteken keletkezik, ezért különböző szinteken is kell megoldani. Szabómihály erre a következő példát említi: ha egy települési önkormányzat utcanévtáblákat akar kihelyezni, szükséges, hogy a lakosság megegyezzen, hogyan fogják hívni az egyes utcákat (pl. közösségben kialakult hagyományos nevek közül választanak-e, vagy híres személyiségekről nevezik el az utcákat, köztereket). Ezt helyben kell megoldani, a nyelvészek ugyan ajánlhatnak megoldásokat, de végül is az adott település képviselő-testülete dönt – akár a nyelvészi véleményekkel ellentétesen (Szabómihály 2005: 68).

Nyékvárkony község nyelvhasználatában a nyelvi menedzselés a hivatalos ügyintézés nyelvhasználatán túl a község utcaneveinek kiválasztásában nyilvánult meg. Az utcanévadáshoz Nyékvárkonyban a község dűlőnevei használták kiindulási alapként. Az utcanév-tervezés folyamata Nyékvárkonyban nyelvészek segítségével történt⁵⁶. A névjavaslatok kidolgozása előtt alapos elemzésnek vettem alá a községi nyelvtudatban élő földrajzi névanyagot⁵⁷. A fejezet alapjául szolgáló, 2002 augusztusában elvégzett kérdőíves vizsgálat arra kereste a választ, hogy

a) mennyire élnek a térképen lejegyzett dülőnevek Nyékvárkony község lakosainak mindennapi nyelvhasználatában, ill. az élő névanyag használata hogy oszlik meg az egyes életkori kategóriák között,

b) ill. hogy milyen névváltozatok élnek az 1893-as katasztrális térképen lejegyzett névanyagon kívül/névanyag mellett? (vö. Menyhárt 2004: 269-277)

Kiindulópontként a kutatáshoz a Nyékvárkonyi Községi Hivatalban talált, 1893-ban készült katasztrális térkép szolgált, amely részletesen ábrázolta a község 19. századvégi, ill. 20. századelői dülőnév-rendszerét. A térképeket lemásoltam, és idős nyékvárkonyi, mezőgazdaságban járatos adatközlőkkel kérdőíves-interjú beszélgetés során ellenőriztettem a térképen jelölt dülők hitelességét. Az ún. *norm* adatközlőkkel folytatott interjúk tapasztalatait felhasználva és a térképen jelölt neveket felhasználva állítottam össze azt az 57 dülőnevet tartalmazó kérdőívet, amelyet 48 nyékvárkonyi lakos töltött ki.

nemzedék	végzettség – nemek – származás helye szerint								
	alapiskola /15/	férfi	nő	középiskola /12/	férfi	nő	főiskola/egyetem /4 /	férfi	nő
fiatal /1974-1989- között születtek/		8	7		6	6		3	1
középkorú /1952-1964- között születtek/	középiskola /6/	3	3	főiskola /2/	1	1	nem nyékvárkonyi születésűek /2 /	1	1
idős /1911-1937- között születtek/	nyéki /4 /	3	1	várkonyi /3/	2	1			

83. táblázat: Az adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása (2002)

A kérdőíves-interjú vizsgálatával arra is kíváncsi voltam, hogy melyek azok a dülőnevek, amelyek ismerete az egyes nemzedékekre jellemző. Érdekelt a kérdés, hogy vannak-e nevek, amelyek egy-egy nemzedéket jellemzenek, és ha igen, vajon milyen (nyelvi?) okok emelnek ki egy-egy dülőnevet a feledés mocsarából: melyek azok a tényezők, amelyek a „névéletet alakítják”.

A gyűjtés kezdetekor a következő feltevéseket fogalmaztam meg:

1. a községi hivatalban talált térkép dűlőneveinek egy részét az idős nyékvárkonyiak sem fogják ismerni; ezzel szemben számos dűlőnevet ismernek majd, amelyet a térkép nem tartalmaz;

2. a kérdőívben „lekérdezett” dűlőnevek közül legtöbbet várhatóan az idős nemzedék képviselői, a legkevesebbet pedig a fiatal nemzedék tagjai ismernek majd.

A helynevek az általuk jelölt dolgok alapján több kisebb csoportra oszthatók: csillagnevekre, földrész-, ország- és tájnevekre, településnevekre, közterületi, és emberi létesítmények neveire stb.. A helynevek tovább bonthatók belterületi és külterületi nevekre (Hajdú 1994: 62-66).

A fiatal nemzedék által ismert dűlőnevek száma a vár feltevések szerint nagyon csekély (vö. *Függelék/3. térkép*). Felmerül a kérdés, hogy miért pont ezeket a neveket ismerik a fiatalok? *Magla*, *Fehér árok* és a *várkonyi erdő* a falu belterületéhez benyúló dűlők, ezek ma már a falu lakott részeit jelölik, így ismeretük természetes. *Malomhely* neve az ott élő roma családok miatt ismert: a romák gyakran bejárnak a faluba, lakhelyük neve ezért ismert. *Csérében* ugyan nem élnek romák, de a *Csérébe* vezető utat végig cseresznyefák övezik, amelyekről tavasz végén/nyár elején minden falusi gyerek gyakran szüretel.

A középkorú adatközlők már jóval több nevet ismernek (vö. *Függelék/4. térkép*), de itt is vannak olyan nevek, amelyeket csak ismernek, de saját megítélésük szerint már egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán használnak. A lekérdezett névanyag közül a középső nemzedék tagjai nem ismerik többek között a *Fúró rét*, *Gyöngyösfű* és *János hídja*, *Juhok hídja*, *Kálmán hídja*, *Kert melléke*, *Kőhíd* és *Szekérvölgy*, *Országút* és *melléke*, *Sebes* és *Csére* dűlők neveit. Ez azzal magyarázható, hogy ezek a rendszerint kis szántókat, földeket jelölő nevek a szövetkezesítés során nagyobb parcellákká lettek egyesítve, és a sok korábbi nevek helyett egy névvel jelölték az egyesített területeket. A középső nemzedék névismeretét a függelékben a 2. számú térkép (vö. függelék) szemlélteti: a térképen jelölt nevek a dűlő hozzávetőleges elhelyezkedését mutatja, és az idős adatközlők névismeretét bemutató térkép adatait összevetve jól látható, hogy a község legidősebb lakói mennyire élénken emlékeznek a valamikor élő nevekre.

A 5. térkép (vö. *Függelék/5. térkép*) jól mutatja, hogy mekkora az a többlet (közel 40 dűlőnév), amit a legidősebb nemzedék felidézni képes: nem csupán emlékszik az idézett

térkép dűlőneveire, hanem számos változattal, pontosabb, árnyaltabb névhasználattal fedi le ugyanazt a területet. Az idős nemzedék személyeket, hajdan volt tulajdonosok nevét, esetleg az adott dűlőben megesett történeteket kapcsol az egyes területekhez, egy olyan kort idézve, amikor a földdel „törődés” természetes jelenség, a határ dűlőinek ismerete pedig az aktív nyelvtudat része volt. Érdekes jelenség, hogy a felmérés eredményei azt mutatják, hogy a várkonyi idős adatközlők kevésbé ismerik a valamikori dűlők neveit (pl. *Fúró rét, Téglapest és Szilágyszeg, Ordító*), mint a nyékiek. Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a falu történetében Nyéken laktak a módosabb, nem csupán nyéki, hanem gyakran a várkonyi területeken fekvő földterületeken gazdálkodó parasztfamíliák: nyéki lakhelyű idős adatközlőim többségében ilyen családokból származtak.

A felmérés hiányossága, hogy nem mutatja ki, hogy az idős nemzedék által felidézett többletnevek közül melyeket ismeri és használja/ismeri, de már nem használja a középső (esetleg a legfiatalabb) nemzedék. Nagy valószínűséggel akadnának olyan nevek, amelyeket ezek a nemzedékek is hallottak már, de mivel ezek nem kerültek be ebbe a kérdőívbe, így nem állapítható meg, hogy melyek ezek. A kutatásban felállított hipotézisek a várt eredményt hozták: legfiatalabb hagyományos dűlőnév-ismerete a leggyengébb, ők csupán néhány dűlő nevét ismerik és használják. Ez nem jelenti azt, hogy nem jártak a dűlők területein, de számukra már nem fontos, hogy (pontosan) ismerjék ezeket a neveket.

A középső nemzedék már jóval nagyobb névanyag ismeretével rendelkezik, jellemző tulajdonsága, hogy sok dűlőnevet már csak hallomásból ismer, nem tudja területhez kapcsolni, így mindennapi beszédében ezek a nevek természetesen csak elvétve fordulnak elő. Ez nem vonatkozik a mezőgazdaságban dolgozó nyékvárkonyi, ezen belül is a határban dolgozó adatközlőkre: traktor-, ill. teherautó-vezetőkre, agronómusokra stb..

A legidősebb nemzedék a régi dűlőnevek egyedüli tudója: a felidézett dűlőket eseményekhez tudja kapcsolni (pl. *Patócs Rudit 1933. május 7-én, szombaton Homorúban verték agyon a cigányok, majd elvitték Mántába, és ott alátették a mántai kanális hígyaa alá*); emlékeiben még ott élnek a korábbi tulajdonosok (pl. *Bognár Anti fűzése, Mihes Titusz gunyhója, Mester András gunyhója*) és képes a nagyobb területneveket kisebb dűlőkre bontani (pl. */Nagy/ Szászhelő* tovább bontható *Bugár Szászhelőre, Beretvásra, Verebesre, Kengyelesre, Csikoshátra és Dögtemetőre*) (vö. *Függelék/3-5. térkép*).

Annak ellenére, hogy a felmérés eredményei a régi dülőnevek ismeretének csökkenését igazolta, nem feltétlenül szükséges, hogy a vizsgált nevek végérvényesen kivesszenek a község nyelvhasználatából: a feledésbe merülő nevek élete meghosszabbodhat, ha utcanevekben élnek tovább. Nyékvárkony utcanevei többségükben természetes elnevezésekből származnak, hiszen a községi hivatal kulturális ügyekkel foglalkozó munkacsoportja a faluközösség ajkán élő utcanevek összegyűjtésével, és azokat a névadásban tudatosan felhasználva készítette el Nyékvárkony község utcanév-tervezetét, amelyek között néhány jelenleg is élő utcanévben – tudatos nyelvi menedzselés eredményeként - dülőnév kerül vissza a falu nyelvhasználatába.

Utcanevek típusa	Magyar utcanév	Motiváltság/Magyarázat
Területi elhelyezkedésük, fekvésük alapján elnevezett utcák	<i>Fő utca</i>	A falut átszelő főút alkotta utca
	<i>Iskola utca</i>	Az iskola ebben az utcában található
	<i>Kereszt utca</i>	A Kenderesi kerteket a Szőlőskerttel összekötő utca
	<i>Kertalja</i>	A Fő utca nyéki felének jobb oldalán található házak kertjei mögött újabb telkek eladásával keletkezett utca
	<i>Kétsor</i>	A Szent István tér mellett húzódó utca hagyományos neve
	<i>Kápolna utca</i>	Ebben az utcában található a falu kápolnája
	<i>Miseút</i>	Ez az út vezet a kanálison átívelő misehídhöz keresztül a templomdombra
	<i>Újsor</i>	Nyékvárkony egyik legújabb utcája, újan épített családi házakkal
	<i>Erdőalja utca</i>	A várkonyi erdő mellett fekvő utca
	<i>Szőlőskert</i>	A korábban létezett szőlőskert helyén épült utca neve
Dülőnév alapján elnevezett utcák	<i>Mihálfi tag</i>	Az utcaneveket az alapján nevezték el, hogy milyen dülőn épültek, vagy milyen dülő/majorság felé vezetnek
	<i>Korpodí sor</i>	
	<i>Körtvélyesi út</i>	
	<i>Paphídja út</i>	
	<i>Komári sor</i>	
	<i>Kenderesi kertek</i>	
	<i>Fehérárok</i>	
	<i>Szőlőskert</i>	
	<i>Fákalja</i>	
	<i>Faluvég</i>	
<i>Széleleje</i>		
Lakói alapján elnevezett utcák	<i>Halász utca</i>	Korábban ez az utca vezetett a falu melletti <i>Magla</i> nevű kavicsgödörhöz, amely kedvelt horgász hely. Az utcában több halász is lakik.
Szenthetek neveit viselő utcák és terek	<i>Szent István tér</i>	Ezen a téren található az 1996-ban felállított Szent István szobor Az utca kezdetén áll nepomuki Szent János szobra
	<i>Szent János utca</i>	

84. táblázat: Utcanevekben (tovább)élő dülőnevek Nyékvárkonyban (2002)

1.3. A nyelvi menedzselés egyéb feladatai

A nyelvi tervezés stratégiájába és elméleti keretébe illeszkedő nyelvi menedzselés egyéb feladataihoz sorolom a nyelvi konfliktusok megoldását is. A nyelvi, nyelvhasználati vonatkozású problémák, konfliktusok megoldása a falvak beszélőközösségeiben – így Nyékvárkonyban is – a helyi önkormányzatokra feladatkörébe tartoznak.

1.3.1. Nyelvi konfliktusok Nyékvárkonyban

Nyékvárkonyban nyelvhasználattal kapcsolatos konfliktushelyzet az utóbbi tíz évben két esetben fordult elő. Mindkét esetben a községi hivatal lakosság felé irányuló közleményeinek magyar egynyelvűségét kifogásolta a falu szlovák anyanyelvű lakossága: 1999-ben a hangosbemondó híradásainak kétnyelvűsítését, 2006-ban pedig a község időszaki kiadványának, a *Nyékvárkonyi Hírmondó* csak magyar nyelvű megjelentetését kifogásolták.

A Nyékvárkonyi Községi Hivatalban tett jogos nyelvi panasz orvoslására 1999 őszétől két nyelven hangzott el a hirdetés, majd pár alkalom után abbamaradt, és újra csak magyar nyelven hirdettek. A szlovák nyelvű lakosok először újra a községi hivatalban, majd a Magyar Koalíció Pártjának irodájában tettek panaszt. Ma már megszokottá vált, hogy két nyelven, először magyarul, majd szlovákul hangzik el a hirdetés. Megtörténik ugyan, hogy esetenként még most is csak magyarul hirdetnek (ennek okát az ott dolgozók a sietséggel magyarázták), de a szlovák anyanyelvű lakosok rögtön telefonálnak a hivatalba, hogy nem értik a hirdetést. A hivatalban dolgozó titkárnők elmondták, hogy a magyarok közül eddig hivatalos úton senki, a hivatalban elejtett megjegyzés szintjén viszont többen fejezték ki nemtetszésüket a szlovák nyelvű hirdetésekkal kapcsolatban.

2006-ban a község képviselőtestülete levelet kapott a kormányhivaltaltól, amelyben *Dušan Čaplovič*, a szlovák miniszterelnök-helyettes *Az Európai Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartájára*, ill. az államnyelvről szóló törvényre hivatkozva nehezményezte, hogy a község időszakos kiadványa, a *Nyékvárkonyi Hírmondó* csupán magyar nyelven jelent meg (vö. *Függelék*). A levél alapját egy névtelen feljelentés adta, ami azért sajnálatos, mivel a községi hivatal nagy valószínűség szerint akkor is megoldotta volna a nyelvi problémát (tehát lefordította volna szlovák nyelvre a kiadványt), ha a kérdéssel nem a

kormány-, hanem a községi hivatalba fordulnak vele.

A nyelvi menedzselés fontos feladata a nyelvi konfliktusok kezelése, hiszen ez az egyes nyelvek, ill. nyelvhasználók egymás mellett élését, a község nyelvi toleranciájának fejlesztését segíti.

V.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom Nyékvárkony község nyelvhasználatát vizsgálja és elemzi a dialektológiai és a szociolingvisztikai módszereivel. A község nyelvhasználatához kapcsolódó nyelvészeti munkák sorába illeszkedve, az idevágó dialektológiai, szociolingvisztikai, nyelvpolitikai, névtani ill. kontaktológiai szakirodalom áttanulmányozása után (vö. *Hivatkozott és felhasznált szakirodalom*) a községben tapasztalt nyelvi/nyelvhasználati sokszínűségből kiindulva számos, egymáshoz szorosabban/lazábban kapcsolódó témát vettem vizsgálat alá. A dialektológiától a nyelvi menedzselés témaköre ugyan távolinak tűnhet: az első látszatra egymástól távol eső témákat a nyelvészeti vizsgálatok helyszínén, Nyékvárkonyban beszélt nyelvek kapcsolják össze.

Nyelvészeti kutatásaim előkészítő szakaszában a hagyományos dialektológia módszereire alapozva élőnyelvi megnyilatkozásokat rögzítettem, adatközlőimet a község idősebb nemzedékéből választottam. A rögzített, később a számítógépes dialektológia módszereivel feldolgozott hangzóanyagból kiindulva összegeztem a település nyelvjárásának legmarkánsabb jegyeit, majd a szociolingvisztika, azon belül a kétnyelvűséggel kapcsolatos vizsgálatok eredményeire támaszkodva, ill. azok módszereit felhasználva kérdőíves vizsgálatok adatai alapján elemeztem a település élőnyelvi képét, gyakorlati kétnyelvűségét. A vizsgálat során részletesen foglalkoztam a község nyelvhasználati színtereinek nyelvi elemzésével: közülük munkában kiemelt helyet kapott a hivatali nyelvhasználat kérdésköre.

Nyékvárkony község nyelvhasználatát elemző munkám nem készült, nem készülhetett a teljesség igényével. Dolgozatom nem teljes a község nyelvhasználói oldaláról nézve, hiszen kiemelten község legdominánsabb nyelvére, a magyar nyelvre, változataira és beszélői nyelvhasználatára fókuszált. A vizsgálat a kiemelt csoport nyelvhasználatát sem fedi le teljesen, hiszen az elvégzett felmérések nem foglalkoztak pl. a nyékvárkonyi nyelvhasználat szlengjelemeivel, nem elemezték a község személynévanyagát, a község névadási szokásait. A dolgozat adós maradt a községben élő szlovák anyanyelvű lakosság nyelvhasználatának alaposabb vizsgálatával, de ugyanúgy hátravan még a malomhelyi roma közösség anyanyelvének vizsgálata is.

A dolgozathoz levonható általánosabb tanulságok és következtetések az egyes nyelvekre lebontva a következőképpen összegezhetőek:

A) a magyar nyelvvel kapcsolatos megfigyelések

a) a vizsgált beszélőközösség mindennapi beszédtevékenysége során a településen nagy presztízzsel rendelkező magyar nyelv több változatát használja:

- írásbeli kommunikációban a *magyar standard szlovákiai változatát*,
- informális szóbeli megnyilatkozásaiban főleg a területileg kötött nyelvváltozatot, azaz a *nyékvárkonyi nyelvjárást*,
- míg formális vagy *a nyelvjárásnak egy formálisabb változatát*, vagy *magyar standard szlovákiai változatát*, vagy a kettő közötti *regionális köznyelvet*

b) a községen belüli nyelvhasználat leggyakrabban használt változata a területileg kötött nyelvváltozat, tehát a nyelvjárás, amely a vizsgált hangtani, alaktani, mondattani és szóképzéstanos jegyei alapján a közép-dunántúli–kisalföldi régió belül a csallóközi-szigetközi nyelvjárás-csoportba sorolható;

c) a község nyelvjárásának jelenségeit vizsgálva elmondható, hogy a nyelvjárási jelenségekben és aktív tájszóhasználatban bővelkedő válaszokat leginkább az idős, legkevesbé a fiatal generáció tagjai szolgáltatták, ill. hogy a nyelvjárásias változatok előfordulása az adatközlők válaszaiban egyenesen arányban csökkent az elvégzett iskolák szintjének növekedésével;

e) elmondható, hogy a fiatal generáció tagjai az erősen területi kötöttségű változattal szemben pozitív vagy semleges, de semmiféleképpen sem negatív értékítélettel rendelkeznek; ez az attitűd kedvez a nyelvjárás jelenségek továbbélésének;

f) a vizsgált beszélőközösség kétnyelvűségi helyzetben él, magyar anyanyelvű tagjai magyardomináns-szlovák kétnyelvű beszélők, az általuk használt nyelvváltozatok mindegyike (vö. a)) a kétnyelvűségi helyzetből eredendően szükségszerűen kontaktusváltozat, amely abban tér el az illető nyelv többi változatától, hogy az érintkezés erősségétől függően kisebb vagy nagyobb mértékben kontaktusjelenségek fordulnak benne elő;

g) a felmérésben megkérdezett adatközlők a legtöbb esetben tudatában vannak annak, hogy az általuk beszélt magyar nyelvváltozatok a kontaktusjelenségek meglétének köszönhetően eltér a magyarországi magyarok által használt nyelvváltozatoktól;

h) a fiatal nemzedék körében végzett attitűdvizsgálat alapján elmondható, hogy a megkérdezettek fele gyengébbnek ítélte meg saját magyarnyelv-tudását a magyarországi magyarokéhoz képest, és bár az estek többsége szerint a kontaktusjelenségek használata alapján derül ki, hogy nem magyarországi születésű magyar beszélői anyanyelvüknek, a direkt kölcsönszavakat, ill. azok használatát nyelvváltozatuk szerves részének ítélik.

B) a szlovák nyelvvel kapcsolatos megfigyelések és következtetések

a) a szlovák nemzetiségű és szlovák egynyelvű lakosság többsége a falu területén szétszórtan, a magyar anyanyelvű lakossággal keveredve él; intim és nyilvános nyelvhasználati színtereken a anyanyelvét, tehát a szlovák nyelvet használja;

b) a szlovák nemzetiséggel, de magyar anyanyelvvel rendelkező, nagy többségükben magyardomináns-szlovák beszélők intim, ill. nyilvános nyelvhasználati színtereken a magyar nyelvet használják;

c) a szlovák anyanyelvű csoportnak, ill. nyelvének presztízse a faluban többnyire semleges megítélésben részesül, nyelvi konfliktusra anyanyelvhasználatuk miatt eddig nem volt példa.

C) a romani nyelvvel kapcsolatos következtetések

a) a csoport tagjainak anyanyelve a roma, de a vizsgált csoport tagjai két-, ill. háromnyelvűek: többségük romadomináns-magyar két-, kis hányaduk romadomináns-magyar-szlovák, ill. romadomináns-szlovák-magyar háromnyelvű;

b) magyarnyelv-tudásuk a környező településeken (Nyékvárkony, Bős) használt, területileg kötött nyelvjárásra épül, a magyar standard szlovákiai változatával az oktatásban találkoznak, többek közülük ekkor tanulnak meg magyarul;

c) a szlovák nyelvvel döntő többségük csupán alapiskolai tanulmányaik során találkoznak, ez a nyelvtudás erősen korlátozott, ill. az elsajátított tudás a legtöbb esetben ó használat híján visszaszorul és elfelejtődik;

d) közösségük erősen szeparált, életkörülményeik kedvezőtlenek, a csoport gazdaságilag aluldimenzionált;

e) a szeparált jelleg kedvez a csoport anyanyelvének megtartásában, gátolja viszont, hogy megfelelő kompetenciára tegyenek szert a magyar, ill. szlovák nyelvben;

f) korlátozott magyar-, ill. szlováknyelvi-kompetenciájuk miatt a csoport munkaerő-piaci értéke alacsony.

JEGYZETEK

¹ Liszka József a Csallóközt mint a Duna és a Kis-Duna által, Pozsony és Komárom között közrezárt szigeteként határozza meg. Hangsúlyozza azonban, hogy még ebben a viszonylag egzaktnak tűnő esetben sem lehet egyértelműen pontos vonalhatárt szabni, ugyanis a Kis-Duna oly gyakran változtatta a medrét, hogy számos település (vagy határaik egy része) több alkalommal is átkerült a csallóközi oldalról a mátyusföldre (pl. Jóka), illetve vissza. Gúta hatalmas kiterjedésű határának nagyobbik része pedig eleve a mátyusföldi oldalra esett (vö. Liszka 2002: 162-163).

² Ebben az oklevélben találkozunk először a *Challow* névvel: az irat a pozsonyi várjobbágyokat, köztük egy *Challow* nevűt is nemesi ragra emel. Varga szerint ez is a Csalló folyó meglétét igazoló adat (vö. Varga 1989: 8-12).

³ A forrás a másik Nyék falu alatt a Galánta mellett fekvő Feketenyék (Čierna Voda) községet érti (vö. még Koncsol 2005: 207).

⁴ Magyar fordításban: *Nyék, két Pozsony vm-i. magy. falu (...) 2) a Csallóközben 3/4 mfd Béstől É-ra, 1/2 mfd Madtól Ny-ÉNy-ra* (fordítás: Koncsol 2005: 207).

⁵ Ma Ollétejed néven Dunaszerdahely része.

⁶ Vö. még Bárdos–Presinszky–Végh 1996: 9.

⁷ Ipolyi Arnold *Csallóközi utiképek* (Ipolyi 1993) című kötetében a következőket jegyzi meg erről az okiratról, melynek másolata a polgármesteri hivatalban őrzött Krónikában található:
„Az okirat története nagyon érdekes. A később átvevő fejedelmek közül többen, különösen a névnél fogva, mivel III. István atyját is Gézának hívták, a nemesi oklevelet Szent István okiratának vélik és így is írták át, benne közülük többen Szent István nemeseit említik. Hasonlóan dicsekedtek vele a birtokosai is mint Szent István nemesei, egészen az újabb időkig, mígnem a mai élesebb vizsgálat a tévedést fölvilágosítja. Érdekes történet szintén, hogy midőn a múlt században az oklevelet az akkori birtokosa, egy szegény bocskoros nemes a pozsonyi törvényszéknek igazolásul bemutatta, az egész törvényszék felállva tanúsítja tiszteletét az ereklye iránt, melyet első szent királyunk oklevelének vélt, ünnepélyesen figyelmeztetve a szerény atyafit, hogy családja eredetére nézve oly kincset bír, minővel Magyarország híres családjai egyike sem dicsekedhetik.”

⁸ A kápolna máig áll. A Dobóczky (Doboczky) Ádám építette kápolnát a Nyékvárkonyi Községi Hivatal 2006 nyarán felújította (vö. Függelék 3-4. ábra).

⁹ Magyar fordításban: *A falut 1242-ben említik. A Nyéki nemes családé volt, a 17. sz.-tól a Méhes, a Balogh, 1787-ben az Amadé és más familiáké. 1828-ban 69 ház és 489 lakos. Mezőgazdasági település, 1938-ban Magyarországhoz csatolták. 1940-ben Várkonyhoz csatolták, s megszűnt* (fordítás: Koncsol 2005: 212).

¹⁰ Magyar fordításban: *Várkony, Pozsony vm-i magy. falu a Csallóközben, 1/4 mfd Böstől É-ra, uradalmi fácánossal. Itt történt, hogy Neskei Istvánt egy paraszt a fejszéjével meggyilkolta. L. Bélnél. Katolikus templom.* (fordítás: Koncsol 2005: 207).

¹¹ Annak ellenére, hogy a falukrónikát 1967 márciusában kezdte írni Ing. Kohút Mihály, a helyi állami birtok tisztviselője, a kétkötetes munka az 1900-as évekig visszamenőleg igyekszik (gyakran a felhasznált források feltüntetése nélkül, pl. Krónika 61) összefoglalni a település történelmét. (Mivel a krónika folyamatos kéziratként készült, ill. máig sincs sem befejezve, sem kiadva, munkámban kiadási évként az 1967-es kezdődátumra hivatkozom).

¹² Gyűjtés ideje: 1998. május 13.; adatközlő: Koncz Mária (1921); gyűjtés helye: Nyék; gyűjtő neve: Menyhárt József.

¹³ A település nevét az írott források kezdetben Nyék, majd a *Csallóköznyék* alakban említik. Ezt a névalakot dolgozatomban az 1940 előtt létező falura használok, ezt követően a település *nyéki* része, ill. *Nyék* alakot használatát követem.

¹⁴ Annak ellenére, hogy a két községet *Várkony* (*Vrakuň*) néven egyesítették, a nyéki lakosok személyazonossági igazolványában a születés helyeként *Nekyje na Ostrove*, azaz *Csallóköznyék* szlovák megfelelője volt feltüntetve.

¹⁵ Munkám megírásánál sajnos nem rendelkeztem a községben élő nemzetiségek korcsoport szerinti adataival.

¹⁶ A többi felsorolt névvel ellentétben a Lókocsmá „ragadványnév”: eredetileg *Bea Bufet* a vendéglátó-ipari egységnek csak megszorításokkal nevezhető fabódé neve, de mivel helyi termelősövetkezethez vezető út mellett van, a vendégek a nagy forgalom, a helyhiány, ill. a munkába/-ból való sietség miatt, a lovakhoz hasonlóan állva fogyasztják el italaikat.

¹⁷ Lanstyák István definíciója alapján a *magyar standard szlovákiai változata* földrajzilag és társadalmilag egyaránt tagolatlan, nagy presztízsnak örvendő dialektus, melyet főként a műveltebb beszélők használnak formális beszédhelyzetekben, mindenekelőtt írásban. Ez a változat csak nagyon csekély mértékben kontaktusváltozat, szinte teljesen azonos a magyar standard magyarországi változatával, csupán néhány regiszterében található a laikusok számára is észrevehető különbségek (pl. a közigazgatási vagy a jogi szaknyelvben). Az eltérések csaknem kivétel nélkül a szókészletben jelentkeznek: jó részük tükörfelvezetés (pl. *egészségügyi központ* 'rendelőintézet', *mezőgazdasági szövetkezet* 'termelősövetkezet'), de előfordulnak köztük tükörjelentések is (pl. *kerület* 'a magyarországi megyéhez hasonló közigazgatási egység'; *iskolázás* 'tanfolyam, átképzés'), valamint néhány tükörszó (pl. *kenő* 'hal-, zöldség-, túró- stb. krém'; *hozzáadottérték-adó* 'általános forgalmi adó') és (a szlovákban) idegen eredetű közvetlen kölcsönszó (pl. *deratizáció* 'patkányirtás', *exkurzió* 'tanulmányi kirándulás') is. (vö. Lanstyák 2000a: 154).

¹⁸ *Kontaktusváltozatnak* valamely nyelvnek egy kétnyelvű beszélőközösség által használt változatát nevezzük, melyben állandósult kontaktushatás érvényesül (vö. Lanstyák 2002b).

¹⁹ A *diglossia* műszót Charles Ferguson egy olyan nyelvi helyzet leírására alkalmazta, amelyben a nagy tekintélyű standard nyelvváltozat (az ún. emelkedett kód) és a kevésbé standardizálódott mindennapi beszélt nyelv (az ún. közönséges kód) eléggé élesen elkülönül egymástól, és viszonylag következetesen más-más beszédhelyzetekben használatosak (Ferguson 1959/1975).

²⁰ Továbbá a magyar nyelv alárendelt helyzete miatt a szlovákiai magyarok számos formális kontextusban nem a magyar, hanem a szlovák standardot használják; ez az egyik oka annak, hogy a magyar standard szlovákiai változata élőszóban gyakran olyan *közveleg*, amelyben a magyarországinál nagyobb mértékben jelennek meg a mindennapi beszélt nyelv, ill. a nyelvjárások elemei (vö. Lanstyák 2000a: 155).

²¹ *Regionális köznyelviségnek* azt a táji színezetű, köznyelvi szerepet betöltő nyelvhasználatot nevezzük, amely a helyi nyelvjárások és a beszélt köznyelv között helyezkedik el, vagyis átmeneti alakulat, sajátos vonásai pedig elsősorban a kiejtés, kisebb mértékben az alaktan és a szókészlet terén jelentkeznek. Kialakulását tekintve – anyaelemből körülmények között – a köznyelv és a nyelvjárások kölcsönhatásának, kiegyenlítődésének az eredménye, kisebbségi helyzetben viszont a különfejlődés is érvényesül (Fülöp 2000: 153, vö. még Kiss 2000: 234).

²² A szűk értelmiségi réteg négyötödét is elsőgenerációs értelmiségiek alkotják, ezek szüleinek legnagyobb része munkás és földműves, ill. az anyák esetében háztartásbeli. (idézi Lanstyák 2000a: 276).

²³ Köszönettel tartozom Végh Lászlónak, a somorjai *Bibliotheca Hungarica* igazgatójának, hogy a rendelkezésemre bocsátotta a szakdolgozat kéziratának egy példányát.

²⁴ A munkálatok 2004-ben kezdődtek, a digitalizációt Kusy Ferenc, a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársa végzi. Jelenleg a 118 hangszalag közül eddig 37 digitalizációja készült el.

²⁵ Komjáthy István ezt a jelenséget a múlt század 30-as éveiben közeli *Szap* községben folytatott gyűjtése során elhasonulásként jegyezte fel: *kapál–kepál; kaszál–keszál* (Komjáthy 1939: 31).

²⁶
²⁷ A szomszédos amadékarcsai gyerekek az alapiskola ötödik osztályától Nyékvárkonyra jártak iskolába: az illabiális *aj* erőteljesebb használata gúnyolódásra adott volna okot.

²⁸ Gyűjtés ideje: 1997. október 13.; adatközlő: id. Csaplár Péter (1923); gyűjtés helye: Nyék; gyűjtő neve: Menyhárt József.

²⁹ Munkámban az adatközlői névtelenség megőrzése céljából kódrendszert használok. A kód három betű és két szám segítségével jellemzi az adatközlőt: pl. KFN13, ahol F = fiatal, K = középkorú, I = idős adatközlő, amely vagy A = alapiskolai, vagy K = középiskolai, illetve F=főiskolai végzettségű; N = női, F= férfi adatközlő; 1 = nyéki, 2 = várkonyi lakos lakos; 2 = sorszám.

³⁰ Egy-egy kérdőív kitöltésének ideje átlagosan 45-50 percet vett igénybe. Adatközlőim hangkazettára rögzítettem, a kapott válaszokat fonetikusán jegyeztem egy előre elkészített adatlapra. Ez a kettős rendszer előnye, hogy megfelel a szociolingvisztika alapvető adatgyűjtési követelményeinek: a kazetták segítségével a felgyűjtött anyag bármikor ellenőrizhető (vö. Kiss 2001: 85). Az adatközlők gyakorta véleményezték, megítélték az egyes adatokat, ill. kifejtették hozzájuk kapcsolódó attitűdjeiket. Az adatok feldolgozása során jelenségtáblázatokban rögzítettem az adatközlők válaszait.

A kérdőíves vizsgálatokat az adatközlők által kiválasztott helyen és időben végeztem el, amely rendszerint saját otthonuk volt. Fontosnak tartottam hogy módjukban legyen meghatározni a beszélgetés idejét és helyét, hisz maga a tény, hogy egy kérdőíves vizsgálat részesei lesznek, ahol a nyelvhasználatukkal kapcsolatos kérdésekre kell válaszolniuk egy tanárnak – amely válaszait gyakran a formálisabb, a mindennapinál gondozottabb nyelvhasználat irányába térítette, torzította.

Törekedtem arra, hogy a hangfelvételt és a beszélgetést senki és semmi ne zavarja, amit az esetek többségében sikerült is megvalósítani. A kérdőív kérdéseit témakörök szerint csoportosítottam (pl. iskola, ételek, munka, egészségügy, vallás stb.). A csoportosítás arra szolgált, hogy az adatközlővel folytatott bevezető beszélgetést a felvetődő témák alapján fokozatosan átvezettem a kérdőív kérdéseinek megválaszolásába. Ez a módszer a kutatás elején még kissé nehezen haladt, de első adatközlőim közeli barátaim, ismerőseim köréből kerültek ki, akikkel oldottabb, felszabadultabb volt a kérdőíves beszélgetések légköre. Amikor már a számomra kevésbé ismert középkorú ill. idős adatközlőkkel folytattam vizsgálataimat, a kérdéseket már nagyrészt kívülről tudtam, ami lehetővé tette, hogy tudatosabban és nyugodtabban irányítsam a beszélgetés, ezzel is csökkentve a kérdések okozta stresszt. Voltak adatközlőim (különböző életkorú kategóriákból), akik nagyon hamar belemelegedtek a válaszadásba, és tulajdonképpen játéknak fogták fel a definicióként megfogalmazott kérdésekre történő válaszadást, így az ő válaszaik tértek el a legkevésbé a gondozott nyelvhasználat irányába. Más adatközlők viszont presztízskérdésként, egyfajta számonkérésként (vagy bizonyításként) fogták fel a helyzetet: ez főleg a főiskolai ill. egyetemi végzettségű adatközlőim között volt gyakori jelenség. Az ilyen esetekben számos normatúlteljesítést rögzíthettem.

Legtöbb adatközlőmet személyesen ismertem, tehát már a vizsgálat előtt kapcsolatba voltam velük (pl. cserkészlet, iskola, egyházközösség útján, ill. korábban már gyűjtöttem nála stb.), így viszonylag nagyobb nehézségek nélkül sikerült megfelelő személyes beszédhelyzetet kialakítanom. Mégis bizonyos – hiszen adatközlőim nagy részét gyerekkorom óta ismerem, velük, mellettük nőttem fel –, hogy a kérdőív kérdéseire adott válaszaik a mindennapos használatnál gondosabb nyelvhasználatot tükröznek. Ebből a kijelentésből következik, nyert adatok ill. az egész vizsgálat valódisága, hitele viszonylagos, hisz a kutató, ha átfogó képet akar kapni – ki van szolgáltatva adatközlőinek. Kutatásom empirikus adatai tehát viszonylagosak, hiszen a tényleges nyelvhasználatról, az emberek verbális viselkedéséről csak meglehetősen korlátozott információkat lehet nyerni (Terestyéni 1990: 32).

³¹ A szórványos ö-zés változóinak kiválasztásánál – csakúgy, mint a többi változó esetében is – egyrészt a változatosság, másrészt a gazdaságosság szempontjának egyeztetését tűztem ki célul: így egy-egy változó több jelenségre is adatul szolgál.

³² A táblázatokba foglalt adatok a következőképpen értelmezhetőek:

Generációk	Fiatal	
Változók	a csoport elemszáma / összelemszám	
<i>esperes : öspörös</i>	8 az <i>esperes</i> változatot választotta/ a 12 közül	66,7 %
	4 pedig az <i>öspörös</i> változatot/ a 12 közül	33,3 %

³³ Lanstyák történeti és leíró szempontból különíti el a kölcsönszavakat. A szűkebb értelemben vett közvetlen kölcsönszó olyan szó vagy állandósult szókapcsolat, amely morfémahelyettesítés nélkül vagy csupán az átvevő nyelv alaktani rendszerébe való beépüléshez elengedhetetlenül szükséges mértékű

morfémahelyettesítéssel, azaz átvétel útján került be az átadó nyelvből az átvevő nyelvbe. Az átvétel ugyanakkor kisebb vagy akár nagyobb mértékű hanghelyettesítéssel is járhat, vagyis a szó hangalakja módosulhat a kölcsönzés folyamán vagy a későbbi átvevő nyelvi élete során, a kölcsönszónak az átvevő nyelvi közösségben való terjedése nyomán. Hasonlóképpen változásokon mehet keresztül a szónak a jelentése is a kölcsönzés folyamán vagy azt követően, a kölcsönszó átvevő nyelvi élete során; gyakori például ilyenkor a jelentésszűkülés, azaz a kölcsönzött lexéma az átvevő nyelvben szűkebb, specializáltabb jelentésben válik használatossá, mint az átadó nyelvben (Benöt idézi Lanstyák 2006: 38).

Leíró szempontból egy szlovákiai magyar lexéma akkor azonosítható közvetlen kölcsönszóként, ha mind az szlovákiai magyar, mind az szlovák nyelv szókincsében megtalálható azonos vagy hasonló hangalakban és azonos vagy hasonló jelentésben, ugyanakkor viszont az magyarországi magyar szókincsből nem mutatható ki azonos vagy hasonló hangalakú és jelentésű szókészleti elem.

³⁴ Az alaki kölcsönszavakat Lanstyák ugyancsak történeti és leíró szempontból osztályozza. Történetileg az alaki kölcsönszó olyan szó, melynek hangalakja az átadó nyelvben található analóg szó hangalakjának hatására módosult, ahhoz igazodott. Ha a szó eredeti hangalakjában is használatos a közösségben, a folyamatot úgy lehet felfogni, hogy a meglévő átvevő nyelvi szó mellé az átadó nyelvből bekerült egy hasonló, de nem azonos hangalakú és ugyanakkor hasonló vagy azonos jelentésű lexéma, azaz haugeni értelemben vett átvétel (újrakölcsönzés) történt.

Leíró szempontból viszont egy szlovákiai magyar lexéma akkor azonosítható alaki kölcsönszóként, ha a szlovák és az magyarországi magyar szókincsben található egy-egy olyan szó, melynek hasonló, de nem azonos a hangalakja és azonos vagy hasonló a jelentése, miközben a szlovákiai magyar megfelelőjük a szlovák szókincsben meglévő szóéra jobban hasonlít, mint a magyarországi magyar szókincsben meglévő megfelelőjére (vö. Lanstyák 2006: 39-40).

³⁵ Történetileg a jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszó olyan szó vagy állandósult szókapcsolat, amely egy vagy több denotatív jelentésére és e jelentésekhez kapcsolódó stílusértékére átadó nyelvi megfelelőjének hatására tett szert. Leíró szempontból viszont egy szlovákiai magyar lexéma akkor azonosítható jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszóként, ha az magyarországi magyar szókincsben van egy azonos hangalakú, hasonló, de nem azonos denotatív jelentésű és eltérő stílusértékű szó, miközben az érintett lexéma szlovákiai magyar jelentése és stílusértéke valamilyen tekintetben jobban hasonlít szlovák nyelvben megfelelőjének jelentéséhez és stílusértékéhez, mint magyarországi magyar jelentéséhez és stílusértékéhez (vö. Lanstyák 2006: 45).

³⁶ Történetileg az egynemű *kalk* olyan szó, illetve állandósult szókapcsolat, amely az átadó nyelv valamely szavának, illetve állandósult szókapcsolatának hatására jött létre az átvevő nyelvben úgy, hogy az átadó nyelvi szó, illetve állandósult szókapcsolat minden egyes eleme átvevő nyelvi elemekkel helyettesítődött. A helyettesítés útján létrejött új szókészleti elem többé-kevésbé követi az átadó nyelvi modell alaki szerkezetét, vagy legalábbis jelentéstanilag szempontból hasonlóan motivált, mint modellje (vö. Lanstyák 2006: 41).

³⁷ Lanstyák szerint csak azokat a lexémákat kellene többedleges kölcsönszónak neveznünk, amelyek átadó nyelvi mintát követnek, vagyis kalkok, ám lazább értelemben e megnevezéssel illethetjük a kölcsönszavak felhasználásával létrehozott önálló szóalkotásokat is (vö. Lanstyák 2006: 46).

³⁸ Szlovákiai magyar: *zsuvi* 'rágógumi, rágó' < szlovákiai magyar: *zsuvacska* 'rágógumi, rágó' < szlovák *žuvačka* 'rágógumi, rágó'.

³⁹ A beszélgetés során ugyanis szóba került az éppen járványszerűen terjedő *chripka* (influenza) is, mire adatközlőm kategorikusan kijelentette, hogy ő ugyan ismeri ezt a szót, de nem használja.

“És milyen szót használ?” - tettem fel a kérdést.

“Influenza vagy náthaláz!” - hangzott a felelet.

Befejeztük a kérdőív kikérdezését, kikapcsoltam a diktafont. Adatközlőm teával, süteménnyel kínált, majd – formális beszédhelyzetből informálisra váltva – beszélgetni kezdtünk: az időjárásról; hogy milyen csúnya ködös napok járnak ránk, hogy milyen nedves, egészségtelen a levegő, nem csoda, ha mindenki *chripkás*, és beteg, és köhög...

⁴⁰ Munkámban az adatközlői névtelenség megőrzése céljából a nyelvjárási rész leírásánál használt kódrendszert használom (vö. *II. rész 1.2.2. fejezet*). A kód három betű és két szám segítségével jellemzi az adatközlőt: pl.KFN13, ahol F = fiatal, K = középkorú, I = idős adatközlő, amely vagy A = alapiskolai, vagy K = középiskolai, illetve F = főiskolai végzettségű; N = nő, F = férfi adatközlő; 1 = nyéki, 2 = várkonyi lakos lakos; 2 = sorszám.

⁴¹ A vázolt kommunikációs helyzet a következő: “Magyarországon járva egy gyorsbüfében beálltál a sorba.

Türelmesen vársz, elmélyülten szemléled választékot, miközben azon töprengsz, hogy mit is egyél. Észre sem veszed, hogy közben rád került a sor, s az elárusító kérdésre így válaszolsz: "Két párkit kérek horcsicával, s hozzá kiflit is..." Az elárusító visszakérdez, mert nem érti: "Mit kér? Nem értem!". Mit teszel erre?"

⁴² Ez az adatközlői vélemény alátámasztja a tételt, miszerint az attitűdök befolyásolják a nyelvhasználatot, hiszen még a nem nyelvész beszélők is így érzik.

⁴³ A *tiszta és szép* minősítést az adatközlők nagy többsége a *direkt kölcsönszavaktól mentes* értelmezésben értette.

⁴⁴ Ahogy a Csallóközben élő szlovák anyanyelvűek vizsgálata is, bár a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén már folynak a témával módszertanilag rokonítható, a nyelvvesztés témakörében végzett vizsgálatok.

⁴⁵ A Gramma Nyelvi Iroda támogatásával végzett, a malomhelyi roma lakosságot érintő kutatásban 2001-ben *Menyhárt József, Pintér Tibor és Zalka Lóránt* vettek részt, ill. tanácsaival segítségünkre volt *Vajda Imre*, a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének munkatársa. Munkámban közös kutatási eredményeinkre hivatkozom, és itt köszönöm meg az adatok közléséhez való szíves hozzájárulásukat.

⁴⁶ Pintér Tibor jelenleg az MTA Nyelvtudományi Intézetében romológiai vonatkozású munkatársként dolgozik, a vizsgálat cigány nyelvhasználattal kapcsolatos vizsgálatait a jövőben várhatóan ő koordinálja majd.

⁴⁷ Ladányi János és Szelényi Iván az önbevallást *objektív* adatnak minősítik (Ladányi-Szelényi 2000: 14).

⁴⁸ A többségi társadalom felé fordulás háttérében, a velük való – látszólagos – azonosulás mögött bonyolult társadalmi hatások, folyamatok lehetnek. Az okok között olyan folyamatokat tartanak számon, mint a hatóságoktól való félelem, a többségi társadalomba történő beolvadás pozitív hozama, illetve a roma identitástudat folyamatos csökkenése. A valódi okok valószínűleg jóval összetettebbek, mint azt a „fehér társadalom” látni véli, s a háttérben valószínűleg több motiváló tényező szerepel. A roma lakosság világszerte kisebbségben él, hiszen roma köztársaság mindmáig nem létezik. Többek között ez azt eredményezi, hogy többségük kénytelen elsajátítani legalább egy másik nyelvet, hiszen a többségi lakosság általában nem köteles elsajátítani a kisebbségi nyelvet. Az állandó kisebbségi lét, és a befogadó államok asszimilációs politikájának következtében a romák között elterjedt a két- és többnyelvűség. Leggyakrabban a szűkebb környezetükben élő többségi társadalom nyelvét sajátítják el, de nem ritka más roma dialektusok ismerete sem (vö. Szalai 2002: 384).

⁴⁹ A történeti dokumentumok alapján magyar nyelvterületen a cigány elnevezés a régebbi, erre a szóra már 1400 előtti időből is vannak adataink. A cigány szó a német (*Zigeuner*) vagy a cseh (*cikán*) nyelvből került a magyarba, s a szó eredetét egyes nyelvészek egy IX-XII. század közti keresztény szekta nevében látják (*athiganos* – jelentése, *kitaszított*). A „roma“ megnevezés a *rom* szóból ered, ami cigány nyelven (a romani egyes dialektusaiban) egyaránt férfit és cigányt is jelent. A legáltalánosabban elterjedt nézet szerint a rom szó az óind *domba, doma* szóból eredeztethető, mely egy Indiában élő kaszton kívüli, kitaszítottakból álló csoport volt. A romák indiai eredetét, és a *domba* törzsszel való rokonságot nem minden kutató fogadja el feltételek nélkül (Törzsök 2002: 31-36). Dolgozatomban egyaránt használom az Európai Tanács dokumentumaiban használatos *roma*, ill. a *cigány* megnevezést, mint a vizsgált malomhelyi csoport önnevezését.

⁵⁰ E népcsoport és nyelvük indiai eredetéről először 1760 körül Vályi István tájékoztatott, ám Vályi „kutatási” módszerének hitelességét és sikerességét nem mindenki fogadja el, nem mindenki tartja hitelesnek (Fraser 2001: 178-179).

⁵¹ Vekerdi József szerint az egyes cigány nyelv(járások) szókészlete – leszámítva a befogadó ország nyelvéből átvett kölcsönszavakat – mindössze 1000-1500 szóból áll. Egyes nyelvészek a kárpáti roma dialektusok alapszókincese és az indiai nyelvek alapszókincese között ma is találnak egyezéseket (vö. Rácovány-Horecký 2000: 9-10, Rácovány 1995: 14-1, Vanko 1995: 22-26), sőt a grammatikai hasonlóságok alapján is bizonyítható a romani óind rokonság – morfológiai szerkezetek és szuffixumok (Hegyi 2003: 57). A nyelvészeti kutatások történeti szerepe vitathatatlan fontosságú. Szókészleti kutatások alapján rekonstruálható

a romák Európába vándorlásának útja, hiszen a romani nyelv alapszókinccse nemcsak indiai, hanem iráni és egyes balkáni nyelvek szavait is tartalmazza, s egyes grammatikai tulajdonságai alapján a balkáni nyelvcsoporthal is mutat egyezéseket (Tálos 2001: 318).

⁵² Bősről a romákat a vízierőmű építése miatt telepítették ki: a korábbi bősi romatelep helyén épültek azok a munkásszállók, amelyekben az erőművet építő munkások laktak. Az korábban jó állapotban lévő malomhelyi cselédlakásokat mára lelakták (vö. CD-ROM/*Képtár/Malomhely*), a lakások környékét pedig szeméttelappé alakították.

⁵³ A vizsgált jelenségekre csupán férfi és gyerek adatközlőktől van adatunk, ugyanis a női adatközlők nem voltak hajlandók a kutatásban használt kérdőív kitöltésére.

⁵⁴ Bár az egyelőre *nyelvi menedzsmen*nek/*nyelvi menedzselés*nek nevezett fogalom magyar megnevezése nyitott kérdés, dolgozatomban – Kenesei István *nyelvi problémakezelés* (ill. *nyelvi probléma-kezelés*, vö. AKH. 184: 139b. pont) műszavával ellentétben – ezt a kifejezést használom (vö. Szabó Mihály 2005: 73, ill. <http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=kozonsegszolgalat/alkalmazott/vitalista>)

⁵⁵ Véleménye szerint a nyelvi problémák nem kezelhetők objektív módon, ugyanis megoldásukat az érintett szereplők különbözőképpen látják, tehát érdekellentétek léteznek közöttük, s csak a hatalommal rendelkező érdekcsoport tudja keresztülvinni elképzeléseit. Továbbá a nyelvi problémák mikroszinten, a megnyilatkozásokban jelentkeznek, tehát különböző szinteken kell megoldani is őket. A nyelvi problémák megoldása elképzelhetetlen a kapcsolódó társadalmi és kommunikációs problémák kezelése nélkül (vö. Szabó Mihály 2005: 68).

⁵⁶ A munkálatokban a Gramma Nyelvi Iroda munkatársai, Szabó Mihály Gizella és Menyhárt József vettek részt.

⁵⁷ Doktori értekezésemben nem vállalkozom a község dűlőanyagának teljes bemutatására, csupán az utcanevek kialakításánál használt dűlők neveit ismertetem. Egy alapos, részletekbe menő névtani elemzés vaskos monográfiát tenne ki.